

eines⁴²

INDEPENDENTISME: MIRADES CAP AL FUTUR

Ismael Peña-López

“L'independentisme ha de percebre's com un instrument útil de progrés, al marge de les adscripcions polítiques”

Una conversa amb Marta Rovira

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

VICEPRESIDENTA

Alba Castellví

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETÀRIA

Filo Tió

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Marta Cid

Josep Huguet

Georgina Linares

Enric Marín

Montse Palau

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Guillem Dorca

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas

Lourdes Masdeu

Maria Julià

Dolors Mauricio

COMUNICACIÓ

Carla Genís

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

CASA IRLA

Rosa Cuenca

eines⁴²

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-2007

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5505

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol
cpujol@irla.cat

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Guillem Dorca
gdorca@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

COMUNICACIÓ
Carla Genís
cgenis@irla.cat

ADMINISTRACIÓ
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

Lourdes Masdeu
lmasdeu@irla.cat

Maria Julià
mjulia@irla.cat

Dolors Mauricio
dmauricio@irla.cat

sumari

INDEPENDENTISME: MIRADES CAP AL FUTUR

4

PORTAL

**Aprendre per enfortir-nos;
enfortir-nos per vèncer**

Oriol Junqueras

6

CONNEXIONS

**Balanç provisional d'uns anys
intensos: quatre anys després
de l'U d'Octubre**

Jordi Muñoz

18

**Les formes, les bases
i la qüestió de la legitimitat**

Carol Galais

30

**Unió en la diversitat: cultura,
llengua i republicanisme**

Sergi Morales-Gálvez

42

**Idealisme pràctic: criteris
per a una agenda internacional
independentista**

Marta Brik

52

NAVEGADOR

**Per un independentisme científic:
una lectura comparada dels casos
de Quebec i Escòcia**

Marc Sanjaume-Calvet

64

FÒRUM

**Ismael Peña-López
“L'independentisme ha de percebre's
com un instrument útil de progrés,
al marge de les adscripcions
polítiques”**

Una conversa amb Marta Rovira

84

VARIABLES

**Perdre el poder i canviar el partit:
el viatge de l'esquerra demòcrata
dels EUA**

Jaume Martorell

102

FULL DE CàLCUL

**El «com» i el «perquè»
de l'avaluació de les polítiques
públiques**

Elena Costas Pérez

112

ARXIU

**Antonio Gades:
ètica, compromís i llibertat**

Jordi Tormo

122

EXPLORADOR

**Ordre, crisi –i canvi?– a Xile:
reflexions en el marc d'una crisi
mundial que fa època**

Cecilia Osorio

Francesco Penaglia

134

FINESTRA

**“Els alienígenes van construir
les piràmides i altres absurds
de la pseudoarqueologia”**

Sarah Kurnick

140

CLÀSSIC

«Discurs a la Marxa a Washington»

Asa Philip Randolph

144

TRIBUT

Alice Munro

Clara Queraltó

146

FILMOTECA

Chavalas

Laura Grau

148

LLIBRERIA

portal

Aprendre per enfortir-nos; enfortir-nos per vèncer

Oriol Junqueras

President d'Esquerra Republicana

@junqueras

El 2017 va ser alhora un any d'orgull i dolor per a l'independentisme català. Orgull per haver estat capaç d'impulsar una fita heroica com va ser l'U d'Octubre, contra tota la potència d'un Estat decidit a evitar que els catalans i les catalanes expressessin la seva voluntat democràtica a les urnes. Orgull, també, per haver aconseguit transformar la indignació d'aquella data en l'eclosió d'unitat civil i determinació no violenta que es va poder veure als carrers de tot el país el 3 d'octubre, la qual va anar molt més enllà dels contorns del propi moviment independentista. Dolor, tanmateix, per no haver pogut completar el camí cap a la independència en aquells dies crítics. Dolor perquè, en no poder acabar el camí, el moviment va quedar exposat a la reacció venjativa de la vessant més autoritària del nacionalisme espanyol, incardinada al cor de l'Estat.

Les adversitats, però, serveixen per a enfortir el nostre caràcter i alimentar el nostre esperit amb els aprenentatges que ens ofereixen, si sabem parar atenció. Allò que va sortir bé el 2017, va sortir bé perquè l'independentisme era prou fort i estava prou preparat com per a tirar-ho endavant.

Allò que no va sortir bé, no va sortir bé perquè li faltava o bé força, o bé preparació, o bé totes dues coses. I una bona part de la força que li va faltar va ser la d'aquells compatriotes que, disposats com estaven a lluitar per la democràcia i el dret a decidir, no estaven en canvi convençuts que la independència fos la millor alternativa de futur per al país. En aquest aspecte, i en molts altres, a l'independentisme li queda molta feina per fer, i moltes preguntes a plantejar-se.

No és, val a dir, una situació nova. L'independentisme no va néixer pas el 2012, ni tampoc el 2010. Per arribar als deu anys de creixement exponencial del moviment van caldre dècades de picar molta pedra. Una història dilatada, al llarg de la qual l'independentisme ha passat per diversos moments d'impàs, en què semblava que el rellotge de la història s'aturés de cop. N'ha sortit reforçat de tots ells perquè sempre ha aconseguit extreure'n lliçons que li han servit per a continuar la seva marxa. Treballar, experimentar, aprendre i seguir treballant: aquest és l'únic camí cap a la República Catalana, i no admet dreceres. Un camí

d'assaig i error on les certeses sempre són poques, però on les oportunitats sempre acaben apareixent per a qui té el coratge de buscar-les. Perquè el rellotge de la història, en realitat, mai no s'atura. ■

connexions

Balanç provisional d'uns anys intensos: quatre anys després de l'U d'Octubre

vista prèvia >

La rapidesa històrica dels darrers esdeveniments polítics a Catalunya obliga l'independentisme a alçar la mirada i a fer un balanç d'allò que s'ha fet bé i, sobretot, d'allò que cal millorar. Una mirada a l'etapa 2012-2017 recomana reforçar l'aposta per un independentisme obert, social i entrelligat amb lluites compartides per la majoria de la societat catalana. Un moviment que sigui capaç de practicar l'autocrítica i que, ahora, eviti el cinisme autoreferencial.

Jordi Muñoz

Politòleg

@jordimunozm

Tot i que, en un cert sentit, la pandèmia ha suspès el temps durant un any i mig, ara quan finalitzem el 2021 fa quatre anys de l'octubre de 2017, i dos de la tardor calenta de 2019. És, doncs, un bon moment per fer una mica de balanç, per mirar d'aixecar la mirada per sobre de la voràgine de l'actualitat, excessivament dominada per la política del regat curt, i recollir els aprenentatges dels anys intensos del procés. Convertir l'experiència en aprenentatge de futur és un pas necessari per no quedar ancorats en la nostàlgia, ni repetir els mateixos errors.

Si fem aquest exercici de balanç, podem identificar alguns encerts estratègics del moviment independentista, i també algunes errades o desencerts que convé revisar críticament.¹ La llista d'encerts i desencerts és necessàriament subjectiva, i se'n podrien fer moltes versions diferents. Tanmateix, l'important és fer-ne l'exercici. Perquè l'esforç d'analitzar críticament l'experiència,

i posar forteses i febleses sobre la taula és imprescindible per fugir tant de l'automplaença que va dominar l'independentisme durant un temps, com d'un derrotisme —auto—destructiu i cínic que s'ha imposat més recentment en determinats entorns del moviment.

Què s'ha fet bé

Comencem pels elements positius de l'experiència acumulada. És important no només per posar-los en valor, sinó també per saber què cal preservar i potenciar. Ens fixarem en dues dimensions: la primera és, podríem dir, la més procedimental: la capacitat de construcció de majories. La segona dimensió que analitzarem és substantiva: la que té a veure amb el discurs i la ideologia.

La construcció de majories

Pel que fa a aquesta dimensió, cal valorar cinc aspectes clau de la solidesa del moviment independentista: la capacitat de penetració a l'opinió pública, la construcció d'organitzacions, la capacitat mobilitzadora i

operativa, la solidificació de majories electorals i la preservació del poder institucional. Res de tot això es podia donar per descomptat abans de començar, no era fàcil ni obvi, i cal remarcar que no són assoliments menors. Són, de fet, la raó per la qual malgrat les dificultats i divisió interna el moviment independentista és lluny de poder-se donar per enterrat. Repassem, doncs, cadascun d'aquests cinc aspectes i per què han estat exitosos.

El primer èxit és la consolidació d'un nivell molt elevat i consistent de suport a la independència a l'opinió pública catalana. Ara potser ja no crida l'atenció, però convé no perdre la perspectiva. El realineament que es va viure a la societat catalana entre el 2010 i el 2012, quan el suport a la independència va créixer des de poc més del 13% fins a la vora del 50%, com mostra la gràfica 1, podria haver estat conjuntural.

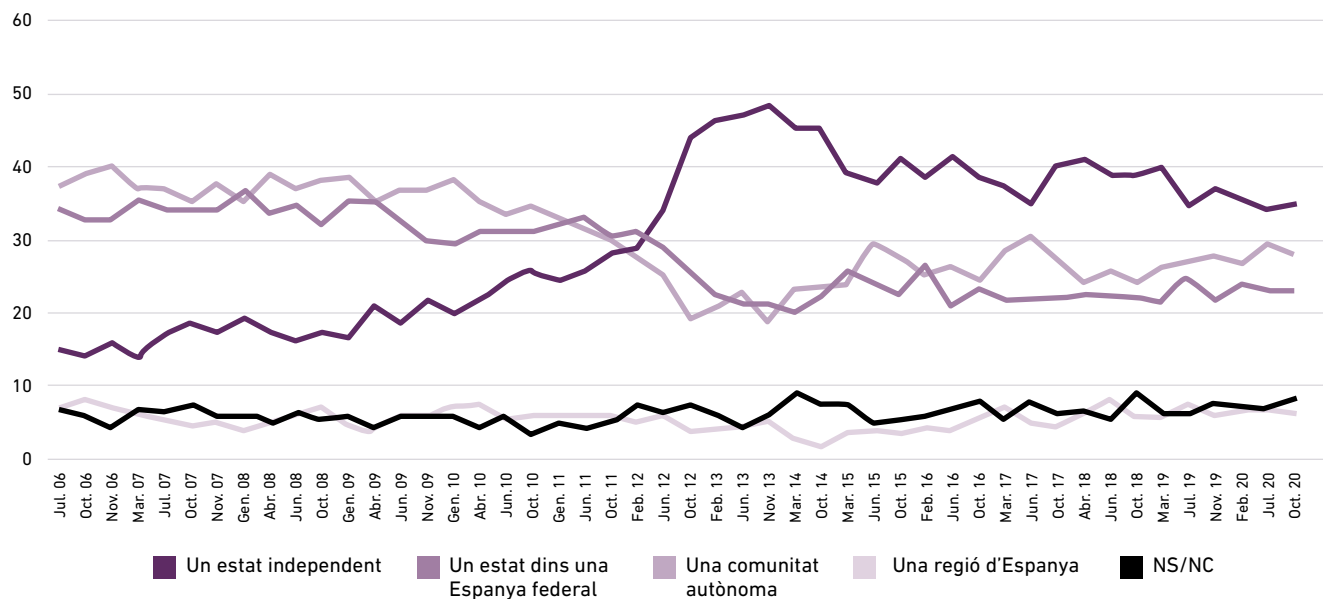
Aquest creixement sobtat va néixer d'una combinació de factors, però la sentència del Tribunal Constitucional de 2010 hi va jugar un paper important. Allò podria haver-se quedat en una esbravada del que aleshores

¹ El volum col·lectiu *Catalunya-Espanya: del conflicte al diàleg polític?* inclou un dossier sobre el debat dins l'independentisme en què una vintena d'analistes, des de perspectives diferents, miren de fer aquest exercici.

El corrent central del catalanisme va moure's cap al sobiranisme, i el que és més important és que ja no ha fet marxa enrere

Gràfic 1

Evolució de les preferències en la relació entre Catalunya i l'Estat espanyol 2006-2020 (%)

Font: CEO, 2021.

hom anomenava «el català em-prenyat». Però lluny d'això, aquell context favorable a l'independen-tisme va suposar un canvi profund i estructural a la societat catalana. El corrent central del catalanisme va moure's cap al sobiranisme, i el que és més important és que ja no ha fet marxa enrere. La manca de resposta política per part de l'Estat

a les demandes que es plantejaven, i sobretot la repressió posterior al 2017 han actuat com a factors aglutinadors. Però també cal destacar la capacitat de les organitzacions civils i els partits independentistes d'acollir i fidelitzar els nous independen-tistes. I no era fàcil, perquè calia encaixar gent que venia de tradicions polítiques molt diferents. Calia, i

així es va fer, preguntar-se poc d'on venia cadascú, i parlar sobretot de cap a on es volia anar. I això no és una cosa que aconseguixin tots els moviments polítics: sovint es donen maliances entre els que ja hi eren i els nousvinguts a les causes, que en limiten el creixement. L'independen-tisme català, si més no en el període 2010-2017, va ser capaç d'incor-

L'independentisme se solidifica gràcies a la capacitat de construir organitzacions sòlides, professionals i capil·lars al territori, permetent al moviment actuar en una lògica contracíclica

porar molta gent i moltes mirades diferents sobre el país.

Una part d'aquesta capacitat de solidificar majories és, també, deguda al segon element que hem de destacar: la capacitat de construir i reforçar organitzacions, eines eficaces de mobilització social i electoral. Des de les consultes populars que es van fer a més de la meitat dels municipis de Catalunya entre 2009 i 2011 a la construcció de l'ANC, el creixement exponencial d'Òmnium o el reforçament dels partits independentistes. Els moviments socials tenen una naturalesa inherentment cíclica. Per això, l'independentisme va tindre molts il·lusos enterradors des de gairebé la seva eclosió el 2012. Van circular moltes teories sobre el suflé que tal com havia pujat, baixaria de seguida. Però el suflé es va solidificar, i en bona mesura va ser gràcies a la capacitat de l'independentisme de construir organitzacions sòlides, professionals i capil·lars al territori. Les organitzacions permeten als moviments actuar en una lògica contracíclica. De fet, més enllà de la construcció

d'organitzacions noves, un factor probablement més important encara ha estat la fertilització amb associacions i entitats preexistents. L'independentisme ha crescut, literalment, arrelat en un dens teixit associatiu cívic, cultural, popular o d'educació en el lleure. Aquest entorn associatiu ha proporcionat l'entorn social, els recursos, els quadres, els espais i la xarxa de contactes per al creixement del moviment. Aquesta vinculació és una particularitat de l'independentisme, que el fa diferent d'altres moviments sociopolítics. El fa especialment resistent a la naturalesa cíclica i disminueix molt notablement els costos de mobilització.

Aquesta potència organitzativa s'ha vist reflectida en una potència mobilitzadora pràcticament inèdita als països del nostre entorn. L'independentisme durant l'època 2012-2019 ha excel·lit com a moviment de protesta, activisme i mobilització. Ha afrontat reptes logístics cada cop més importants, gairebé sempre amb èxit. El repertori d'acció col·lectiva ha sigut molt ampli, emmarcat en la lògica de la protesta no violenta i la desobediència civil, però amb una varietat de formes d'acció molt remarcable.

Des de les consultes de 2009-2011, a les gran manifestacions, incloent la Via Catalana de 2013, es van anar realitzant accions d'una complexitat organitzativa creixent. Tota aquesta capacitat de mobilització, ben engreixada, es va posar a prova en el referèndum de l'U d'Octubre, quan la simbiosi entre l'independentisme civil i l'institucional va aconseguir desbordar els aparells de l'Estat, incloent-hi els serveis d'intel·ligència. I s'ha visualitzat també després de 2017, tant a les protestes de la tardor de 2019, com en la solidaritat amb les persones represaliades.

Tot això s'ha traduït, també, en una quarta pota fonamental: les victòries electorals. Des de 2015, i sobretot des de 2017, l'independentisme ha aconseguit guanyar, d'una manera o una altra, totes les eleccions que s'han celebrat a Catalunya. La novetat fonamental respecte al passat és que la solidesa electoral sobiranista a les eleccions al Parlament s'ha estès també a les eleccions generals, europees i municipals. El vell model del vot dual, segons el qual els partits d'àmbit català guanyaven sempre les eleccions al parlament i els partits d'àmbit estatal guanya-

En contra del que suggereixen alguns relats esquemàtics i poc informats, l'èxit mobilitzador i l'electoral de l'independentisme no són rivals, sinó que es retroalimenten

ven les altres eleccions, sobretot les generals, ha passat a la història. Avui, tot i que hi ha diferències entre eleccions, els resultats electorals són molt més consistents.

En contra del que suggereixen alguns relats esquemàtics i poc informats, l'èxit mobilitzador i l'electoral de l'independentisme no són rivals, sinó que es retroalimenten. No hi ha cap dilema entre el carrer i les urnes. Al contrari. Per entendre l'èxit electoral de l'independentisme, la dimensió organitzativa i mobilitzadora són fonamentals, perquè ajuden a vincular els votants amb el moviment, i indirectament, amb les seves diverses expressions electorals. De la mateixa manera que històricament els sindicats han sigut un element fonamental de mobilització electoral de la classe treballadora cap als partits socialistes, comunistes o laboristes, tota la xarxa d'organitzacions que hi ha a l'entorn del moviment independentista, encara que siguin apartidistes o suprapartidistes, actuen com un element indirecte, però fonamental, de mobilització electoral.

Finalment, el darrer element a valorar positivament és la capacitat de l'independentisme de preservar

i consolidar el seu poder institucional, en els diversos nivells de govern però sobretot a la Generalitat i a alguns ajuntaments importants. De nou, la preservació del poder institucional no podia donar-se per descomptada, en un context com el que hem viscut. I, en canvi, malgrat les dificultats, avui l'independentisme segueix governant la Generalitat, i molts ajuntaments del país. Això dona al moviment una capacitat de transformació i incidència sobre el conjunt de la societat que no tindria per cap altre mitjà, i de passada, la necessitat d'afrontar els reptes de la gestió obliga a l'independentisme a tocar de peus a terra, i contribueix a evitar que s'acabi convertint en un moviment autoreferencial.

En definitiva, l'independentisme ha sabut conquerir i preservar les seves posicions en els terrenys de l'opinió pública, de l'organització, de la mobilització, de les eleccions i de les institucions. No són èxits menors. En cadascuna d'aquestes dimensions s'han assolit fites que fa una dècada semblaven impensables. I totes s'han mostrat, malgrat tot, més resistents del que hom pensava.

Un moviment integrador, modern i democràtic

La segona dimensió que mereix una avaluació positiva és la ideològica, la més substantiva. Evidentment, aquesta dimensió no és independent de la capacitat de construir majories. Al contrari. Des del punt de vista ideològic, podem dir que l'independentisme de la darrera dècada va tindre una sèrie d'encerts sense els quals, molt probablement, no hauria aconseguit enlairar-se de la manera en què ho va fer.

L'origen de bona part d'aquests encerts cal ubicar-los en les tradicions ideològiques de les esquerres independentistes. La vella tradició que s'origina amb el PSAN, que històricament havia afirmat la indestriabilitat de l'alliberament social i nacional, ha suposat una base ideològica fonamental per a l'independentisme contemporani, en el sentit que ha permès la vinculació del projecte de la República catalana amb un projecte de transformació i justícia social. Certament, podem buscar arrels més enrere. Però és evident que l'actualització d'aquest binomi i la seva pervivència fins als nostres

Probablement el principal encert de l'independentisme de la darrera etapa —si més no del seu tronc central—, ha estat la formulació d'un projecte inclusiu de país

dies és, sens dubte, un dels encerts que cal destacar. Donar contingut social al projecte sobiranista és una de les palanques fonamentals que n'expliquen el creixement i l'expansió en sectors socials que n'eren aliens.

Però més enllà de la relació entre la qüestió social i nacional, probablement el principal encert de l'independentisme de la darrera etapa —si més no del seu tronc central—, ha estat la formulació d'un projecte inclusiu de país. Una bona part d'aquest èxit cal atribuir-lo a les reflexions impulsades per Josep-Lluís Carod-Rovira (1952), conjuntament amb altres dirigents d'ERC en els primers anys 2000. Carod va teoritzar —i va practicar— un independentisme que mirava cap al futur i no cap al passat. Va acompanyar el moviment en la seva evolució fins a fer-lo abandonar la càrrega de nacionalisme romàntic que encara arrossegava, per renovar-se en un sentit de projecte que donava molta més importància al futur que a les herències identitàries del passat.

Això va configurar un independentisme molt més adaptat a la realitat multicultural i multilingüe de la

societat catalana, que era capaç de fer compatible tota la diversitat d'identitats que coexisteixen al país amb un projecte compartit d'emancipació col·lectiva. La visió decimonònica de les nacions, amb una llengua, una identitat i una expressió cultural única, ha quedat clarament superada en un món que s'ha reconfigurat radicalment a partir de les grans migracions i de les noves tecnologies de comunicació. Per això, tot i que com han destacat encertadament alguns autors —des de Francesc-Marc Álvaro (1967) a Joan B. Culla (1952) o Vicenç Villatoro (1957)—, la tradició del nacionalisme català —fins i tot del conservador— fos més aviat integradora, és cert que en el context actual era important una actualització del discurs identitari, que l'independentisme de la darrera dècada ha sabut operar amb èxit. No era fàcil, i de fet molts moviments nacionals han evolucionat en la direcció contrària.

Més enllà d'això, probablement l'altre gran encert discursiu de l'independentisme és el d'haver aconseguit emmarcar el conflicte en termes de conflicte democràtic. Ja des de les primeres apel·lacions i formulacions

teòriques del dret a decidir, que es van popularitzar cap al 2005-2006, es va anar consolidant una interpretació de la qüestió de la sobirania en termes democràtics i no nacionalistes. Tot i els límits d'aquesta aposta, i les contradiccions que hi puguí haver, no hi ha dubte que aquest marc de debat ha tingut un paper important en l'èxit de l'independentisme i en la seva capacitat de construir hegemonia. Ha sigut una operació d'emmarcament, en el sentit que defensa el lingüista nord-americà George Lakoff (1941), que ha tingut un gran èxit.

Això també ha resultat especialment rellevant per a la projecció internacional del conflicte. Tot i que l'internacional no és precisament el terreny en què l'independentisme ha recollit més èxits, sí que és cert que hi ha hagut una certa capacitat de fer entendre l'arrel democràtica del moviment i del conflicte que es plantejava. La repressió de l'Estat hi ha contribuït, però sobretot diria que el contrast amb el cas escocès, entre la resposta espanyola i la resposta britànica, ha permès d'explicar amb un cert èxit, en alguns entorns, que darrere del conflicte polític entre Catalunya i l'Estat espanyol hi havia

El fet de situar el problema Catalunya-Estat espanyol en termes democràtics fa que l'independentisme sigui un adversari molt més perillós per a l'Estat que si es presentés al món com un moviment nacionalista

alguna cosa més que un vell conflicte nacional. La batalla internacional pels drets civils i polítics, tant a nivell diplomàtic com parlamentari i judicial no és gens fàcil. Però el fet de situar el problema en aquests termes democràtics fa que l'independentisme sigui un adversari molt més perillós per a l'Estat que si es presentés al món com un moviment nacionalista.

Evidentment, en tots aquests àmbits de renovació ideològica hi ha contradiccions i feines pendants. Però és important, crec, subratllar l'encert del moviment independentista de situar-se, majoritàriament, en unes coordenades ideològiques i discursives fàcils d'explicar a dins i fora de Catalunya, adaptades a la societat catalana i al món actuals i perfectament homologables. En un context en què a Europa hi creixen moviments d'extrema dreta i de caràcter identitari, l'independentisme català, malgrat els prejudicis que hi projecten alguns, ha aconseguit créixer defugint, molt majoritàriament, aquesta mena de posicionaments. Al contrari: s'ha identificat amb posicions progressistes, sobretot en els àmbits culturals i de valors. I això, diria, ha

obert moltes portes, sobretot dins de Catalunya.

Què no s'ha fet tan bé

Evidentment, no podem fer un balanç complet sense una bona dosi d'autocrítica. La maduresa d'un moviment també es reflecteix en la seva capacitat d'interrogar-se críticament sobre el seu passat i present, i treure les conclusions pertinents. Per això és important, també, en aquest exercici de balanç provisional, repassar tot allò que l'independentisme de la darrera dècada no ha fet tan bé. Ens fixarem en tres dimensions: la primera és la de la cultura política processista. La segona, la de la majoria insuficient. I la tercera té a veure amb la divisió interna i un cert procés de degradació endògena del moviment, sobretot des del 2018 ençà.

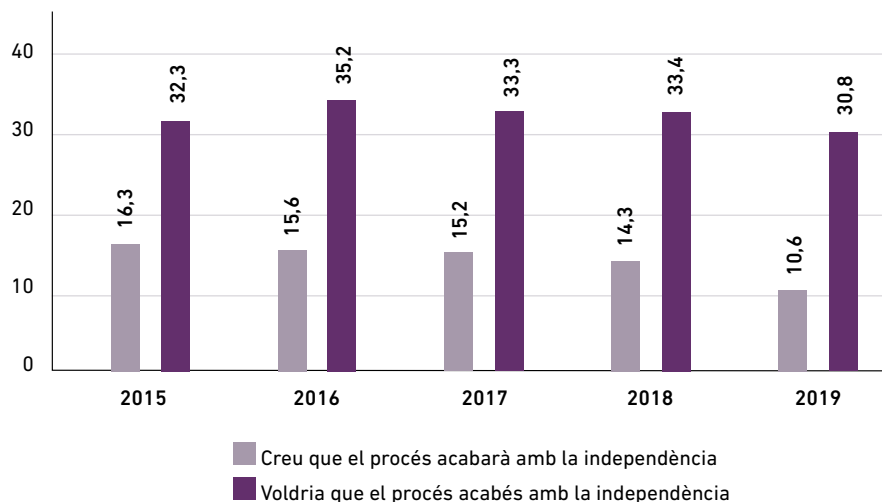
La immaduresa del moviment

Comencem pel que podríem anomenar la immaduresa de la cultura política processista. Ens referim al conjunt de codis, al vocabulari i a la

manera d'afrontar els problemes pròpia del procés. Tot i els encerts que hem repassat abans, hi ha almenys tres elements a analitzar críticament: la gestió de les expectatives, la banalització de la independència, i una cultura política molt deutora del doble llenguatge. El primer és una mala gestió de les expectatives i, com a corol·lari, la incapacitat de gestionar la frustració posterior. Durant els anys del procés es va voler contagiar un entusiasme al conjunt del moviment i de la societat. Hi ha raons per pensar que l'optimisme i l'entusiasme per un objectiu que es presentava com a assolible en el curt termini van jugar un paper important en la mobilització independentista. Es tractava d'insistir que «ho tenim a tocar», que «estem guanyant» i que la independència era qüestió de mesos, setmanes, dies o hores. Aquest optimisme poc fonamentat va ser força transversal al moviment. Tot i això, si ens fixem en les poques enquestes que demanaven sobre les expectatives —les de l'ICPS—, podem veure com en el conjunt de la societat en realitat aquest optimisme desbocat que professava el nucli més actiu de l'independentisme era molt més

Gràfic 2

**Evolució de les preferències i expectatives
sobre la independència de Catalunya, 2015-2019 (%)**

Font: ICPS, 2020.

matísat. El gràfic 2 mostra l'evolució i el contrast entre preferències per la independència i expectatives sobre la independència.

Avui podem dir que haver alimentat aquest optimisme excessiu ha estat un mal negoci per l'independentisme. Per dues raons, fonamentalment. La primera és que, si bé va contribuir a l'onada d'entusiasme i compromís, també va tindre un paper clau

en el desencís i la frustració mal digerida que s'ha ensenyorit d'una part del moviment des de 2017. Les expectatives inflades artificialment d'una independència ràpida, gairebé immediata i indolora ha donat pas a una important onada de frustració i cinisme. Tot i que els moviments sociopolítics, en general, tenen una tendència, i fins i tot una certa oblitgació de presentar els seus objectius com a realitzables per esperar

el compromís i la participació, em sembla evident que en el cas de l'independentisme es va abusar de les expectatives excessivament optimistes.

La segona raó és que aquest excés d'optimisme sobre la factibilitat immediata de la independència ha contribuït a una banalització important de la pròpia idea de la independència, i de rebot, ha comportat una certa infantilització política del moviment. La frivolitat amb què es presentava, durant uns anys, la independència com una cosa immediata, com si fos fàcil o inevitable, ha fet que una part del moviment es cregués realment que la independència era un objectiu molt més assequible del que realment era. Per això, fins i tot després de l'experiència de 2017, les proclames simplificadores que criden a «fer», «implementar» o «aplicar» la independència són tan abundants. Es parla de la independència com si es tractés d'una petita reforma d'una llei del Parlament. El pànic que hi havia, en un moment donat, als potencials efectes desmobilitzadors que tindria una avaluació freda i seriosa de les dificultats que planteja un procés de secessió en el

Entre 2010 i 2013 el suport a la independència va créixer molt ràpidament, però a partir de llavors l'independentisme va anar topant amb una mena de sostre molt difícil de superar

si d'un estat consolidat va fer girar el pèndol fins l'altre extrem, en què s'hi dibuixava un horitzó de separació imminent i sense gaires obstacles.

Aquesta banalització de la independència és una herència pesada que arrossega ara l'independentisme. De manera fins a un cert punt comprensible, hi ha una part del moviment que «exigeix» la independència als que van prometre que estava a tocar. Vam sentir molt que teníem pressa, que era cosa de divuit mesos, que amb la primera foto d'un guàrdia civil retirant urnes ja hauríem guanyat, que el món ens mirava i que Europa ens esperava amb els braços oberts. I, evidentment, no era veritat. Ara hi ha una part de l'independentisme que es resisteix a assumir-ho, i una altra part que no ha digerit bé el contrast de les seves expectatives amb la realitat, i s'ha abocat a una mena de cinisme exagerat.

Per superar la banalització sense caure en el cinisme, cal seguir treballant en la definició d'un marc transitable per a la secessió en un context democràtic. Això requereix analitzar honestament les dificultats que planteja fer la independència

en l'entorn internacional, i més amb l'actitud que adopten l'Estat espanyol i la UE. Això requereix defugir tant les versions edulcorades més pròpies de l'etapa anterior, com les pel·lícules fantasioses d'espies que plantegen alguns.

Finalment, un altre tret de la cultura política processista que cal revisar críticament és el de la cultura del sobreentès, la mitja veritat i el doble llenguatge. El llenguatge polític, en general, té les seves regles. I el que es diu en públic rarament coincideix amb el que es diu en privat. Sovint, com és lògic, hi ha molts processos polítics que es cuinen a les fosques, o a la penombra, lluny del focus mediàtic i, per tant, fora del radar de la gent. Però cal anar amb compte. Perquè si la distància entre el que es diu en públic i el que es defensa en privat, és massa gran, llavors s'entra en un terreny perillós. I diria que en el procés va passar precisament això. És cert que una part s'explica per la repressió de l'Estat, o l'amenaça de repressió. Però no és l'única causa. El processisme polític ha anat alimentant una distància excessiva entre el discurs públic i el discurs privat, cosa que afecta negativament

la qualitat democràtica i la legitimitat del moviment. En un cert sentit, entre la banalització i el doble llenguatge, una part de l'independentisme ha anat reforçant una certa autoreferencialitat, amb un vocabulari i uns debats cada cop més difícils de seguir i d'entendre per a qui no hi està implicat. Aquest és un risc creixent, i especialment en el context de pandèmia i crisi.

La majoria insuficient

Més enllà de les qüestions de discurs, possiblement el límit principal de l'independentisme del procés, i el que cal revisar més a fons, és la poca atenció que es va parar al que podríem anomenar el sostre de vidre. Entre 2010 i 2013 el suport a la independència va créixer molt ràpidament, però a partir de llavors l'independentisme va anar topant amb una mena de sostre molt difícil de superar. Les enquestes ens indiquen alguns alts i baixos, però els resultats electorals són bastant consistents, apuntant a una solidificació del suport, però també a un alenteïment i estancament del creixement, i a alguns descensos.

La pluralitat i diversitat ideològica i organitzativa del moviment ha estat, molt probablement, un factor positiu, que n'ha facilitat l'expansió i creixement

Després del realineament profund que es va produir en un període molt determinat de temps, l'independentisme va topiar amb els seus límits. I fa la impressió que majoritàriament no se'n va voler fer una anàlisi seriosa. Una part de l'independentisme es va refugiar en una mena d'estat de negació, fent veure que el problema no existia, i que la majoria independentista era indiscutible. Aquest problema es va revelar ja després de les eleccions de 2015, i es va repetir el 2017. Malgrat aquesta actitud de negació, l'estancament en el 48%, que va ser superat només en un context de molt baixa participació el 2021, ha sigut un llast per a l'independentisme.

Però és evident que negar els problemes no els resol. Hi ha moltes preguntes difícils a fer-se: Què indica aquest límit? Quina és la composició geogràfica, lingüística, sociològica i generacional dels partidaris i contraris a la independència? Per què costa tant créixer? Quina actitud tenen respecte a la independència els nous catalans, molts d'ells encara sense drets polítics? Què impedeix a l'independentisme penetrar de manera significativa en determinats

entorns i àrees del país? Quins són els mecanismes que han provocat la polarització que va alimentar Ciutadans, i ara VOX? Per què s'ha produït la involució espanyolista del PSC que observem els darrers anys? Què ha passat a l'espai dels Comuns? Totes aquestes són les preguntes difícils que convindria afrontar a fons. No es tracta de refugiar-se en el fatalisme com a pretext per a la inacció, sinó més aviat d'entendre bé els problemes que té el moviment al davant per poder reeixir i mirar d'afrontar-los.

La divisió i degradació endògena

Finalment, com és evident a qualsevol observador, una de les dimensions principals en les que l'independentisme no ha reeixit ha estat en la coordinació interna. La pluralitat i diversitat ideològica i organitzativa del moviment ha estat, molt probablement, un factor positiu, que n'ha facilitat l'expansió i creixement. En una societat complexa com la catalana no és gens fàcil que un moviment sociopolític aconsegueixi atansar-se, o superar, la majoria absoluta de l'electorat si no és a partir d'una

pluralitat d'actors i expressions polítiques i cíviques. Aquesta diversitat, que alguns han vist sempre com un problema, ha sigut més aviat una fortaleza.

Tanmateix, com passa en la majoria de moviments socials, l'independentisme ha estat, i és, un camp de batalla. Els diversos sectors competeixen intensament per l'hegemonia dins del moviment. I la composició interna, tot i que ha anat variant, en cap cas apunta a un actor clarament dominant. Aquesta lògica competitiva i de divisió ha estat present, com dèiem, en molts moviments d'emancipació. És lògica, sobretot quan expressa diferències substantives de fons, ja sigui per raons ideològiques o estratègiques. Tanmateix, en el cas de l'independentisme, diria que aquesta competició interna ha portat el moviment, en alguns moments clau, a cometre errades estratègiques, o a directament a la paràlisi. La incapacitat per acordar uns mínims entre les diverses components de l'independentisme és un obstacle important per reconstruir una estratègia potencialment guanyadora. No és l'únic obstacle, però és un obstacle rellevant.

El repte més urgent és probablement el de saber fer compatible la diversitat organitzativa, ideològica i estratègica amb uns mínims compartits de convivència

Especialment preocupant és una tendència a expressar les discrepàncies en uns termes que fan impossible el debat. Bé perquè es refereixen a qüestions personals, bé perquè es plantegen els debats en termes de traïció o agendes ocultes. Aquesta polarització interna, que s'expressa per exemple, amb insults i crits a les xarxes o a les manifestacions, és profundament paralitzant. I, sobretot, va covant una cultura política del sectarisme i de l'agror que pot impedir la reconstrucció de qualsevol acord de mínims en el futur.

Aquest procés de degradació del to del debat no s'expressa, com és lògic, només cap a dins del moviment sinó que també s'adreça cap a fora. I contribueix a alimentar una imatge de l'independentisme com un moviment antipàtic i agressiu, poc tolerant i malhumorat. Tot i que, com és lògic, això no representa la majoria del moviment, hi ha sectors significatius que actuen en aquesta lògica. I, evidentment, els adversaris de l'independentisme corren a magnificar-los, seguint la vella tàctica de fixar-se en la cara més lletja de l'adversari, per no haver de confrontar la seva millor versió.

De fet, aquesta degradació endògena d'una part del moviment no s'expressa només en les formes: també té implicacions de fons, sobre el contingut. Hi ha qui ha anat deixant enrere el discurs que va empènyer l'independentisme cap al llindar de la majoria, que es basava, com hem explicat abans, en una relectura actualitzada de la complexitat identitària de la societat catalana i en la necessitat de presentar un projecte inclusiu amb el que gent de qualsevol origen cultural s'hi pogués sentir còmode.² El fet de no aconseguir la independència el 2017 ha causat una gran frustració, que en alguns casos s'ha convertit en una voluntat de retorn a les essències del nacionalisme català, ara en la seva versió «separatista», i això passa per una impugnació dels elements més innovadors que va introduir el sobiranisme en els anys del procés i durant la dècada prèvia. Aquest procés d'involució ideològica amenaça amb malbaratar bona part dels avenços que havien permès el sobiranisme català de connectar amb sectors nous i diferents.

² Per complementar amb una bona síntesi d'aquesta tradició, veure TRESSERRAS; MARÍN, *Obertura republicana. Catalunya, després del nacionalisme*.

Conclusions

Un balanç com el que proposa aquest article pot ser un exercici útil per definir prioritats. Sembla lògic pensar que una de les primeres tasques és la de reforçar els elements positius: d'entrada, la solidesa organitzativa, la penetració i solidesa electoral i el poder institucional. Això passa, en el futur immediat, per donar molta importància a les batalles municipals, i al bon govern de la Generalitat. Però també a les estructures de mobilització, que és molt important que no quedin capturades per la dinàmica sectària i de degradació, que resulta molt corrosiva.

Precisament per això, en el terreny ideològic, és important promoure una anàlisi profunda, rigorosa i honesta de les condicions de possibilitat de la independència.³ Alhora, és imprescindible preservar els avenços ideològics i discursius de la darrera dècada, i si pot ser aprofundir-los. Qualsevol involució en aquest sentit

³ Al llibre *Principi de Realitat. Una proposta per l'endemà del procés* hi desenvolupo més a fons aquesta idea.

cap a un nacionalisme més tradicional, pot ser letal per al moviment.

El repte més urgent, però, és probablement el de saber fer compatible la diversitat organitzativa, ideològica i estratègica amb uns mínims compartits de convivència. Poder cooperar entre diferents agents sense estar en una batalla constant. Un repte en el que queda molta feina per fer. ■

■ Bibliografia

ALMEDA, Pere (ed.). *Catalunya-Espanya: del conflicte al diàleg polític?* Barcelona: Catarata, 2021.

CEO. «Enquesta sobre el context polític de Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.ceo.cat>.

ICPS. «Sondeig d'opinió Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.icps.cat>.

MUÑOZ, Jordi. *Principi de realitat, una proposta per l'endemà del procés*. Barcelona: L'Avenç, 2020.

TRESSERRAS, Joan Manuel; MARÍN, Enric. *Obertura republicana: Catalunya, després del nacionalisme*. Barcelona: Pòrtic, 2019.

connexions

Les formes, les bases i la qüestió de la legitimitat

vista prèvia >

La batalla per aconseguir legitimitat per a qualsevol moviment polític o social és clau per poder passar de reivindicar a guanyar. La construcció d'aquesta legitimitat no és un regal dels déus o de la fortuna, sinó que és fruit d'una estratègia i d'una pràctica política que enforteix els punts forts del moviment i el fa concordant amb les aspiracions de part de la ciutadania que a priori no s'hi sent lligada. Un repte de primer ordre per a l'independentisme català, en l'etapa post-2017.

Carol Galais

Investigadora Ramón y Cajal al departament de Ciència Política i Dret Públic de la UAB

@carolgalais

Els camins de la legitimitat

Fa quatre anys que l'expressió «llirisme» s'ha tornat habitual a les xarxes socials i als mitjans. El Diccionari de la llengua catalana de l'IEC —juntament amb l'Observatori de Neologia de la UPF—, que el 2017 va incloure el neologisme «cassolada», no té encara entrada per a «llirisme», tot i que a Google se centralitzen més de 7.500 resultats per al terme —i uns 5.000 més per a «llirista»—, entre els quals trobem publicitat de marxandatge, perfils de xarxes socials i piulades al respecte, articles d'opinió, etiquetes de recerca ràpida a mitjans digitals i intents de definir el terme. Què és, doncs, el «llirisme»?

Per entendre'n el significat, vegem primer la cronologia. El seu ús, segons Google Trends, coneix dos moments àlgids. Un, al gener de 2019, just abans que comencés el judici a les i els líders independentistes. L'altre, entre el 13 i el 19 d'octubre de 2019, és a dir, durant les protestes contra la sentència d'aquest judici. Recordem que les distintes accions convocades van culminar a l'anomenada «batalla d'Urquinaona», la qual va saldar-se amb 83 detencions, 152 ferits de diversa consideració,

tres ulls buidats i més d'un milió i mig d'euros en desperfectes, segons l'Ajuntament de Barcelona.

A l'article publicat a *El Nacional* a finals d'octubre del 2019,¹ uns joves autanomenats «Generació Primer d'Octubre» reivindicaven «voler matar el llirisme» i especificaven que el terme es relaciona amb el repertori d'accions del moviment independentista. Fairy, no; accions que entorpeixen la vida diària, sí. «Som gent de pau», no; coordinació entre distintes organitzacions sindicals i d'estudiants, entre d'altres, sí. Per la mateixa època —finals d'octubre de 2019— *Racó Català* recollia alguns «càntics contra el llirisme». Uns apunten la traïdoria dels principals representants polítics de l'independentisme —«Els únics infiltrats, ERC i PDeCat», «ERC i PDeCat, la paciència s'ha acabat», «si no teniu collons, torneu-nos els escons»— d'altres fan al·lusió a les organitzacions que han liderat la darrera fase del moviment al carrer —«Sou gent de frau». D'altres són encara més explícits pel que fa als mitjans que cal emprar —«No és violència, és autodefensa».

¹ SOLÉ, «Generació 1 d'octubre: volem matar el llirisme».

Etimològicament, l'expressió «llirisme» prové d'una altra expressió més tradicional, «anar amb el lliri a la mà» que vol dir pecar d'innocent; ja que els pintors clàssics sovint representaven els seus models amb un lliri blanc com a símbol de puresa i ingenuïtat. Pel que hem vist, els usuaris del mot l'utilitzen per criticar la prioritització d'unes formes correctes a un fons més radicalment independentista; també s'ha arribat a definir com a «revolucionisme educat». El terme apunta així mateix a la indecisió, pactisme i excés d'estratègia i tebiesa per part dels polítics, per la qual cosa enllaça amb el clàssic «botifler», i suggereix traïdoria a la causa independentista. «Llirisme», segons es pot interpretar, és inacció, acció simbòlica però poc efectiva, processisme i folcklorisme al voltant del procés. De vegades és la condemna al realisme dels polítics; de vegades s'apunta a la ciutadania que rebutja una confrontació directa amb l'Estat, la policia o altres ciutadans. Tots els seus usos tenen en comú el desencís que traspuava el «companys, no és això» del cantautor Lluís Llach (1948) a la Transició. Quina alternativa es proposa? El full de ruta de 2015? L'acció

Tenir legitimitat és tenir autoritat moral, gaudir del reconeixement públic com a creador i defensor de les normes que hom reconeix com a justes i aplicables

directa dels Comitès de Defensa de la República? La lluita armada? Què està en joc entre «lliristes» i «antilliristes»? Al meu entendre, es tracta de la seva concepció de la legitimitat, i dels factors que poden erosionar-la o enfortir-la.

Legitimació i poder en disputa amb l'Estat

Per a Max Weber (1864-1920), la legitimitat consisteix en el reconeixement del caràcter vinculant de les normes que sorgeixen d'un actor o institució. D'acord amb aquesta definició, l'element més central per a entrar a avaluar la legitimitat és l'existència i la naturalesa de les normes. Tenir legitimitat és, doncs, tenir autoritat moral, gaudir del reconeixement públic com a creador i defensor de les normes que hom reconeix com a justes i aplicables.

L'exercici del poder és legítim si s'adequa a les normes existents, si aquestes normes es recolzen en creences compartides tant per aquells que manen com per aquells subordinats, i si hi ha evidència de consentiment per part d'aquests

darrers.² En un context de conflicte per la legitimitat, l'Estat juga sempre amb avantatge, ja que les seves normes són clares, escrites, predictibles, generalment emparades en lleis fonamentals. Però això no vol dir que la seva legitimitat sigui inamovible. A mitjans de la dècada de 1970, Jürgen Habermas (1929) preveia una crisi de legitimitat dels estats perquè percebia que la ciutadania era més discursiva, que necessitava una lògica racional per a cada decisió de l'estat, a qui ja no se li conferia una naturalesa quasi divina. Així doncs, si els ens o actors que es disputen la legitimitat amb l'estat fan ús d'arguments racionals, hi ha una possibilitat d'erosionar els valors comuns que la sostenen.

Podem intentar avaluar l'estat de la tercera pota de la legitimitat del poder, l'expressió de consentiment, a partir de l'evolució de la participació electoral i la intenció de vot, ja que els estudiosos del comportament polític acostumen a veure les taxes d'abstenció com a un símptoma de descontent creixent amb el sistema i, per tant, de la seva pèrdua de legiti-

mitat i fins i tot de la seva debilitat.³ Les taxes de participació al territori català sempre han estat més altes per les eleccions generals que per les autonòmiques, evidenciant que per una bona proporció de la ciutadania catalana les eleccions al Parlament són eleccions de segon ordre. La tendència, però, es trenca a les eleccions al Parlament de 2015 —75% de participació— i 2017 (79,9%), només superades per les eleccions generals de 1977 i 1982. La participació electoral a les eleccions generals de 2019 també va ser clarament inferior —74,6% les primeres i 69,4% les segones— suggerint que la contesa per la legitimitat s'estava decantant a favor de les institucions catalanes.⁴

Si de normes es tracta, podem mirar quina proporció de la població sent que votar és un deure cívic a les eleccions generals, per un costat, i a les eleccions al Parlament, per un altre. Per a això podem recórrer al projecte *Making Electoral Democracy Work*, que recull

3 CZEŚNIK, «Voter turnout and democratic legitimacy in Central Eastern Europe».

4 L'excepcionalitat del context pandèmic a les eleccions autonòmiques de 2021 —53,5% de participació— ens suggereix no llegir aquesta dada en termes de legitimitat.

2 BEETHAM, «Max Weber and the legitimacy of the modern state».

L'autoanomenat «antillirisme» sovint utilitza sarcàsticament l'expressió «eixamplar la base» com a arma llancívola contra distints sectors de l'independentisme

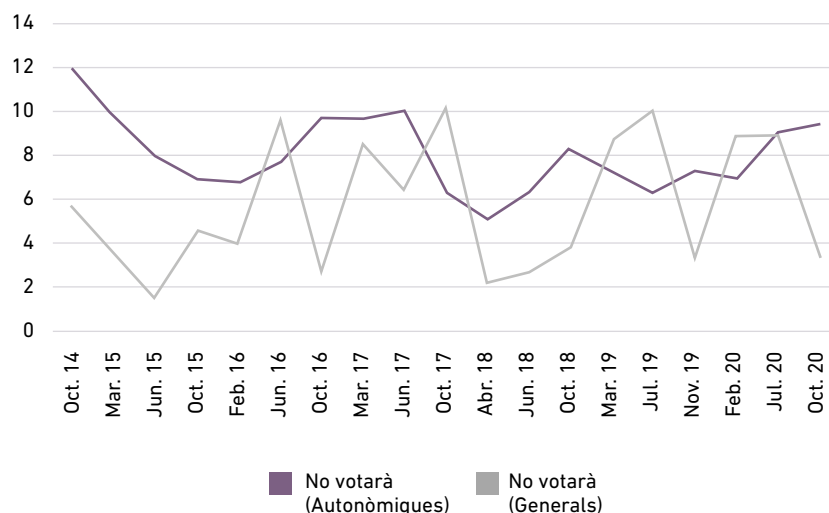
dades per a Catalunya de 2011, 2012 i 2014. El percentatge de persones amb dret a vot que manifesta més sentit del deure cap a les eleccions generals és del 6% el 2011, baixant al 5% els anys següents. El enquestats amb un sentit del deure més acusat cap a les eleccions del Parlament són 5,4% el 2011 —any d'eleccions generals—, del 10% el 2012 i del 11% el 2014. És a dir, al final de la sèrie tenim gairebé el doble de ciutadans amb una lleialtat preferent cap a les institucions catalanes, en comparació amb els que se senten més obligats cap a les estatals. Però no és una proporció abasagadora i crida més l'atenció la quantitat de gent indiferent entre tots dos nivells d'eleccions —superior al 80%.⁵

El gràfic 1 presenta el percentatge de persones que assegura que no votarà a les properes eleccions del Parlament de Catalunya, per una banda, i a les del Congrés dels Diputats, per l'altra. Segons aquestes dades, els abstencionistes convençuts al Parlament

⁵ Pel que fa a l'origen d'aquestes lleialtats, les dades deixen entreveure que per al grup de «lleials» preferentment a les institucions catalanes es tracta més d'una qüestió d'identificació nacional que no pas d'importància percebuda de les eleccions. Com a mínim fins el 2014. Veure GALAIS; BLAIS, «Do people feel more of a duty to vote in some elections?».

Gràfic 1

Abstenció declarada a les eleccions autonòmiques o generals, 2014-2020 (%)

Font: MEDW, 2021.

guanyen els desafectes al Congrés durant la major part del temps, llevat de cinc moments puntuals entre 2016 i 2020. Val a dir també que la sèrie pel Parlament segueix una tendència a la baixa entre 2014 i 2016, i una discreta tendència a créixer des de 2018. Aquesta sèrie fa palesa que totes dues legitimitats estan en pugna —i semblen influir-se mútuament—,

que varien força en funció del context i que les institucions catalanes perden actualment aquesta pugna.

La legitimació en els moviments independentistes i l'opinió pública

L'autoanomenat «antillirisme» sovint utilitza sarcàsticament l'expressió

És important remarcar que l'opinió pública apareix com a mínim en tres d'aquests factors: el suport popular, l'opinió internacional i el tractament dels mitjans

«eixamplar la base» com a arma llancívola contra distints sectors de l'independentisme o per fer escarni dels Comuns. Però la importància d'aquestes «bases» potser s'entén millor en el marc del paper de l'opinió pública en la legitimitat dels moviments secessionistes.

Qui defineix què és legítim o il·legítim en el terreny del secessionisme, tret dels casos de minories víctimes de genocidis i altres violacions massives de drets humans bàsics? És una funció complexa que es forma a partir del tipus de lluita que adoptin els partidaris de la independència, del suport popular que tinguin, del suport dels estats veïns, del poder de l'estat dominant, dels interessos econòmics en joc —com ara recursos naturals o empreses multinacionals— així com també de l'opinió internacional i l'atenció dels mitjans de comunicació.⁶ És important remarcar que l'opinió pública apareix com a mínim en tres d'aquests factors: el suport popular, l'opinió internacional i el tractament dels mitjans. Pel que fa a l'opinió pública interna-

cional, no ens trobem en un context en què l'Estat espanyol estigui lluitant per la seva pròpia legitimitat, integrada com està a les principals organitzacions internacionals, essent la tretzena economia més gran del món. És un context en què el dret a l'autodeterminació queda definit per resolucions de l'ONU que daten de 1960 i 1970, i que clarifiquen els límits d'aquest dret en el context colonial propi d'aquella època, però que deixen molts matisos i dubtes en un context postcolonial, com mostra la sentència de la Cort Internacional de Justícia sobre Kosovo del 2008.

Entre les justificacions teòriques de l'autodeterminació i la secessió sovint s'esgrimeixen arguments nacionalistes, plebiscitaris o de causa justa. Els primers, de tall més clàssic, consideren que quan una nació cultural vol expressar-se i separar-se de l'estat matriu, cal facilitar-ho. Aquesta via no és només cada vegada menys simpàtica als ulls de la comunitat internacional, sinó que té una potencialitat per sumar nous suports interns molt limitada, ja que es basa en identitats difícils de definir —com ara «nació cultural»— i, a sobre, força estables i

estanques. Les teories plebiscitàries suggereixen que qualsevol grup de persones localitzades en un territori poden acollir-se a aquest dret, i que una majoria seria suficient per a justificar l'autodeterminació o la secessió. Pel que fa a la causa justa, també coneguda com a teoria «remeialista», aquesta considera que la secessió seria un dret d'últim recurs, que només quedaria justificat en cas de violació greu de drets de les minories; o bé de violació de drets col·lectius i manca de reconeixement constitucional per part de l'Estat matriu. Actualment, hi ha un debat viu sobre si el destí de l'Estatut i l'ús de la violència per part de l'Estat l'U d'Octubre encaixen o no en els greuges que poden portar a una via remeialista. Però la qüestió és que la comunitat internacional en el seu moment no va veure motius suficients per qüestionar la legitimitat de l'Estat espanyol i trencar amb l'estat quo. Queda, per tant, la via plebiscitària basada, de nou, en els números i l'opinió pública.

On som, en la batalla de l'opinió pública per la independència? El percentatge de persones que, preguntades pel CEO, volen que Catalunya

⁶ AZIZ (et al.), «Independentism and the end of violence».

Entre les justificacions teòriques de l'autodeterminació i la secessió sovint s'esgrimeixen arguments nacionalistes, plebiscitaris o de causa justa

esdevingui un Estat independent ha oscil·lat els darrers anys entre el 41,1% al juny de 2017 i el gairebé el 49% a l'octubre del 2017. Preguntats pel tipus de relació que volen amb l'Estat espanyol, l'opció guanyadora és un estat independent des de 2012, força més popular que una regió, una comunitat autònoma o un estat dins d'un Estat federal. Tanmateix, des de l'octubre de 2014, aquest percentatge a favor de la independència només ha fet que disminuir, passant d'un 45,3% a un 35% a l'octubre de 2020. Ni s'ha arribat al famós 51%, ni molt menys a un marge de majoria còmode o segura per trencar l'estatu quo. A més, estudis recents conclouen que no podem esperar que la nova generació que puja sigui més independentista i faci decantar la balança definitivament a favor de la secessió,⁷ ja que de fet actualment els més joves han deixat de ser els més independentistes, que era el que succeïa en dècades passades. Podem concloure que el gran factor impulsor de l'independentisme és el context. Per créixer en suports, l'independentisme depèn de l'agenda

política, dels esdeveniments i les polèmiques del dia a dia. Els afectes i les identitats ja fa temps que han donat els seus fruits.

Legitimitat, passivitat i contundència en els moviments socials

Tanmateix, i a pesar de les dades exposades anteriorment, el corrent que s'autoanomena «antillirisme», segueix parlant des dels budells. Ressuscita imatges i símbols d'un passat suposadament èpic i gloriós —la guerra dels remences, la del francès, la resistència durant la guerra de successió...— i lamenta la passivitat de la major part de la ciutadania. Però tots els autors que han intentat estimar quina és la proporció de ciutadania activista en societats modernes sempre han ofert xifres modestes. Des del 5-7% de «gladiadors» disposats a protestar i implicar-se en activisme comunitari, un terme que descrivien els politòlegs Lester Milbrath (1925-2007) i Lal Goel,⁸ a l'11% d'activistes descrits

pels també politòlegs Sydney Verba (1932-2019), Norman Nie (1943-2015) i Jae-on Kim (1978),⁹ fins a ascendir a la xifra del 14% segons Marvin Olsen (1936-1992), respectivament. A Catalunya, amb l'excepció de 2020 —marcat per la pandèmia—, la proporció de persones que declara haver participat en alguna manifestació durant l'any anterior és superior sempre al 30%, arribant al 48% el 2018.¹⁰ Si comptem la proporció de persones que ha realitzat dos o més actes de participació política —excloent el vot— en l'any que precedeix l'enquesta obtenim xifres entre el 13 i el 14% per al període 2015-2019, i un sorprenent 42% el 2014. Per tant, la població catalana és perfectament «normal» pel que fa a la seva proporció d'activistes, i posats a enyorar algun període pel grau excepcional

9 VERBA; NIE; KIM, *Participation and political equality: A seven-nation comparison*; OLSEN, «Comparative political sociology».

10 El que sí és cert és que les opinions negatives pel que fa a la protesta social —sense cap matís específicament violent o il·legal— han anat creixent els darrers anys. Segons els baròmetres del CEO, el percentatge que tria l'opció «La protesta social és inútil i no aconseguirà que els representants polítics rectifiquin o canviïn el rumb» front a «La protesta social és un instrument eficaç a l'hora d'aconseguir que els representants polítics rectifiquin o canviïn el rumb» ha passat del 27% el 2014 al 34% el 2020.

7 RODON; TORMOS, «Els joves ja no són tan independentistes com abans».

8 MILBRATH; GOEL, *Political participation: How and why do people get involved in politics?*

Més que soldats a les primeres línies, calen petites intervencions a l'espai públic per a minar el clima d'opinió dominant, fent sortir altres veus dissidents i ajudant a canviar l'agenda pública

d'implicació política ciutadana i la proporció de «gladiadors», caldria posar la vista al 2014.

És indispensable comptar amb molts «gladiadors» per a un canvi social? La definició de Bertolt Brecht (1898-1956) dels «imprescindibles» —els que lluiten tota la vida en contraposició als que lluiten un dia o alguns anys— aniria en aquest sentit. En l'altre extrem, tindríem Edward Bernays (1891-1995), nebot de Sigmund Freud (1865-1939), especialista en relacions públiques i responsable de popularitzar els rellotges de polsera entre els homes o les cigarretes entre les dones. Bernays havia format part de la Comissió Creel, un ens destinat a convèncer els estatunidencs de la conveniència d'entrar a la Primera Guerra Mundial. La Comissió Creel va inventar la «micromilitància», uns voluntaris que prenen la paraula en llocs públics arengant a les masses amb petits discursos —d'aquí el seu nom, *four-minute men*. Bernays i els seus col·legues creien que, més que soldats a les primeres línies del front, calien aquestes petites intervencions a l'espai públic per a minar el clima

d'opinió dominant, fent sortir altres veus dissidents i ajudant a canviar l'agenda pública. I la seva estratègia va funcionar.

Una altra característica de l'autòmenat «antillirisme» és que es delecta en el «riot-porn», és a dir, en la glorificació dels repertoris d'acció directa i en la crítica a la lluita noviolenta.¹¹ Alguns autors lliguen el «riot porn» amb el masclisme, denuncien que aquestes accions atreuen irresponsables buscadors d'emoció i distreuen de la construcció del moviment; tot i que també pot ser que obrin una escletxa de debilitat en el sistema, una oportunitat per introduir canvis.¹² Així doncs, és encertada la crítica a la lluita noviolenta?

De nou, la pregunta remet als debats sobre legitimitat, ja que legitimitat i violència són les dues potes del poder

polític, formant un binomi indissoluble. Per començar, perquè el monopoli de la darrera el té l'estat. Per continuar, perquè si l'actor que pretén disputar la legitimitat incorre en la violència, l'estat ho utilitzarà en contra seva per a criminalitzar-lo davant de l'opinió pública nacional i internacional i justificar la seva repressió, amb el suport passiu de l'audiència.

A la literatura sobre moviments socials, el tema de les audiències es complexifica, perquè s'entén que n'hi ha més d'una i de dues. Els objectius de la comunicació del moviment social inclouen mantenir el compromís dels participants actualment involucrats, convertir els potencials activistes, informar i convèncer els desinformatos, canviar les polítiques que els afecten —o fins i tot la cultura política del país— i aconseguir un tracte favorable dels mitjans.¹³ No només sembla un repte enorme per als limitats recursos d'un moviment social. És que a més alguns d'aquests objectius requereixen tàctiques antagoniques.

11 Entenem per acció directa les formes d'acció contenciosa que no estan mediades per les institucions. En la mesura en què l'acció no assoleixi legitimitat social tendirà a ser criminalitzada i perseguida com a un delicte. Veure REBÓN, «La legitimidad social de las formas de lucha: Una aproximación a partir de la investigación por encuesta».

12 JASPER; THOMPSON, «Did Someone Say Riot? James M. Jasper in Conversation with AK Thompson».

13 EARL, «Symposium on political communication and social movements: audience, persuasion, and influence».

Els objectius de la comunicació del moviment social inclouen mantenir el compromís dels participants actualment involucrats, convertir els potencials activistes, informar i convèncer els desinformatats

Per exemple, la manera de mantenir els activistes mobilitzats i amatents és amb missatges polaritzats,¹⁴ però pel reclutament a la causa solen ser més efectius els missatges no divisius, no amenaçants, i fins i tot basats en l'entreteniment. De fet, el mateix missatge polaritzant i divisiu pot aconseguir l'excitació d'un simpatitzant del moviment i la desmobilització i el desinterès d'una persona aliena al conflicte que potser voldríem convèncer.¹⁵ No es poden jugar les dues bases alhora sense evidenciar incoherència i que aquesta repercuteixi negativament en la legitimitat del moviment. Així doncs, cal aclarir quina és la prioritat: parlar pels convençuts —mantenir-los amatents, actius, disposats, llestos per a l'acció— o créixer i tractar de sumar més suports? Una pregunta que no és de principi, sinó de tàctica; per tant, la seva resposta haurà de canviar segons les circumstàncies.

14 REYNOLDS-STENSON, «Protesting the police: anti-police brutality claims as a predictor of police repression of protest».

15 WOJCIESZAK, «Pulling toward or pulling away: Deliberation, disagreement, and opinion extremity in political participation».

Pel que fa a l'impacte de l'acció directa, Eva Anduiza (1970) i Jordi Muñoz (1979) signen una recerca que quantifica fins a quin punt el suport a un moviment es pot veure afectat per un aldarull.¹⁶ El seu treball de camp es va veure sobtadament afectat pels enfrontaments amb la policia que van seguir el desallotjament del Banc Expropiat a Gràcia el 2016. Els autors conclouen que les persones enquestades després de l'incident tenen una opinió pitjor del 15M. Els votants de Podemos o CUP no es van veure gairebé afectats, cert, però els simpatitzants més tebis van retrocedir en el seu suport un 16%, i els no partidaris, en un 34%. Es pot permetre això, un moviment social? S'ho pot permetre, l'independentisme?¹⁷

16 MUÑOZ; ANDUIZA, «If a fight starts, watch the crowd': The effect of violence on popular support for social movements».

17 I a les xarxes? Sabem que les «formes» són extremadament importants al món digital. Sabem que un mateix argument, presentat de forma «incivil» —és a dir, de manera mal educada i agressiva—, perd la seva capacitat de persuasió —veure CHEN; NG, «Third-person perception of online comments: Civil ones persuade you more than me»—, fa percebre negativament els «atacants», així com el tema de què es debat —veure WANG, «The Influence of Anonymity and Incivility on Perceptions of User Comments on News Websites»— i condueix a opinions més polaritzades. La incivilitat induïx emocions negatives, inhibeix el desig d'informar-se més sobre el tema que causa la discussió i, eventualment, porta

Més enllà d'eixamplar les bases: el concepte d'aliat

La legitimitat acostuma a entendre's com el monoteisme: només es pot servir un Déu. Però això no implica que legitimitat sigui el mateix que identitat. Les dades acumulatives del CEO indiquen que aquells que se senten «tan espanyols com catalans» han passat de ser un 29% el 2014 a un 39% el 2020. El seu suport a l'opció que Catalunya sigui un estat independent ha oscil·lat entre el 11% (2014) i el 6,5% (2018), situant-se la darrera dada, a l'octubre del 2020, al 7,7%. Aquestes variacions indiquen capacitat per créixer i sensibilitat al context polític. De manera similar, les dades de l'enquesta panel del grup Democràcia, Eleccions i Ciutadania de la UAB ens diuen que la correlació entre el sentiment d'identificació amb la pròpia comunitat autònoma i el suport a l'opció de la independència a Catalunya ha variat bastant entre 2013 i 2021. El moment en què l'associació era més feble —maig de 2015— és també un dels moments

a una radicalització en la pròpia postura —veure KIM; KIM, «Incivility on Facebook and political polarization: The mediating role of seeking further comments and negative emotion».

Les persones que eventualment poden donar suport a la causa independentista no han de ser necessàriament, tal com indiquen les dades, persones amb una forta identificació afectiva amb Catalunya

en què el suport a la independència estava més estès —46% de la submostra catalana. En canvi, el moment en què l'associació era més forta —concretament a la primavera de 2019, amb una *r* de Pearson de 0,54— això no va fer augmentar l'opció independentista (43%). En definitiva, les persones que eventualment poden donar suport a la causa independentista no han de ser necessàriament, tal com indiquen les dades, persones amb una forta identificació afectiva amb Catalunya.

De fet, no han de ser ni tan sols necessàriament persones amb una clara identitat política independentista. La identitat política independentista coexisteix amb d'altres i de vegades no ocupa el primer lloc. Segons estudis elaborats pel CEO, el 2014, un 9% dels catalans majors d'edat se sentien independentistes, però com a segona identitat política. Aquest percentatge ha minvat, de manera que el 2020 eren un 7%. El 2014, el 32% d'aquests independentistes «secundaris» se sentien primàriament nacionalistes, un 14% liberals, i un 10% apolítics. El 2020, les persones que se senten independentistes com a segona identificació

política venen sobretot del progressisme (19%), del feminisme (15%), de l'ecologisme (11%) i de la socialdemocràcia (10%). Sembla que no cal fer més campanya entre els nacionalistes —ja pràcticament tots independentistes com a identitat primària— i també sembla evident on són els potencials independentistes.

Aquesta «potencialitat» ens remet a una altra idea interessant que prové de la literatura sobre moviments socials: el concepte d'«aliat». Un aliat és un actor vist com a perifèric pels activistes d'un moviment i que pot tenir lleialtats en conflicte, per la qual cosa no pot representar els interessos del moviment en qüestió.¹⁸ Específicament en relació amb la violència contra les dones, els aliats són els homes activistes que assenyalen les desigualtats de gènere de les quals es beneficien.¹⁹ Els aliats es troben una passa més enllà que els mers espectadors, però no tan a prop dels greuges i els objectius del moviment com els activistes, i per

18 EVANS, «Feminist allies and strategic partners: Exploring the relationship between the women's movement and political parties».

19 KILMARTIN, «Counseling women across the life span: empowerment, advocacy, and intervention».

molt que es poden considerar «benefactors» del moviment, no pateixen la mateixa opressió que els activistes precisament perquè no presenten els trets que els identifiquen com a individus pertanyents a la comunitat afectada. No en va, alguns autors han suggerit que, entre alguns termes alternatius a «aliat» hi encaixaria el de «còmplice» o «co-conspirador».²⁰ Tots aquests termes impliquen que els protagonistes i subjectes del moviment seran els actors a la primera línia, no pas el aliats.

Tanmateix, un canvi cultural profund necessita una crisi de legitimitat, i per a trencar amb la comunitat de valors i creences que sustenten les normes «legítimes» aquests aliats són necessaris. Els que lluiten tota la vida, els gladiadors, són segurament indispensables, però calen homes i dones de «quatre minuts» que dubtin de la legitimitat de l'Estat encara que sigui momentàniament, i que facin dubtar d'altres per a propiciar un canvi de valors. Aquestes persones ocupen ara nínxols d'identitats mixtes, de preferències volàtils

20 CLEMENS, «Ally or accomplice? The language of activism».

pel que fa a l'organització territorial de l'Estat, de lleialtats tèbies o contradictòries perquè no estan al centre de la seva vida o dels seus interessos —però precisament per això poden canviar. Per a aquestes persones, l'independentisme és una preferència d'organització territorial, no una causa de vida o mort que els representi grans conflictes morals si l'abandonen. Podrien donar, eventualment, suport a la celebració d'un referèndum; podrien votar-hi que sí, si se'ls convenç racionalment. No han d'assumir grans compromisos, no han de donar grans mostres d'afecte i sacrifici per una determinada idea del que és Catalunya. Per a «eixamplar la base» en direcció d'aquests potencials aliats, sabem que els discursos maniqueus, moralistes, emotius, els símbols èpics i els assenyalaments per manca de compromís i contundència no funcionen. No podem saber quina és la peça que podria fer decantar la balança cap a la secessió; depèn de masses factors. Però sí sabem que en pràcticament tots els escenaris possibles en què la independència es materialitzaria, l'opinió pública interna i externa dona suport majoritàriament a aquesta opció. Les

fórmules per atreure nous aliats i convertir-ne alguns en «gladiadors» no són misteris insondables. Ja hem vist créixer abans el suport a la independència de manera exponencial i ràpida, passant d'un 29% que contemplava aquesta opció al febrer de 2012 a un 44% a l'octubre de 2012. Què va passar durant aquests mesos? Els greuges eren els mateixos, els diputats electes també... però una gran manifestació organitzada per la societat civil va recordar els temps excepcionals de la Transició; i va repetir-se solemnement, festivament, una vegada i una altra, fent que més gent volgués formar part d'un canvi que, a més, semblava reportar més beneficis que costos. És possible que aquest repertori d'acció fos especialment seductor per a una determinada generació i nínxol de vot moderat que, a sobre, són el grup demogràfic més nombrós. És possible que els mètodes i els lideratges, que els discursos i els temes hagin de canviar per a ressonar entre els més joves. Però la clau de volta per guanyar nous aliats sense perdre la base ja existent no està al fons d'un contenidor socarrimat. ■

■ Bibliografia

AZIZ, Aza Ahmed, (et al.). «Independentism and the End of Violence» [en línia]. A *International Panel on Exiting Violence*, núm. 73. Disponible a: <www.ipev-fmsh.org>.

BEETHAM, David. «Max Weber and the legitimacy of the modern state». A *Analyse & Kritik*, núm. 13 (1), pàg. 34-45, 1991.

CHEN, Gina M.; NG, Yee Man M. «Third-person perception of online comments: Civil ones persuade you more than me». A *Computers in Human Behavior*, núm. 55, pàg. 736-742, 2016.

CLEMENS, Collen. «Ally or accomplice? The language of activism» [en línia]. Disponible a: <www.tolerance.org>.

CZEŚNIK, Mikolaj. «Voter turnout and democratic legitimacy in Central Eastern Europe». A *Polish Sociological Review*, núm. 156 (4), pàg. 449-470, 2006.

EARL, Jennifer. «Symposium on political communication and social movements: audience, persuasion, and influence». A *Information, Communication & Society*, núm. 22 (5), pàg. 754-766, 2019.

EVANS, Elisabeth. «Feminist allies and strategic partners: Exploring the relationship between the women's movement and political parties». A *Party Politics*, núm. 22 (5), pàg. 631-640, 2016.

GALAIS, Carol; BLAIS, André. «Do people feel more of a duty to vote in some elections?». A *West European Politics*, núm. 39 (4), pàg. 755-777, 2016.

JASPER, James M.; THOMPSON, Anthony Keith. «Did Someone Say Riot? James M. Jasper in Conversation with AK Thompson». A *Social Movement Studies*, núm. 15 (2), pàg. 216-230, 2016.

KILMARTIN, Chris. «Counseling Women Across the Life Span: Empowerment, Advocacy, and Intervention». A SCHWARZ, Jill (ed.). *Men as allies*. Nova York: Springer publishing, 2017.

KIM, Yonghuam; KIM, Youngjune. «Incivility on Facebook and political polarization: The mediating role of seeking further comments and negative emotion». A *Computers in Human Behavior*, núm. 99, pàg. 219-227, 2019.

MILBRATH, Lester; GOEL, Lal. *Political participation: How and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand McNally College Publishing Company, 1977.

MUÑOZ, Jordi; ANDUIZA, Eva. «'If a fight starts, watch the crowd': The effect of violence on popular support for social movements». A *Journal of Peace Research*, núm. 56 (4), pàg. 485-498, 2019.

OLSEN, Marvin E. «Comparative political sociology». A *Comparative Sociological Research in the 1960s and 1970s*, núm. 32 (40), 1982.

REBÓN, Julián. «La legitimidad social de las formas de lucha: Una aproximación a partir de la investigación por encuesta» [en línia]. Disponible a: <www.portal.amelica.org>.

REYNOLDS-STENSON, Heidi. «Protesting the police: anti-police brutality claims as a predictor of police repression of protest». A *Social movement studies*, núm. 17 (1), pàg. 48-63, 2018.

SOLÉ, Anna. «'Generació 1 d'octubre': volem matar el llibisme» [en línia]. A *El Nacional*, de 24 d'octubre de 2019. Disponible a: <www.elnacional.cat>.

VERBA, Sydney; NIE, Norman; KIM, Jae-on. *Participation and political equality: A seven-nation comparison*. Cambridge: Cambridge University Press Archive, 1978.

WANG, Sai. «The Influence of Anonymity and Incivility on Perceptions of User Comments on News Websites». A *Mass Communication and Society*, núm. 23 (6), pàg. 912-936, 2020.

WOJCIESZAK, Magdalena. «Pulling toward or pulling away: Deliberation, disagreement, and opinion extremity in political participation». A *Social Science Quarterly*, núm. 92, pàg. 207-225, 2011.

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions

connexions

Unió en la diversitat: cultura, llengua i republicanisme

vista prèvia >

La proclama «Catalunya, un sol poble» és i ha estat un dels fonaments del projecte compartit sobre el qual es va reconstruir el país després de la nit fosca del franquisme. La forma concreta en què aquest ideal es tradueixi, però, s'ha d'adaptar necessàriament a l'evolució de la pròpia societat catalana. El republicanisme català ha de tenir clars els principis en què cal basar una gestió adequada de la diversitat introduïda per la globalització a una nació com la catalana, que combini l'obertura al món, el pluralisme i la cohesió interna.

Sergi Morales-Gálvez

Doctor en filosofia i professor de teoria política a la University of Limerick*

@sergimorales

* Aquesta publicació ha estat finançada pel programa d'innovació i recerca Horitzó 2020 de la UE en virtut de l'acord de finançament Marie Skłodowska-Curie número 892537.

Introducció

Des dels seus inicis, el republicanisme català, com a branca del catalanisme polític, s'ha enfrontat a preguntes fonamentals sobre quin projecte de país pretén promoure per tal d'assolir una societat el més justa possible. Aquesta no és una qüestió menor per qualsevol moviment polític que es pretengui transformador, tot i que la seva naturalesa sigui filosòfica i no sempre respongui bé a la immediatesa de certs problemes del dia a dia. De fet, les persones tendim a fer front als problemes quotidians sense, moltes vegades, parar-nos a pensar amb deteniment què fonamenta les nostres decisions i quin horitzó transformador ambicionem. Aquest article procura, doncs, fer precisament això: oferir eines per pensar quins conceptes i principis haurien de guiar les nostres accions com a societat. En particular, em sembla transcendent pensar detingudament sobre una qüestió central per a un país divers com el nostre: com hem de fer front a la gestió de la diversitat cultural i lingüística —o fins i tot religiosa? Per abordar tal qüestió, utilitzarem les eines que ens ofereix la principal disciplina

acadèmica que afronta aquest tipus de preguntes: la filosofia o teoria política.

En aquest sentit, dividirem aquest article en les següents parts. Primer, exposarem quines són les principals teories polítiques que afronten aquesta qüestió: el liberalisme ortodox, el nacionalisme essencialista, el multiculturalisme mosaic i l'interculturalisme. En segon lloc, farem una lectura d'aquestes teories en el cas català i defensarem que l'interculturalisme semblaria ser el millor ideal regulador de la diversitat pel republicanisme català. I finalment, conclourem l'article exposant que hi hauria dos principis, el de reconeixement de la diversitat i el de no dominació, que podrien articular aquest republicanisme intercultural com a ideal per gestionar la diversitat al país.

Comunitat política i diversitat

Qualsevol moviment polític que pretén transformar la seva societat s'ha de preguntar en algun moment què és allò que hauria de cohesionar la seva comunitat. Bernart Yack (1952) ens diu que, *grosso modo*, una comu-

nitat és una forma d'amistat social que disposa les persones a mostrar una lleialtat i preocupació especials amb aquells amb qui comparteix certes coses.¹ La pregunta, però, és: quines són aquestes coses que hauríem de compartir quan parlem de comunitats polítiques? Especialment, comunitats polítiques que són diverses a diferents nivells: cultura, llengua, religió, valors... Què és allò que els membres d'una comunitat política haurien de compartir i quines preocupacions o lleialtats han de mostrar, pretesament, els uns respecte als altres?² Què implica, en última instància, la pertinença a una comunitat política?

Troblem diverses respostes a aital pregunta dins la filosofia política. En aquest article n'exposaré quatre que, considero, són les més comunes i afecten diverses tradicions de pensament llargament establertes al país. Primer, la posició del liberalisme ortodox. Segon, el nacionalisme essencialista. Tercer, el multiculturalisme mosaic. Finalment, l'interculturalisme.

1 YACK, *Nationalism and the Moral Psychology of Community*.

2 SHORTEN, *Contemporary Political Theory*.

Pel liberalisme ortodox la identitat, la cultura o la llengua pròpia de cadascú poden ser elements rellevants per als individus, però han de restar al marge de l'espai compartit per la comunitat política

En primer lloc, trobem el liberalisme ortodox. Aquesta visió parteix de la tesi moral que els membres d'una comunitat política haurien d'estar preocupats per l'igual estatus moral dels uns i altres com a ciutadans lliures i iguals. Tanmateix, això no implica necessàriament compartir res en comú excepte el propi estatus formal de ciutadania i, per tant, viure sota unes normes i institucions comunes. Ni la llengua ni, suposadament, la cultura o identitat han de ser necessàriament compartides. Malgrat que aquest és un posicionament d'un tipus determinat de liberalisme, també ho ha estat per una part de la tradició republicana, per exemple, l'anomenat patriotisme constitucional. Proposat inicialment pel filòsof alemany Jürgen Habermas (1929), les comunitats polítiques haurien de compartir certs valors polítics però no necessàriament una identitat nacional.

En tots aquest casos, tot i que amb matisos, la idea bàsica és la mateixa: la identitat, la cultura o la llengua pròpia de cadascú poden ser elements rellevants pels individus, però han de restar al marge de l'espai compartit per la comunitat política.

Tal com es fa amb el fet religiós, l'estat ha de romandre cec davant les preferències privades de la ciutadania en qüestions d'identitat, llengua o cultura. Són les institucions, la ciutadania i els valors polítics el que és rellevant i el que uneix a la comunitat.

Tanmateix, són la llengua i les cultures assimilables en aquest sentit a les religions? És possible i/o desitjable construir una comunitat política sense cap mena de referència a aquestes coordenades, de la mateixa manera que l'estat s'ha de divorciar del fet religiós? Jo diria que no. Totes les comunitats polítiques necessiten de la llengua per poder funcionar. Per exemple, per redactar les lleis i perquè aquestes siguin enteses i obeïdes pels que han de viure subjectes a les mateixes. Per això, alguns liberals i/o republicans han modificat la seva perspectiva, i no defensen que les institucions hagin de ser cegues davant la diversitat cultural i lingüística, sinó que siguin neutrals. Quina és la diferència? Que en comptes de romandre en silenci i no fer res davant de la diversitat cultural i lingüística, la comunitat política podria prendre part i pro-

moure alguna llengua o política cultural sempre i quan existeixin raons d'interès públic que ho justifiquin. Aquestes raons, al ser públiques, no poden estar basades en les identitats i/o preferències privades individuals. Han de respondre a d'altres valors d'interès públic, que tots i totes puguem compartir independentment de les nostres identitats o pràctiques culturals individuals. Per exemple, segons aquesta visió no seria legítim ni justificable protegir una llengua per promoure una determinada identitat cultural. En canvi, sí que ho justificaria si tal promoció garantís un diàleg social compartit, ja que permetria que tots ens entenguéssim. O, per exemple, perquè promou la igualtat d'oportunitats en el mercat laboral.

Filòsofs polítics de tradició liberal com Brian Barry (1936-2009)³ sostenen aquest posicionament, tot defensant per exemple l'existència d'una llengua pública compartida dins de la comunitat política no perquè aquesta promogui cap identitat particular, sinó perquè només així es poden crear les condicions per

3 BARRY, *Culture and Equality*.

Pel comunitarisme, la llengua, la cultura o la història han de ser les bases que sustenten qualsevol comunitat política

l'existència d'una conversa democràtica compartida, facilitar la mobilitat o garantir que tothom tingui les mateixes oportunitats socioeconòmiques. A partir d'aquí, cadascú ha de poder escollir quin estil de vida vol viure i a quina identitat cultural es vol adscriure. Davant aquesta elecció, la comunitat política no s'ha d'immiscir en aquests afers. Fer-ho suposaria donar preeminència a la identitat i formes de vida d'uns en detriment dels altres, cosa que seria injustificable.

En segon lloc, hi hauria el nacionalisme essencialista. Aquest està relacionat amb el comunitarisme, una tradició de pensament que neix com una esmena als fonaments del liberalisme ortodox i la seva defensa de la neutralitat de la comunitat política en relació amb la diversitat cultural i d'identitats. Segons aquesta tradició, els nexes que ens haurien de connectar com a membres d'una mateixa comunitat no poden ser només compartir ciutadania o institucions, ni tan sols uns valors polítics bàsics. Per ells, la comunitat política s'ha de basar en vincles socials més robustos. Per filòsofs polítics comunitaristes com Michael

Walzer (1935)⁴ la llengua, la cultura o la història han de ser les bases que sustenten qualsevol comunitat política, ja que aquestes produeixen nocions de consciència, valors i significats compartits sòlids i forts. Pels nacionalistes essencialistes, *grosso modo*, té poc sentit parlar de neutralitat davant les diverses identitats i formes de vida. Les persones estem tan influïdes per elles que simplement no poden romandre neutrals. Les pròpies institucions les han de promoure per tal que la comunitat pugui continuar existint. Les persones, segons aquests pensadors, no triem des de l'abstracció, sinó des de comunitats que atorguen valor a determinades maneres de fer i viure. És per això que és tan important que la comunitat política protegeixi aquestes pràctiques a tota costa. Per això, és important que la nació fomenti una cultura i un sentiment de pertinença compartits. Paradoxalment, per una avinguda diferent, el nacionalisme essencialista arriba a conclusions no tan allunyades del liberalisme ortodox: la comunitat política ha de fomentar una única cultura pública, i la diversitat cultu-

ral ha de quedar confinada a l'espai privat.

En tercer lloc, hi hauria el multiculturalisme mosaic. De forma resumida, aquesta perspectiva aposta pel reconeixement de les particularitats culturals, lingüístiques o religioses dels individus i dels grups. Pel multiculturalisme mosaic, compartir valors o una ciutadania no és central per a la comunitat política. Els drets dels individus i de grup, doncs, variarien en funció de la pertinença grupal de cada individu. En aquest sentit, filòsofs polítics com Chandran Kukathas (1957)⁵ diuen que les societats diverses s'han de concebre com una espècie d'arxipèlag, on hi hauria diverses illes, cadascuna amb uns valors, pràctiques culturals, religioses o lingüístiques diferents. Aquestes s'han de poder regular amb independència les unes de les altres, cadascuna seguint les seves pròpies regles culturals i sense interferència de les altres. En el fons, aquest punt de vista segueix bevent del comunitarisme; però si en el nacionalisme essencialista la comunitat de referència és la nació,

4 WALZER, *Spheres of Justice*.

5 KUKATHAS, *The Liberal Archipelago*.

L'interculturalisme defensa la necessitat d'establir nexes d'unió importants entre els membres de la comunitat política, sense confinar a l'espai privat les diferències culturals existents al seu si

en el multiculturalisme mosaic és la minoria ètnico-cultural.

Finalment, hi ha l'interculturalisme. Aquesta tradició té certes connexions importants amb el multiculturalisme mosaic, ja que també aposta pel reconeixement de les particularitats culturals i lingüístiques dels individus i dels grups. No només hi hauria, doncs, drets generals de ciutadania, tal com pregon la tradició liberal ortodoxa, sinó que també haurien d'existir drets diferenciats segons la pertinença cultural i lingüística de les persones. Les diverses cultures i llengües, i les adscripcions que generen, han de ser igualment respectades; la qual cosa, de retruc, hauria de generar drets d'especial protecció i diferenciats de ciutadania. Segons aquesta tradició, de manera similar a com argumenten alguns teòrics de la tradició nacionalista, les pràctiques culturals i lingüístiques de la ciutadania i els grups són importants per les persones, ja que estan íntimament vinculades a valors i interessos d'alta rellevància per aquestes, com podrien ser el sentir-se respectat o tenir accés a opcions de vida que siguin culturalment valuoses per a

elles.⁶ Per exemple, la pèrdua d'una cultura implicaria, alhora, la pèrdua d'opcions de tria valuoses —de llibertat, doncs— pels que han estat socialitzats en aquesta cultura. És per això que les pràctiques culturals i lingüístiques mereixen respecte i protecció, especialment davant la voluntat assimiladora de les majories. Tanmateix, a diferència del multiculturalisme mosaic, l'interculturalisme defensa la necessitat d'establir nexes d'unió importants entre els membres de la comunitat política, sense confinar a l'espai privat les diferències culturals existents al seu si. Per tant, l'interculturalisme seria un camí intermig entre el multiculturalisme, d'una banda, i l'uniformisme que —en diferents graus— promouen el liberalisme ortodox i el nacionalisme essencialista, de l'altra.

Una resposta republicana al pluralisme: unió i diversitat

Com s'hauria de gestionar la diversitat cultural i lingüística de Catalunya, doncs? Quina de les tradicions exposades, i a través de quins principis,

seria la més convenient per guiar les institucions polítiques de la nostra comunitat política en la seva gestió de la diversitat cultural i lingüística? A priori, semblaria que totes les visions tenen la seva translació en el discurs públic del país.⁷

Existiria una visió propera al liberalisme ortodox, eminentment defensada per una part dels partits d'àmbit estatal. Aquests, fonamentalment, solen defensar que les institucions polítiques no haurien d'immiscir-se en qüestions identitàries en el context català. L'únic rellevant és compartir una ciutadania, institucions i normes comunes que, suposadament, no promoguin cap pràctica cultural ni identitat particular. Exemples d'aquesta aproximació serien, per exemple, la constitució espanyola com a cos de normes i valors compartits per tothom, i la llengua castellana, llengua compartida i comuna de tots els

7 L'obra de Daniel Cetrà (1988) detecta d'alguna manera, algunes d'aquestes visions a Catalunya, en l'àmbit lingüístic més específicament —sobretot la liberal, la nacionalista i la intercultural. Vegeu CETRÀ, *Nationalism, Liberalism and Language in Catalonia and Flanders*. Vegeu també MORALES-GÁLVEZ; CETRÀ, «La Controvèrsia sobre el Model Lingüístic del Sistema Educatiu Català: Arguments, Fonaments Normatius i Perspectives d'Apropament».

6 KYMLICKA, *Multicultural Citizenship*.

L'ideal liberal ortodox acaba imposant una llengua —per exemple, la castellana—, unes pràctiques culturals i uns símbols que són de part

espanyols. Això, diuen, res té a veure amb promoure cap identitat nacional, sinó que el que pretén és igualar-nos com a ciutadans i ciutadanes iguals i lliures d'una comunitat política els integrants de la qual es deuen a uns determinats drets i deures comuns.

En aquest sentit, els qui sostenen aquest punt de vista utilitzen aquest marc per criticar algunes de les polítiques de gestió de la diversitat cultural i lingüística del govern de la Generalitat de Catalunya —entre d'altres. A Catalunya, argumenten, es duen a terme polítiques identitàries, en particular pel que fa a la promoció de la llengua catalana. Seguint aquest raonament, això és injustificable ja que les institucions han de romandre neutrals davant d'aquests fets. Cadascú ha de poder sentir-se i identificar-se amb la identitat cultural que cregui convenient, però l'administració ha de restar al marge d'això ja que no fer-ho implicaria imposar determinades pràctiques i concepcions de la vida d'uns en detriment d'altres.

Tanmateix, aquest argumentari omet algunes crítiques serioses. La primera i més important és que, de facto,

l'ideal liberal ortodox acaba imposant una llengua —per exemple, la castellana—, unes pràctiques culturals i uns símbols que són de part. Per molt que es pretenguin oferir raons que restin al marge de la qüestió identitària, indirectament s'estaran satisfent els interessos i preferències d'uns —la majoria estatal amb identitat nacional espanyola— enfront de les minories. Alhora, aquest posicionament deixa de banda tota una sèrie d'interessos valuosos per a bona part de la ciutadania, que només es poden preservar si es tenen en compte les adscripcions culturals i lingüístiques de les persones. Per exemple, el sentir-se igualment respectat i reconegut. L'aplicació estricta d'aquest model, per exemple, podria relegar totes les llengües que no fossin el castellà a l'àmbit estrictament privat, anant en detriment d'interessos valuosos pels parlants de llengües emprades a diversos territoris de l'Estat.

En segon lloc, també existeix el nacionalisme essencialista, tant entre bona part de la dreta espanyolista com entre una branca del catalanisme de tipus més conservador. Un exemple d'això seria defensar que

només la llengua —la castellana o la catalana— pot ser element definidor de la identitat nacional —espanyola o catalana, respectivament—, i que aquells que no la coneixen i/o usen haurien de quedar fora de la comunitat política. Per tant, estaria justificada la promoció exclusiva i, fins i tot, l'obligatorietat d'ús del castellà o del català —segons cada nacionalisme— en tots els àmbits públics, relegant la resta de llengües a l'àmbit estrictament privat. De fet, com hem apuntat, en això el nacionalisme essencialista té certa similitud amb el liberalisme ortodox: els dos acaben duent a models assimilacionistes malgrat que les raons per arribar a aquesta conclusió compartida siguin absolutament oposades.

Aquesta visió, però, té un problema important: percep la cultura com a quelcom inamovible. Dona per fet que els elements que lliguen les persones les unes a les altres —cultura, llengua— són tan robustos que difícilment són interpretables i modificables, ja que fer-ho significaria acabar amb la pròpia existència de la comunitat. La llengua, la cultura, no són negociables i, possiblement, tampoc interpretables.

El republicanisme català necessita fonaments que guiïn la seva visió sobre com gestionar la diversitat cultural i lingüística al país. Fonaments que pot oferir l'enfocament interculturalista

En tercer lloc, el multiculturalisme mosaic proposa separar les persones segons la seva adscripció de grup: cultural, lingüístic o religiós. Aquesta posició però, no és defensada actualment per cap agent social i polític del país. Segurament, moltes persones estarien d'acord amb la idea que cal defensar els drets culturals i lingüístics de les minories, però que alhora cal garantir nexes compartits entre membres d'una comunitat política malgrat les diferències culturals que puguin existir, en una posició més aviat emmarcada dins l'interculturalisme.

Davant d'aquestes posicions i les seves debilitats, semblaria que el republicanisme català necessita uns fonaments diferents que guiïn la seva visió sobre com gestionar la diversitat cultural i lingüística al país. Una visió alternativa i que es podria construir com una crítica parcial a les posicions anteriors. Aquest ideal alternatiu, tal com argumentaré, el pot oferir l'enfocament interculturalista.

Aquest enfocament d'una banda compartiria amb el liberalisme ortodox la idea que cal que siguin

les persones, i no la comunitat, qui esculli quin estil de vida volen viure i quins són els valors i identitats que sustenten aquest estil de vida. Alhora, però, criticaria la interpretació liberal ortodoxa de la neutralitat. A diferència dels liberals ortodoxos, les posicions favorables a l'interculturalisme creuen que hi ha interessos lligats a les identitats que sí que cal tenir en compte quan parlem sobre la comunitat política. Segons l'interculturalisme, de fet el liberalisme ortodox sí que promou, encara que sigui indirectament, determinades identitats i cultures. Encara que els liberals ortodoxos justifiquin, per exemple, que hi ha bones raons per promoure una llengua determinada perquè aquesta és la manera de construir una comunitat democràtica que pugui dialogar o per garantir la igualtat d'oportunitats, de retruc estan també promovent els interessos identitaris dels parlants d'aquesta llengua —i exclouent els interessos dels parlants d'altres llengües. És per això, que cal tenir en compte les identitats de tothom, i no fer veure que les deixem fora del terreny polític quan en realitat no és així.

D'altra banda, l'interculturalisme compartiria amb el nacionalisme —i el multiculturalisme mosaic— la idea que la cultura i la llengua són essencials per definir els valors i les decisions dels individus, de manera que se sentin respectats com a persones. Els individus no triem des del buit, sinó que triem influïts per unes pràctiques culturals i/o llengües determinades, que tenen importància per a cadascú, i que ens ajuden a triar, ser autònoms i sentir-nos respectats. Alhora, l'interculturalisme critica les interpretacions tancades i estanques del nacionalisme essencialista. Malgrat que la cultura i les llengües siguin tan importants per a la nostra autonomia individual, això no vol dir que 1) no les puguem revisar i 2) que les haguem d'imposar sense més a aquells qui no s'identifiquin amb aquestes.

L'aproximació intercultural, doncs, pot exercir aquest paper d'ideal articulador de la diversitat. Primer, reconeixent alguns drets diferenciats segons pertinença cultural i, per tant, rebutjant l'assimilacionisme. Les diferents cultures han de ser igualment respectades, i cal establir

Per l'interculturalisme cal establir mecanismes d'unió i mestissatge entre persones de cultures diferents dins una mateixa societat

drets per protegir-ne les seves pràctiques culturals. És una visió, doncs, que seria compatible amb la idea que la cultura, la identitat i la llengua mereixen ser tingudes en compte per la comunitat política. Primer, perquè és inevitable que sigui així ja que, com hem dit, la neutralitat no sempre és una opció. Segon, perquè són valuoses per als individus. Alhora, però, cal defugir la temptació d'essencialitzar-les i de tractar-les com a elements estancs i immodificables. Les cultures són modificables i permeables a la diversitat.

En segon lloc, i relacionat amb el punt anterior, per l'interculturalisme cal també establir mecanismes d'unió i mestissatge entre persones de cultures diferents dins una mateixa societat. Com? A través d'una cultura pública compartida, vehiculada per les institucions, permeable a la diversitat i que, per tant, protegís i promogués certs valors i pràctiques culturals. Aquesta permeabilitat a la diferència en una cultura pública compartida hauria de ser, doncs, fruit del debat i la deliberació democràtica entre totes les parts involucrades.

Republicanisme i interculturalitat: els principis de reconeixement i de no-dominació com a ideals de convivència

Aquesta cultura pública compartida per la comunitat política s'entendria, doncs, com una articuladora del mestissatge i la diversitat en un espai compartit. S'evitarien, doncs, dues coses: primer, l'existència d'illes culturals mosaic, aïllades i sense vincles amb la comunitat general; i, segon, l'assimilació de les minories en clau uniformista. Per exemple, en el nostre cas la llengua catalana seria considerada part requerida d'aquesta cultura pública comuna, com també ho podrien ser, a diferents nivells, d'altres llengües i pràctiques culturals fruit d'un diàleg compartit; això es podria traduir, per exemple, en el fet que el sistema educatiu públic garantís l'aprenentatge de la llengua catalana per part de tot l'alumnat i, alhora, oferís a infants de famílies amb altres llengües maternes l'aprenentatge d'aquestes. Aquest ideal articulador de la diversitat, considero, requeriria promoure dos principis que organitzarien aquest diàleg compartit —i, per tant, les nostres institucions democràti-

ques—, compatibles amb un republicanisme adaptat al segle XXI. Un republicanisme que hauria de fugir de certes interpretacions assimilacionistes semblants a les del liberalisme ortodox, com podria ser la del republicanisme francès. La idea de fons que sustentaria un republicanisme de caire intercultural seria aquella d'unir en la diversitat, de convertir la nació en un articulador i ordenador just del mestissatge —en comptes d'un mur contra aquest—, guiada per dos principis reguladors: primer, el principi de reconeixement de la diversitat; segon, el principi de no-dominació.

El principi de reconeixement significa que les diferents expressions i pràctiques culturals o lingüístiques d'una societat mereixen ser tingudes en compte pels poders públics.⁸ Això no implica, però, que totes les llengües o pràctiques culturals hagin de rebre exactament el mateix tracte fruit de la nostra deliberació com-

⁸ Per suposat, faig referència a pràctiques culturals raonables i compatibles amb les nostres societats democràtiques. Per exemple, l'ablació genital femenina no seria una pràctica cultural raonable. En canvi, sí que ho podria ser acomodar les diversitats alimentàries dels infants a les escoles públiques per motius de creença religiosa.

Una aproximació republicana a la gestió de la diversitat hauria d'anar complementada amb una visió no només d'allò que ens fa diversos, sinó també d'allò que compartim com a membres de la comunitat

partida, ja que podrien existir bones raons perquè existeixin diferents nivells de reconeixement. Però el que sí és segur és que no les podem descartar de l'esfera pública sense més. Les raons que ho justifiquen són, almenys dues. D'una banda, tant la cultura com la llengua poden ser una font d'autoestima personal i col·lectiva. Si les institucions promouen uns valors, pràctiques o identitats determinades sense ni tan sols plantejar-se fer-ho amb d'altres, un podria interpretar que no tothom està sent tractat amb el mateix respecte i dignitat. D'altra banda, les persones no generem judicis ni prenem decisions des del buit. Ho fem perquè provenim d'un context cultural i lingüístic que ens influeix i que condiciona què és i què no és valuós per a nosaltres. El context cultural ens ajuda a valorar i triar, a ser autònoms. Per tant, és important oferir algun tipus de reconeixement i protecció a les diferents expressions de pluralisme del país, ja que fer-ho és una manera de protegir quelcom valuós per als individus.

Alhora, però, una aproximació republicana a la gestió de la diversitat hauria d'anar complementada amb

una visió no només d'allò que ens fa diversos, sinó també d'allò que compartim com a membres de la comunitat. Aquí és on entra en joc el segon principi: la idea d'assolir una societat amb una ciutadania lliure de tota dominació, també cultural i lingüística. Pel republicanisme, ser lliure és l'antítesi de viure dominat: repudiar la servitud, la dependència arbitrària de tercers, ja siguin agents privats —individus, grups, empreses...— o públics. Un és dominat, i per tant no és lliure, quan està subjecte a la interferència arbitrària de tercers.⁹ És a dir, quan algú aliè a un mateix té la capacitat d'intervenir sobre la teva vida sense que tu puguis reaccionar i imposar cap cost sobre aquesta acció.

Aquest principi de no-dominació que ha de guiar la comunitat política implica, seguint aquesta proposta que plantejo, diverses dimensions que ens interessin pel cas que estem discutint. Primer, cal evitar la dominació dins dels diversos grups culturals. Cal que les persones, en

exercici de la seva autonomia i llibertat, puguin revisar les seves conviccions morals i valors. Això implica poder revisar les pràctiques culturals i lingüístiques amb les que un se sent identificat. La cultura és molt important per als individus però, a diferència del que sosté l'aproximació essencialista de cert nacionalisme, ha de ser modificable i revisable. Segon, cal evitar la dominació entre persones que s'identifiquin com a membres d'àmbits culturals diferents. A vegades, això implica evitar que els membres d'una determinada cultura tinguin les eines per dominar als membres de cultures més vulnerables. Per exemple: exigir que tothom també sàpiga parlar català a Catalunya, per tal de pal·liar la dominació lingüística d'una llengua dominant —en aquest cas la castellana, establerta com a obligatòria per la Constitució espanyola— sobre els parlants de la llengua vulnerable. D'altres vegades, implica oferir als membres de les minories eines que els ajudin a poder ser ciutadans lliures i iguals a la resta. Per exemple, en el cas català, que totes les persones migrades tinguin accés a l'aprenentatge del català i al castellà per tal de no ser discriminats

9 PETTIT, *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*; PETTIT, *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*.

al mercat laboral, i perquè puguin participar del sistema democràtic del país. Finalment, també implica protegir-nos d'interferències arbitràries externes. Per exemple, cal garantir l'autogovern de tota la comunitat política catalana per tal de no patir la dominació del grup majoritari a nivell estatal. Les decisions sobre quina cultura pública volem promoure fruit de la deliberació col·lectiva i diversa dels catalans i catalanes tindran sentit si romanen protegides de la dominació aliena. Una forma òptima de protegir aquest autogovern seria que Catalunya es constituís en república independent, de forma que deixés de ser una minoria permanent dins l'Estat espanyol; però mentre això no passi, cal exigir que la cultura pública a Catalunya es reguli des de Catalunya, en comptes de ser decidida pel govern de Madrid i/o per una o altra multinacional privada.

En aquest sentit, considero que reconèixer i promoure la diversitat cultural i lingüística del país, alhora que es generen les condicions per la no existència de dominació de cap tipus, poden ser bons fonaments i servir de guia per un catalanisme que es vol progressista i republicà.

Com es tradueixen aquests principis en polítiques concretes és una tasca fonamental que el republicanisme català ha de plantejar-se seriosament.

Per avançar només una mica en aquesta traducció pràctica: un republicanisme intercultural a Catalunya hauria de celebrar la rica diversitat existent al país i, alhora, assegurar que elements com ara la llengua catalana s'afermin com a ponts d'aquesta diversitat, de forma que el país romanguí unit en la diversitat. Cal que la ciutadania de Catalunya es conegui més, es barregi més i es valori més. Des d'un punt de vista intercultural, ni la nació és sobrera — idea que, a la pràctica, només reforça el nacionalisme uniformitzador dels estats—, ni es pot concebre pas com un mur contra el mestissatge; per contra, cal veure-la com un espai organitzador d'aquest mestissatge. Entre d'altres coses, perquè si considerem que la diversitat és un valor, aleshores ni Catalunya pot tancar-se al món i al canvi, ni tampoc no pot menystenir i perdre allò que aporta de distintiu a l'aldea global. ■

■ Bibliografia

BARRY, Brian. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2001.

CETRÀ, Daniel. *Nationalism, Liberalism and Language in Catalonia and Flanders*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2019.

KYMLICKA, Will. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

KUKATHAS, Chandran. *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

MORALES-GÁLVEZ, Sergi; CETRÀ, Daniel. «La Controvèrsia sobre el Model Lingüístic del Sistema Educatiu Català: Arguments, Fonaments Normatius i Perspectives d'Àpropament». A *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, núm. 75, pàg. 46-63, 2021.

PETTIT, Philip. *On the People's Terms. A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

PETTIT, Philip. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Oxford University Press, 1997.

SHORTEN, Andrew. *Contemporary Political Theory*. Londres: Palgrave Macmillan, 2016.

WALZER, Michael. *Sphere of Justice. A Defence of Pluralism and Equality*. Oxford: Blackwell Publishers, 1983.

YACK, Bernard. *Nationalism and the Moral Psychology of Community*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.

Exposició itinerant

1837 • 1977

EL VALENCIANISME REPUBLICÀ

Més informació

www.irla.cat/expovalencianisme

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

connexions

Idealisme pràctic: criteris per a una agenda internacional independentista

vista prèvia >

Les relacions internacionals són fonamentals per a qualsevol nació que sigui o aspiro a ser un Estat. Els valors i els interessos de les nacions són els fils invisibles que lliguen el seu interès propi amb la necessària cooperació mútua, però que mal gestionats poden abocar-les al conflicte i a la ruïna. Quin paper pot jugar Catalunya a l'arena internacional, mentre no sigui un estat? Com hi pot operar l'independentisme en la seva lluita per construir la República Catalana?

Marta Brik

Polítloga i especialista en relacions internacionals

@martabrikg

Introducció

Catalunya ha estat al llarg de la història una terra d'intercanvis —de tot tipus, comercials, culturals, polítics...— i d'acollida, oberta i connectada al món. No sorprèn, doncs, que el moviment independentista també reflecteixi aquest tarannà cooperador a nivell global. Més enllà d'una sincera vocació internacionalista, s'entreveu la consciència de necessitar suports i reconeixement internacional per tal d'esdevenir un estat independent. Cal recordar que, segons la teoria de les relacions internacionals, un estat és aquella entitat que compta amb un territori definit —terrestre, aeri i marítim, si escau—; una població estable; govern efectiu¹ i sobirà;² i reconeixement internacional. Així, una Catalunya independent necessita el reconeixement per part d'altres estats per esdevenir-ne un en plenitud. I abans d'arribar fins aquí, l'independentisme necessitarà arregar tota

la influència que pugui en el camp internacional, per tal de maximitzar les seves possibilitats d'èxit.

Per tal de pensar quina hauria de ser l'agenda internacional de l'independentisme català, val la pena tenir en compte com es relacionen els estats de la comunitat internacional. En les relacions internacionals trobem dos grans corrents de pensament —amb una gran diversitat interna de subcorrents— que intenten explicar com es relacionen els actors internacionals. El «realisme» dona molta rellevància als estats com a actor principal, i afirma que es relacionen de manera egoista i competitiva, guiant-se pels seus interessos, tant interns com externs, per maximitzar el seu poder, mesurat en les capacitats econòmiques i militars. Així, les aliances variaran segons una anàlisi cost-benefici de cada estat. Segons l'«idealisme», en canvi, els estats no són l'únic actor internacional rellevant, també ho serien empreses transnacionals, ONGs, entitats subestats com regions, ciutats, etc. Els actors actuen moguts —ni que sigui en part— pels valors que dominen la seva filosofia política interna; i conjuntament amb altres

actors busquen un desenvolupament econòmic i social que es pot aconseguir en un sistema de benestar col·lectiu; des d'aquest punt de vista, doncs, la prosperitat no és un joc de suma zero. La cooperació és possible i necessària, així com les ajudes institucionals més o menys desinteressades. L'«idealisme» defensa el multilateralisme, el dret internacional i la diplomàcia com a mecanismes per evitar les guerres i establir dinàmiques mundials pacífiques

Malgrat els noms que reben, cal no confondre el «realisme» amb una despreocupació per la recerca de béns com ara la pau —que fomenta el desenvolupament econòmic—, ni l'«idealisme» amb una ignorància naïf sobre les dures realitats de la política internacional. Un anti-comunista com Richard Nixon (1913-1994) va impulsar la normalització de relacions amb la Xina de Mao Tse-tung (1893-1976), i la distensió amb la URSS, degut a la visió «realista» de Henry Kissinger (1923) de les relacions entre els EUA i els dos colossos comunistes. La doctrina de la «responsabilitat de protegir» que autoritza la intervenció externa —fins i tot de caràcter militar— con-

1 És a dir, amb un control efectiu sobre el territori i la seva població. És qüestionable que molts estats fallits compleixin aquest requisit.

2 És a dir, que no tenen una autoritat superior. Val la pena afegir que els estats membres de la Unió Europea es consideren sobirans malgrat tenir una autoritat superior, degut al fet que han cedit de manera voluntària part de la seva sobirania, només en algunes qüestions com per exemple el comerç.

El context polític és de forta repressió i pressió internacional de l'Estat espanyol per considerar l'encaix de Catalunya com una qüestió interna

tra aquells estats que protagonitzin crims de guerra, lesa humanitat o genocidi, és una doctrina de caràcter «idealista».

Sigui com sigui, depenent des de quina perspectiva veiem les relacions internacionals, entendrem que el moviment independentista s'hauria de moure en una direcció o en una altra. Si seguim el paradigma «realista», l'independentisme ha de preguntar-se: què pot oferir a altres països Catalunya en general, i la seva independència en particular? A qui li pot interessar? Què li pot aportar als altres estats? Com ens podem beneficiar de relacionar-nos amb ells? D'aquesta manera les relacions s'haurien d'establir amb estats que ens interessin, independentment dels seus valors, nivells democràtics, respecte als drets humans... En canvi, si seguim el paradigma «idealista», Catalunya, hauria d'enfocar la seva política exterior a bastir relacions, complicitats i aliances amb actors i estats amb qui comparteixi valors fonamentals.

En el Pla estratègic d'acció exterior i de relacions amb la UE 2019-2022, del Departament d'Acció Exterior,

Relacions Institucionals i Transparència, s'establia com a missió: «*Fer de Catalunya un actor conegut i reconegut al món, amb més presència i incidència econòmica, social científica i cultural, i que es refermi com un referent de democràcia, pau i solidaritat*».³ A més, el pla apostava de manera clara i explícita pel multilateralisme;⁴ per esdevenir referents en pau, diàleg i prevenció de conflictes;⁵ per un desenvolupament econòmic sostenible;⁶ i per un compromís amb l'agenda 2030.⁷

Cal tenir en compte que aquest pla que presentava els objectius polítics de la Generalitat en l'àmbit internacional va ser considerat parcialment inconstitucional pel Tribunal Constitucional (TC)⁸ després de rebre un recurs del govern de l'Estat espanyol. La sentència del TC es basa en «l'aparença de subjectivitat internaci-

onal»;⁹ és a dir, el Tribunal invalidava parcialment el Pla perquè Catalunya «semblava» un estat.

En determinar el seu enfocament sobre les relacions internacionals, l'independentisme ha de tenir en compte tres coses: 1) la política internacional, com tota política, té a veure amb el poder; 2) el poder no és, però, únicament força bruta i pes econòmic, sinó també capacitat d'influir en les preferències dels altres mitjançant l'atractiu i la persuasió —l'anomenat «poder tou»—; i 3) fins i tot prescindint de consideracions ètiques, l'independentisme català no té cap possibilitat contra l'Estat espanyol en termes de força bruta. Per tant, a l'hora de maximitzar el seu poder —i per tant les seves possibilitats d'èxit—, l'independentisme no pot abraçar-se al grau de cinisme que —malauradament— els estats sí que es poden permetre. Agradi més o menys, el judici de les opinions públiques internacionals afecta a les possibilitats d'èxit de l'independentisme. Tractar-les amb cura no

3 GENERALITAT DE CATALUNYA, Pla estratègic d'acció exterior i de relacions amb la UE 2019-2022.

4 Ídem, Objectiu 1.2.2 i 1.2.3.

5 Ídem, Objectiu 4.2.4. Aquest punt ha estat afectat per la sentència 135/2020 del TC.

6 Ídem, Objectiu 2.1.

7 Ídem, Objectiu 4.2.1.

8 TRIBUNAL CONSTITUCIONAL, Sentència 135/2020.

9 La subjectivitat internacional fa referència als actors que són subjecte de dret internacional, és a dir, que tenen drets i deures. Els subjectes de dret internacional són, amb poques excepcions, els estats.

L'independentisme s'ha de relacionar de forma prioritària amb estats que comparteixin valors democràtics. És una qüestió d'ètica però també de legitimitat

és només una qüestió d'escrúpols morals, sinó d'estratègia diplomàtica.

Cap a on va el moviment independentista?

Després del referèndum de l'U d'Octubre i els esdeveniments immediatament posteriors, l'atenció internacional per Catalunya va reduir-se considerablement i alguns vincles i contactes internacionals van quedar diluïts. Abans d'avançar cal ser conscients des d'on es comença el camí, i en el cas de l'independentisme el context polític és de forta repressió i pressió internacional de l'Estat espanyol per considerar l'encaix de Catalunya com una qüestió interna. Cal recuperar confiança amb actors internacionals que s'han refredat durant el període 2017-2021. Cal ser un actor seriós, estable i que generi confiança, per tal de reforçar velles simpaties i aliances, així com per teixir-ne de noves.

La societat civil catalana és majoritàriament europeïsta, i també ho és el moviment independentista. De fet, «Catalunya nou estat d'Europa» era el lema de la manifestació de la dia-

da del 2012 que va aplegar un milió i mig de persones i va marcar un punt d'inflexió per a l'independentisme català. En qualsevol cas, els posicionaments de líders europeus i de la Comissió Europea considerant el referèndum de l'U d'Octubre il·legal per no complir amb l'ordenament intern espanyol i relegant el conflicte català a una qüestió interna,¹⁰ van ser decebedors. Això podria haver comportat un dubte sobre la pertinença dels catalans a la UE però no va ser així. Segons una enquesta del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO), el 2018 gairebé el 70% dels catalans voldrien seguir formant part de la UE si Catalunya s'independitzés.¹¹ Si mirem els resultats dels partits independentistes a nivell del seu electorat les dades es mantenen, superant sempre el 50% fins i tot entre els votants de la CUP.¹²

Europa és considerada l'espai natural de Catalunya, una zona de valors compartits, democràcia i drets

humans. Si bé és cert que alguns estats membres, com Polònia i Hongria, estan posant en qüestió valors fonamentals europeus —com ara la llibertat, els drets de les persones LGTBI+ o la democràcia liberal, entre d'altres—, Europa és, sense cap mena de dubte, l'espai democràtic més proper a Catalunya.

El moviment independentista ha reiterat en moltes ocasions que el conflicte polític català ha de ser resolt de manera política i que, per tant, ha de rebre el suport d'estats que també siguin capaços de resoldre els seus problemes políticament. Per tant, assumint com a punt positiu l'aposta política com a resolució del conflicte, sembla clar que l'independentisme s'ha de relacionar de forma prioritària amb estats que reflecteixin el com es voldria ser, que comparteixin els mateixos valors, que siguin democràtics i que respectin els drets humans; i no només amb aquests estats en si mateixos, sinó amb les seves societats civils i opinions públiques. És una qüestió d'ètica però també de legitimitat. La UE garanteix aquest espai i és, per tant, un actor clau per gestionar i resoldre el problema.

10 COMISSIÓ EUROPEA, «Statement on the events in Catalonia».

11 CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ, «Baròmetre. Enquesta sobre context polític a Catalunya, 2018».

12 Ibidem.

Un dels fonaments del «poder tou» de l'independentisme és la capacitat per a legitimar-se democràticament; en aquest aspecte, guanyar-se l'opinió pública internacional és bàsic

La notícia del *New York Times* sobre les relacions entre una part reduïda de l'independentisme i el Kremlin —siguin certes o no— és perjudicial per a l'independentisme.¹³ De la mateixa manera que Rússia té interessos a desestabilitzar els EUA i crear tensions extremes entre demòcrates i republicans, també els té per promoure la polarització al si de la UE. Com bé explica l'article dels periodistes Michael Schwartz i José Bautista, el Kremlin ha fomentat i finançat moviments independentistes europeus per tal de desestabilitzar la UE.¹⁴ També cal tenir present la més que coneguda voluntat de l'Estat espanyol de desprestigiar el moviment independentista català internacionalment, arribant fins i tot a crear un organisme com España Global amb aquest objectiu;¹⁵ qualsevol aparença de simpaties filo-russes per part d'un sector de l'independentisme és una eina útil per a aquesta línia de la propaganda nacionalista espanyola.

Els rumors sobre relacions amb Rússia no són innòcues: creen tensions i desconfiança amb els estats europeus limítrofs amb Rússia com Finlàndia o les exrepúbliques soviètiques d'Estònia, Letònia i Lituània. Cal tenir en consideració que aquests estats, a causa dels seus recents processos d'independència, han estat molt propers al moviment independentista. De fet, l'independentisme va inspirar-se en l'anomenada «via bàltica» i, fins i tot, el primer ministre letó, Valdis Dombrovski (1971), el 2013, va obrir la porta a reconèixer una Catalunya independent.¹⁶ No obstant això, com reconeixia el ministre d'Exteriors José Manuel García-Margallo (1944), l'Estat espanyol va utilitzar el seu poder dur, enviant missions internacionals en el marc de l'OTAN per defensar l'espai aeri¹⁷ i terrestre de les repúbliques bàltiques a la frontera amb Rússia, amb l'objectiu de condicionar el seu posicionament respecte a la independència de Catalunya.¹⁸

La pedra angular del poder de Catalunya no és pas la força bruta, sinó el ja esmentat «poder tou». En particular, un dels fonaments del «poder tou» de l'independentisme és la capacitat per a legitimar-se democràticament; en aquest aspecte, guanyar-se l'opinió pública internacional és bàsic. De cara a treballar aquest objectiu, l'espai geopolític europeu és el millor on l'independentisme es pot moure, malgrat que en alguns moments l'independentisme pugui haver-se sentit incomprès per les institucions europees.

A més de les relacions en l'escenari europeu, el moviment independentista ha de fer-se moltes altres preguntes sobre com relacionar-se —i com relacionar Catalunya— amb altres espais geopolítics: com actuar a la Mediterrània? I a Àfrica? Què li cal fer, a Amèrica Llatina? Quina posició adoptar davant la tensió creixent entre els EUA i la Xina? Com aconseguir vincles sòlids i profitosos a Àsia-Pacífic, particularment entre els països democràtics de la regió? Per raons d'extensió, aquest article

13 SCHWIRTZ; BAUTISTA, «Married Kremlin Spies, a Shadowy Mission to Moscow and Unrest in Catalonia».

14 Ibídem.

15 DEL RIEGO, «El informe de España Global para desmontar el 'procés'».

16 LA VANGUARDIA, «Letonia abre la puerta a reconocer una Catalunya independiente».

17 TARILONTE, «El presidente del Gobierno, con las tropas en los Bálticos».

18 DEL CASTILLO, «España compró el silencio de Letonia sobre Catalunya con un ejército en la frontera rusa»; EL NACIONAL, «Margallo va demanar suport

als països bàltics sobre Catalunya en 'contrapartida' a favors previs».

no abordarà aquestes preguntes; però els criteris delineats fins aquí són relativament fàcils de traduir a l'actuació del moviment, i del país, a cadascun d'aquests escenaris.

La complexitat internacional

Fins aquí, he sostingut que Catalunya en general, i el moviment independentista en particular, ha de prioritzar les relacions amb el món democràtic. Tanmateix, esdevenir un estat independent comporta relacionar-se amb la resta d'estats de la comunitat internacional. Això planteja la necessitat de ser un actor seriós, estable i capaç de crear confiança, però també de ser conscients que el manteniment del nivell de benestar social, l'economia i la seguretat dependrà d'altres estats i actors internacionals. Només cal veure la crisi d'abastiment energètic i alimentari viscuda als inicis de la tardor del 2021 al Regne Unit a causa de la manca de permisos de treball per als transportistes estrangers.¹⁹

19 CCMA, «El preu del gas es dispara al Regne Unit i provoca un problema d'abastiment».

Aquests actors, desgraciadament no sempre compartiran els mateixos valors que el moviment independentista. Catalunya, com qualsevol altre país, haurà d'assumir responsabilitats, prendre decisions complicades i triar entre opcions dolentes o pitjors, tant abans com després d'assolir la independència. Per fer-ho, caldrà actuar amb ètica i responsabilitat però, també, sent conscients que per aconseguir objectius de benestar i desenvolupament caldrà interactuar —particularment en l'àmbit econòmic— amb actors i estats que no són precisament els més propers des d'un punt de vista democràtic o moral.

A tall d'exemple trobem l'afer del subministrament d'energia. En el cas de l'Estat espanyol aquest té una alta dependència dels combustibles fòssils —petroli i gas natural— i com que no disposa d'aquests recursos energètics els ha d'importar. Segons dades oficials, prop del 74% de l'energia de l'Estat espanyol prové d'origen estranger.²⁰ En el cas català, la dependència energètica es redueix

20 GOVERN ESTAT ESPANYOL, «La Energía en España, 2018», l'últim informe disponible.

al 70,4%, però si tenim en compte la importació d'urani per a les centrals nuclears catalanes d'Ascó 1 i 2, i Vandellòs la xifra augmenta fins al 94,9%.²¹ A més, cal considerar que les centrals nuclears catalanes tenen una data prevista de tancament entre el 2027 i el 2035, augmentant encara més la dependència energètica.²² Les energies renovables autòctones —hidroelèctriques, eòliques i fotovoltaïques— suposen gairebé el 20% de la demanda d'electricitat el 2020.²³ Això fa sospitar que malgrat una aposta decidida per les energies renovables per part del govern i la societat catalana, per garantir l'abastiment a curt i mitjà termini caldrà negociar amb països com Algèria, Nigèria o Qatar.

Un exemple d'aplicació dels valors en les relacions internacionals és el mecanisme de condicionalitat democràtica de la UE. La UE compta amb un important poder estructural en l'àmbit comercial pel fet de ser

21 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Balanz energètic de Catalunya 2018-2019 i balanç elèctric 2020».

22 CERRILLO, «Catalunya, ante el riesgo de una mayor dependencia energética».

23 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Balanz energètic de Catalunya 2018-2019 i balanç elèctric 2020».

Algunes actuacions posteriors al 2017 per part dels estats i les institucions europees van ser decebedores

el mercat únic més gran del món. Aprofitant aquest avantatge la UE va posar en marxa un mecanisme anomenat clàusula democràtica per promoure el compliment dels valors fundacionals europeus²⁴ a les seves relacions comercials. Des del 1996 la UE afegeix aquesta clàusula a tots els acords comercials de matèries generals —no específiques— que signa. Malgrat la inclusió de la clàusula, que preveu la suspensió o trencament de l'acord si no es compleixen els requisits democràtics i de respecte als drets humans, aquestes mesures rarament s'han aplicat.

La UE hauria d'aplicar la clàusula democràtica de la mateixa manera a totes les contraparts, però no ho fa.²⁵ Tot i l'enorme potencial que té la clàusula, sense un mecanisme de mesura i protecció dels drets

humans, acaba sent una declaració d'intencions. Existeix un tracte diferent segons si qui ha incomplert és un estat diplomàticament important per la UE, com és Rússia, Israel, Colòmbia, Mèxic o Turquia, que si ho fa un país de l'Àfrica, del Carib o del Pacífic.²⁶

Reflexions finals

Com a moviment que vol assolir la independència de forma pacífica i democràtica, la prioritat per a l'independentisme català hauria de ser relacionar-se, establir complicitats i simpaties amb estats en qui emmirallar-se: és a dir, països plenament democràtics; que respecten els drets humans, les llibertats i els drets civils i polítics; que apostin pel desenvolupament sostenible; que promoguin la igualtat i respectin la diversitat sexual i de gènere. Així mateix, li convé apostar pel multilateralisme i les organitzacions internacionals.

D'entre tots els espais geopolítics amb els que Catalunya pot interactuar,

l'Europa democràtica en general, i la UE en particular, són l'espai que més s'aproxima —amb totes les seves imperfeccions— a aquesta combinació entre democràcia, drets humans i multilateralisme. Algunes actuacions posteriors al 2017 per part dels estats i les institucions europees van ser decebedores, però en altres ocasions han garantit un espai de llibertat i moviment que han limitat la capacitat repressiva de l'Estat espanyol; és el cas, per exemple, de la situació dels exiliats, o de la Doctrina Junqueras. Aproximacions a països autoritaris com Rússia, que pretenen desestabilitzar la UE són contraproductives, ja que produeixen molta desconfiança entre els estats membres, especialment aquells que es poden sentir amenaçats. Es tracta d'aproximacions enverinades que deslegitimen el moviment i donen a l'Estat espanyol l'oportunitat d'enfortir aliances amb països com els Bàltics, que havien mostrat simpaties amb el procés d'independència. I el que és més important: per moltes fantasies que es puguin formular al respecte, aquests acostaments mai no suposaran cap enfortiment substancial per al moviment independentista, per la simple raó de que Rússia —ni cap altra potència similar— voldrà

24 Article 2.4 del Tractat de la UE: La Unió es fonamenta en els valors de respecte de la dignitat humana, llibertat, democràcia, igualtat, Estat de Dret i respecte dels drets humans, inclosos els drets de les persones pertanyents a minories. Aquests valors són comuns als Estats membres en una societat caracteritzada pel pluralisme, la no discriminació, la tolerància, la justícia, la solidaritat i la igualtat entre dones i homes.

25 SANTAOLALLA, «La importancia de la cláusula democrática en los acuerdos comerciales que firma la UE con terceros países».

26 Ibídem.

La política internacional d'un país com Catalunya, i d'un moviment com l'independentisme català, hauria d'estar guiada pel que podríem anomenar «idealisme pràctic»

enfrontar-se amb un Estat espanyol amb el que, sovint, tenen coincidències que no troben enlloc de la UE, com per exemple, davant el conflicte diplomàtic sobre el reconeixement de Kosovo.

El camí cap a la independència no és senzill de recórrer, com tampoc no ho són les relacions internacionals, plenes d'obstacles, interessos contraposats, paradoxes i dobles estàndards. La UE, amb un gran poder estructural en l'àmbit comercial, mostra sovint una gran dificultat pel que fa a aplicar polítiques exteriors basades en els valors. El mecanisme de la condicionalitat democràtica és una bona iniciativa, però sense mecanismes de sancions queda en paper mullat. Resulta evident que sancionar i estar disposat a trencar acords comercials amb països que necessites en altres àmbits és terriblement complicat. La interconnexió i dependència global actual fa que sigui necessari interactuar amb tota mena d'actors, també aquells amb polítiques internes desastroses. Ara bé, cal tenir clares les prioritats diplomàtiques, i aquestes han d'anar de la mà de consideracions sobre els estàndards de cada país en matèria de democràcia i drets humans.

Catalunya haurà de trobar un equilibri com fan tots els països entre les polítiques exteriors basades en valors i el manteniment del benestar de la seva ciutadania. Això no vol dir que per convertir-se en un estat calgui cedir a un «realisme» que en realitat no seria sinó el cinisme més cru. Però tampoc ens cal ser ingenus. No es pot mantenir una puresa absoluta en les conviccions en tots els àmbits de les relacions exteriors, si no volem viure aïllats en una bombolla. Catalunya en general, i l'independentisme en particular, hauran de prioritzar, sempre que sigui possible, les relacions amb països que siguin propers en matèria de democràcia i drets humans, utilitzant el poder que es tingui per promoure aquests valors, però sent conscient que, en un món globalitzat complex i imperfecte com el que en el que vivim no sempre serà possible. Hi haurà disjuntives on l'elecció serà entre el dolent i el pitjor.

L'energia n'és un exemple: sempre es podran trobar alternatives, com l'aposta decidida per les energies renovables autòctones, però es trigarà temps i mentrestant caldrà ser pragmàtics o estar disposats a assumir-ne els costos.

En definitiva, la política internacional d'un país com Catalunya, i d'un moviment com l'independentisme català, hauria d'estar guiada pel que podríem anomenar «idealisme pràctic».²⁷ L'independentisme no pot ignorar que viu en un món imperfecte, on ha de tractar amb actors que poden tenir valors i interessos molt diferents, o fins i tot oposats, als seus; i no pot ignorar tampoc que això, sovint, el portarà a haver de gestionar contradiccions.

Però, ahora, sent un moviment que només pot cercar la independència per vies pacífiques, no pot permetre's el grau de cinisme que sí que —malauradament— es poden permetre aquells que tenen la força bruta del seu cantó. Agradi més o agradi menys, en termes de força bruta l'independentisme català no té res a fer contra l'Estat espanyol; per tant, ha de maximitzar el seu «poder tou», i això implica —entre d'altres coses— adoptar un compromís pragmàtic, però sòlid i creïble, amb la democràcia, els drets humans i el multilateralisme.

²⁷ Un terme reivindicat per personalitats com ara U Thant o Al Gore.

L'independentisme necessita convertir hostilitats en indiferències, indiferències en simpaties, i simpaties en suports

Aquest idealisme pràctic s'hauria de traduir, com a mínim, en quatre línies d'actuació: 1) governar de forma pragmàtica, que no cínica, les relacions de Catalunya amb la resta del món, particularment en les esferes econòmica i cultural; 2) prioritzar, sempre que sigui possible, les relacions amb actors i governs democràtics; 3) posicionar la causa de l'autodeterminació de Catalunya com un més dels fronts de lluita contra l'autoritarisme i per l'aprofundiment democràtic; i 4) fomentar, als fòrums on sigui possible, l'ideal d'un ordre global multilateral i pro-democràtic, on el dret internacional, la societat civil global i les organitzacions internacionals facin de contrapès al nacionalisme dels estats.

L'independentisme necessita convertir hostilitats en indiferències, indiferències en simpaties, i simpaties en suports. I li convé que el món, en la mesura del possible, sigui un món on la capacitat dels estats per a fer servir la força bruta contra les seves pròpies poblacions es trobi severament limitada. Objectius, tots ells, que demanen temps, perseverança i rigor. ■

■ Bibliografia

SANTAOLALLA, Cayetana. «La importancia de la cláusula democrática en los acuerdos comerciales que firma la UE con terceros países» [en línia]. A *Unir Revista*, de 19 de juliol de 2018. Disponible a: <www.unir.net>.

CCMA. «El preu del gas es dispara al Regne Unit i provoca un problema d'abastiment» [en línia]. A *CCMA*, de 25 de setembre de 2021. Disponible a: <www.ccma.cat>.

CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ. «Baròmetre. Enquesta sobre context polític a Catalunya, 2018» [en línia]. A *Centre d'Estudis d'Opinió*, de 23 de febrer de 2018. Disponible a: <www.ceo.gencat.cat>.

CERRILLO, Antonio. «Catalunya, ante el riesgo de una mayor dependencia energética» [en línia]. A *La Vanguardia*, d'11 de maig de 2021. Disponible a: <www.lavanguardia.com>.

COMISSIÓ EUROPEA. «Tractat de la Unió Europea» [en línia]. A *Diario Oficial*, de 26 d'octubre de 2012, pàg. 1-390. Disponible a: <www.eur-lex.europa.eu>.

COMISSIÓ EUROPEA. «Statement on the events in Catalonia» [en línia]. A *European Commission Press Corner*, de 2 d'octubre de 2017. Disponible a: <www.ec.europa.eu>.

DEL CASTILLO, Carlos. «España compró el silencio de Letonia sobre Catalunya con un ejército en la frontera rusa» [en línia]. A *Público*, de 19 de desembre de 2017. Disponible a: <www.publico.es>.

DEL RIEGO, Carmen. «El informe de España Global para desmontar el 'procés'» [en línia].

A *La Vanguardia*, de 14 d'agost de 2019. Disponible a: <www.lavanguardia.com>.

DEPARTAMENT D'ACCIÓ EXTERIOR, RELACIONS INSTITUCIONALS I TRANSPARÈNCIA. «Pla estratègic d'acció exterior i de relacions amb la Unió Europea 2019-2022». Afectat per la sentència del 135/2020 del TC.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Balanz energètic de Catalunya 2018-2019 i balanç elèctric 2020» [en línia]. A *Institut Català d'Energia*, publicació de 2020. Disponible a: <www.icaen.gencat.cat>.

GOVERN ESTAT ESPANYOL. «La Energía en España, 2018» [en línia]. A *Ministerio para la transición Ecológica i el reto demográfico*, publicació de 2020. Disponible a: <www.energia.gob.es>.

LA VANGUARDIA. «Letonia abre la puerta a reconocer una Catalunya independiente» [en línia]. A *La Vanguardia*, de 13 de setembre de 2013. Disponible a: <www.lavanguardia.com>.

EL NACIONAL. «Margallo va demanar suport als països bàltics sobre Catalunya en 'contrapartida' a favors previs» [en línia]. A *El Nacional*, de 14 de desembre de 2017. Disponible a: <www.elnacional.cat>.

SCHWIRTZ, Michael; BAUTISTA, José. «Married Kremlin Spies, a Shadowy Mission to Moscow and Unrest in Catalonia» [en línia]. A *New York Times*, de 3 de setembre de 2021. Disponible a: <www.nytimes.com>.

TARILONTE, Elena. «El presidente del Gobierno, con las tropas en los Bálticos»

[en línia]. A *Revista Española de Defensa*, de setembre de 2017, pàg. 8-10. Disponible a: <www.defensa.gob.es>.

TRIBUNAL CONSTITUCIONAL. «Sentencia 135/2020 del Tribunal Constitucional» [en línia]. A *Diario Oficial*, de 23 de setembre de 2020. Disponible a: <www.boe.es>.

navegador

Per un independentisme científic: una lectura comparada dels casos de Quebec i Escòcia

vista prèvia >

Aconseguir la independència de part del territori d'un Estat democràtic-liberal és un fet poc habitual. Els moviments independentistes democràtics han d'excel·lir fent funcionar tres peces claus: el suport electoral, la governança de la quotidianitat, i avançar cap a la independència. Aprendre d'altres països que comparteixen objectiu, com Escòcia i el Quebec, és cabdal per redirigir l'estratègia després dels fets del 2017.

Marc Sanjaume-Calvet

Professor lector de Teoria Política de la Universitat Pompeu Fabra

@marcsanjaume

*La sagrada família*¹ es considera una obra de referència cabdal en l'evolució del pensament de Karl Marx (1818-1883) i Friedrich Engels vers la formulació del «socialisme científic». El sarcasme de l'obra, que no perdona ningú, s'adreçava als cercles hegelians d'esquerres, que predicaven una doctrina revolucionària idealista, centrada en la religió i mancada de subjecte als ulls de Marx, que se'n distanciaria aviat. Salvant totes les distàncies, l'independentisme actualment es troba en una situació similar a la dels joves hegelians. Sap quin és l'objectiu que persegueix, una república independent, però no disposa d'una teoria aplicada capaç d'allunyar-se del simbolisme per passar al terreny material, com la que acabarien contraposant Marx i Engels als joves hegelians. Dit d'una altra manera, «fer la independència» és en boca de tothom, però ningú no acaba de dotar aquesta mena d'imperatiu d'una anàlisi política acurada. Els fets del 2017 són una fita ineludible del moviment independentista, si bé amb interpretacions diverses, que van des de l'intent de secessió unilateral fins al famós «farol» passant

per les teories de la desconexió legalista.² Tanmateix, la independència declarada fugaçment i en temps de descompte l'octubre del 2017 continua essent, en bona mesura, un ideal mancat de contingut i estratègia més enllà de la creença que tard o d'hora Catalunya serà independent. Insistir en la pressa del projecte, paradoxalment, incrementa la sensació d'allunyament d'una meta política que per a molts catalans i catalanes ha passat a formar part del paisatge polític gràcies al 2017 i la dècada precedent, però de moment en un marc més lligat a l'ideal que no pas a allò material. És possible un independentisme més científic? Més arrelat a la política diària que no passi per la grandiloquència simbòlica? Avui comptem amb l'ajuda de la ciència política per analitzar el moment actual i les perspectives de futur. Ara bé, la ciència política ens dóna variables i elements comparats que només podem interpretar per tal d'aprendre'n aspectes nous sense que aquests ens mostrin de forma inequívoca el camí que hem de seguir. És a dir, i per fer servir la pedagogia de moda, podem aspirar a aprendre

a aprendre; com a mínim, per no caure en els mateixos errors propis o aliens.

Un repte difícil i inèdit en una posició privilegiada

Un primer aspecte que ens pot ajudar a calibrar millor el moment present de l'independentisme i desdramatitzar la conjuntura política és reconèixer la dimensió del repte independentista. Un repte que la militància històrica del moviment segurament calibra al peu de la lletra, però que el conjunt de la població no necessàriament coneix amb detall. Allò més elemental és desitjable repetir-ho sovint: assolir un estat propi és molt difícil i, en el nostre context geopolític, gens habitual.

Podem afirmar que és molt difícil per experiència militant, però també des d'una perspectiva purament objectiva, estadística si es vol: la majoria de moviments independentistes no assoleixen el seu objectiu. És a dir, si bé s'han produït moltes independències arreu del món des del principi del segle XX, el nombre d'independentismes ha estat molt superior al

1 MARX; ENGELS, *La sagrada família*.

2 Vegeu MUÑOZ, «Les tres hipòtesis de l'octubre».

Pocs territoris no-colonials s'han independitzat en el context d'una democràcia liberal

de la creació d'estats. D'entre la cinquantena llarga d'independentismes actius durant les darreres dècades no són gaires els que han assolit el seu objectiu. De fet, des del tombant de segle l'han aconseguit només quatre moviments: Timor Oriental (2002), Montenegro (2006), Kosovo (2008) i el Sudan del Sud (2011); i en el cas de Kosovo la independència no ha comportat —encara— l'ingrés a l'ONU. Tot i que 112 membres de l'ONU reconeixen la nova república, dos dels cinc membres permanents del Consell de Seguretat —Rússia i la Xina— no ho fan i, per tant, veten l'entrada de Kosovo a l'organització internacional. Totes les repúbliques esmentades han entrat al sistema internacional després de llargues i sagnants guerres civils. Conflictes armats molt greus que en alguns casos disten d'estar resolts. Altres territoris, deixant de banda el cas català, han declarat la independència de manera simbòlica els darrers anys, sense que aquesta tingués reconeixements internacionals notables. És el cas de l'Azawad a Mali, i els territoris ucraïnesos de Crimea i la regió del Donbass, que comprèn Donetsk i Lugansk, tots en el context de conflictes armats.

Pel que fa la resta de moviments independentistes actius del món, gairebé una cinquantena, han fracassat a l'hora d'assolir el seu objectiu.³ A aquesta constatació, dura però necessària, convé afegir-hi una segona reflexió: molt pocs territoris no-colonials s'han independitzat en el context d'una democràcia liberal. És a dir, paradoxalment, les independències no s'han produït en territoris situats en règims democràtics sinó en contextos dictatorials o d'opressió colonial. És cert que els partits independentistes competeixen a les eleccions d'arreu del món —a nivell estatal o regional— amb major o menor fortuna i permissivitat de les autoritats estatals, però la immensa majoria, de moment, no han assolit el seu objectiu final en una democràcia liberal consolidada. La paradoxa assenyalada per Ryan Griffiths i Diego Muro —el fet que resulti més «fàcil» que reïxi una secessió en un territori sota control dictatorial que en un de democràtic— és comprensible si es tenen en compte diversos

factors. D'una banda, les democràcies en general compten amb una legitimitat superior a les dictadures. Es tracta de règims que sovint incorporen part de les demandes territorials o, si més no, ofereixen una obertura política suficient per cercar accommodations territorials alternatives al trencament de l'Estat —com ara l'Estat autonòmic al Regne d'Espanya o la *devolution* al Regne Unit. D'altra banda, els greuges que acostumen a provocar les dictadures solen ser superiors als que provoquen les democràcies liberals en relació als seus territoris. Òbviament, aquest no és el cas dels territoris colonials —només cal recordar el comportament de la República francesa a Algèria—, però sí que acostuma a ser cert per a les nacions que formen part del territori metropolità, encara que podríem trobar molts contraexemples i democràcies amb comportament execrables en relació amb els moviments nacionals —començant pel cas espanyol. Finalment, també cal tenir en compte que el pluralisme polític és més gran i més resistent en el cas de les democràcies. És a dir, els moviments independentistes no només han de competir electoralment contra opcions antiseccionis-

3 Només a Europa occidental: Bretanya, Còrsega, Escòcia, Flandes, Gal·les, Galícia, Navarra, País Basc, Sardenya, Sicília, Tirol del Sud, entre d'altres amb menor representació parlamentària del moviment independentista respectiu.

El moviment independentista ha optat de manera unànime per la via electoral dins el marc de la democràcia espanyola a l'hora de fer valdre les seves reivindicacions

tes sinó també entre diversos grups independentistes i, en alguns casos, autonomistes, per que fa a seduir l'electorat propi i el que resta per convèncer. Això sol dificultar l'assoliment d'objectius estratègics a llarg termini. A més, aquestes característiques invaliden una part important de la teoria més estesa entre els independentismes revolucionaris del segle XX basada en la lògica de la descolonització, precisament una adaptació territorialitzada de les tesis de Marx i Engels.⁴

Triar miralls

Catalunya se situa en aquesta darrera categoria, la dels moviments independentistes democràtics en el context d'Estat mal que bé democràtics. El moviment independentista ha optat de manera unànime per la via electoral dins el marc de la democràcia espanyola a l'hora de fer valdre les seves reivindicacions, tot i que aquesta via sovint ha anat de la mà de mobilitzacions ciutadanes organitzades per les associacions de

la societat civil. Ho fa en el context d'una democràcia molt criticada per raons diverses, però democràcia al cap i a la fi. Dins d'aquesta «lliga» de moviments independentistes, Catalunya se situa a la *pole position* mundial en termes comparats. El percentatge de vot obtinguts per les formacions polítiques que volen un Estat propi a les darreres eleccions —2012, 2015, 2017, 2021— situen el Parlament català com un dels parlaments territorials amb més suport independentista d'Europa, de manera sostinguda en el temps, juntament amb els d'Escòcia, Còrsega, País Basc i Flandes.

A l'hora de cercar miralls, és a dir, potencials referents polítics, convé fer-ho amb criteri. Les icones de les lluites pels drets humans, de Nelson Mandela (1918-2013) a Martin Luther King (1929-1968), juntament amb les banderes de moviments nacionals oprimits com el tibetà, el palestí o el saharauí formen part de l'imaginari col·lectiu, especialment de la militància més polititzada de l'independentisme. Tanmateix, es tracta de moviments que operen en contextos polítics molt diferents del català. Això no significa que calgui oblidar-se'n o

perdre'ls de vista, tot al contrari. Són, per exemple, una referència en la lluita contra la repressió política que comporta presó, exili i persecució política mitjançant el *lawfare* també a casa nostra. També ho són en la denúncia de l'explotació econòmica que les capitals dels estats solen aplicar a les minories nacionals. Ara bé, tenir-los presents no ha d'enterbolir el veritable repte de l'independentisme democràtic que, tal com he exposat a *Independència i progrés*,⁵ consisteix a afrontar un trilema diferent dels reptes que es plantegen moviments revolucionaris o insurreccionals.

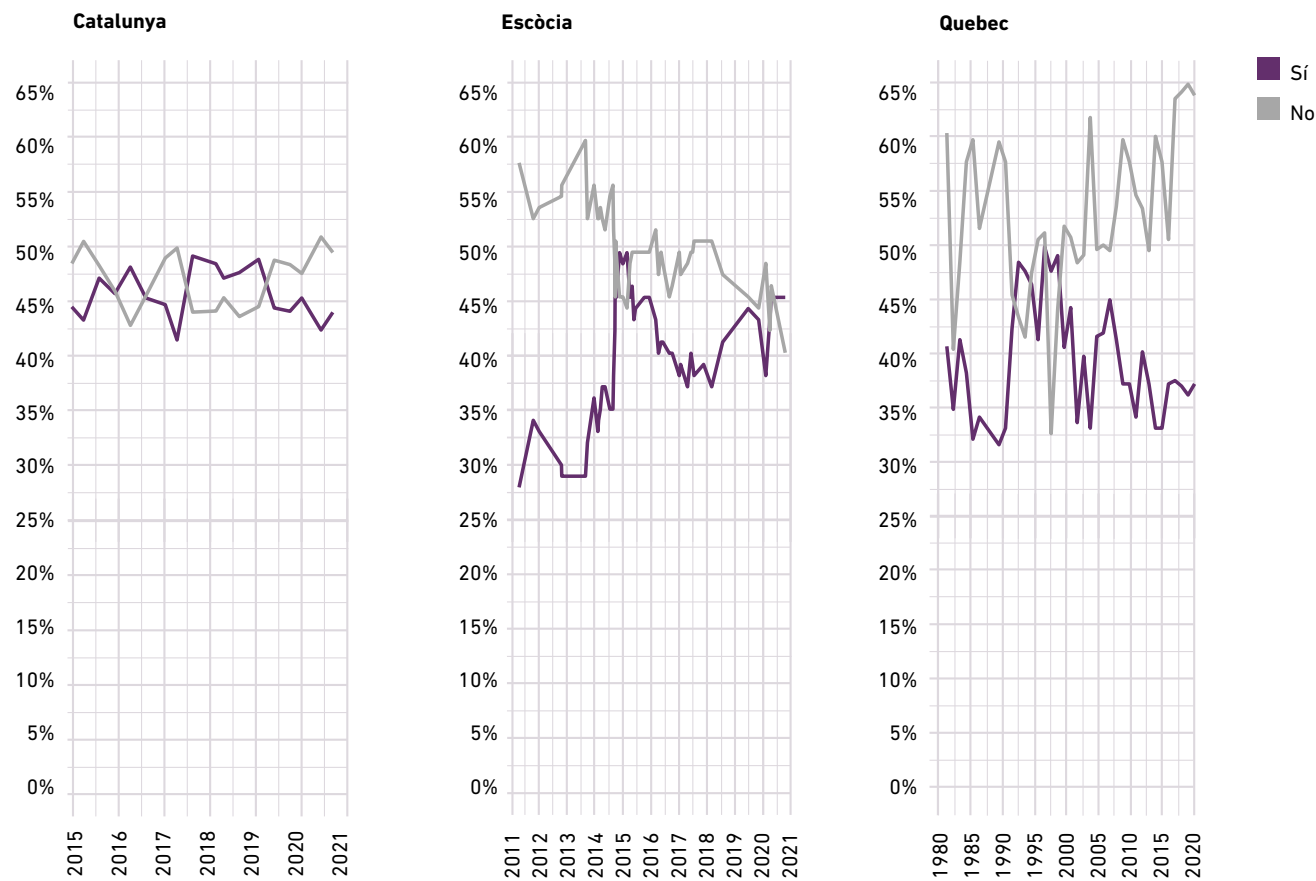
El trilema de l'independentisme democràtic —figura 1— és la triple tensió que genera el fet d'haver d'assolir diversos objectius paral·lelament: governar, guanyar suports i avançar cap a la independència. Es tracta d'objectius comuns en tots els moviments independentistes democràtics que solen presentar reptes semblants. Aquests independentismes si volen assolir el seu objectiu final han de guanyar eleccions i maximitzar suports entre els seus conciutadans,

⁴ FANON, *Peau noire, masques blancs*; HECHTER, *Internal Colonialism*.

⁵ SANJAUME-CALVET, *Independència i progrés: el repte democràtic de l'SNP*.

El trilema de l'independentisme democràtic és la triple tensió que genera el fet d'haver d'assolir diversos objectius paral·lelament: governar, guanyar suports, i avançar cap a la independència

Figura 1
Evolució del suport a la independència

Font: Catalunya (ICPS), Escòcia (YouGov), Quebec (Léger-Marketing). Els intervals temporals de cada gràfic es corresponen als anys anteriors i posteriors a la celebració de referèndums d'independència.

La resolució d'aquest trilema es transforma en un veritable maldecap quan l'independentisme guanya força a l'opinió pública i a les urnes

però en fer-ho es veuen obligats a governar dins el marc de les mateixes institucions que consideren insuficients o directament opressives —en el cas català, les institucions autonòmiques—; i, a la vegada, han de fer passos visibles vers la independència —que és la seva raó de ser— de manera imprescindible per guanyar credibilitat davant del seu electorat.

En molts casos aquest és un trilema que queda lluny si aquestes formacions es mantenen en la marginalitat política, merament folklòrica o aspiren simplement a formar part d'un moviment social sense responsabilitats de govern. Tanmateix, la resolució d'aquest trilema es transforma en un veritable maldecap quan l'independentisme guanya força a l'opinió pública i a les urnes. Actualment, a Europa, només Escòcia, amb l'SNP i els Verds, a Còrsega amb el FAC, i a Catalunya amb ERC i JxCat, compten amb executius plenament sobiranistes, si bé al País Basc, on governa el PNB amb el PSE-PSOE, Navarra, on Geroa Bai forma part de l'executiu liderat pel partit socialista, i Flandes on la NVA fa coalició amb els cristianodemòcrates, el sobira-

nisme forma part de les coalicions de govern. Si ampliem el focus geogràfic, cal destacar el cas del Quebec, la província canadenc de majoria francòfona que actualment té un executiu monocolor encapçalat per l'antic ministre del Parti Québécois (PQ) François Legault (1957), actualment líder de l'autonomista Coalition Avenir Quebec (CAQ).

Dues vies: del Quebec a Escòcia

Cap dels executius esmentats poden obviar el trilema presentat més amunt, ans al contrari, sovint els persegueix com una llosa pesada. En alguns casos, com ara el cors, el basc o el quebequès, la indefinició sobre l'objectiu final permet guanyar suports i governar sense entrar en tensions excessives sobre l'avenç de la causa independentista, sempre en funció del context institucional, econòmic i social. Tot i que, per exemple en el cas cors, cada embat institucional sobre les competències del govern de l'illa, o les mobilitzacions independentistes de la societat civil, genera una nova crisi institucional que fa perillar els avenços electorals. En d'altres, com

ara en el cas navarrès, el fet que el lideratge de la coalició no correspongui al sobiranisme allibera el partit del pes d'haver d'avançar en la causa secessionista —si més no en l'acció de govern; tot i que l'electorat navarrès pot castigar el suport del partit a una coalició no-independentista i el fet de governar amb el PSN-PSOE liderat per l'actual presidenta de la comunitat autònoma, María Chivite (1978). Això és el que li va passar a ERC, sobretot després del segon govern d'esquerres liderat pel PSC a les eleccions del 2010.

Sigui com sigui, encara que alguns abandonin la causa o la dilueixin temporalment en formats més autonomistes o gradualistes, cap formació política independentista ha trobat el desllorigador al trilema. Ara bé, això no significa que no puguem aprendre res de la política independentista comparada. A l'independentisme li agrada emmirallar-se amb els casos d'èxit i les lluites èpiques que sovint coneix fruit de la tradició militant o de les influències ideològiques, com ara les lluites d'alliberament nacional de les colònies americanes i africanes. Però resulta probablement més eficaç fixar-se

La legalitat no pot ser un pretext per frenar les demandes sobiranistes, però sí que és una eina que confereix legitimitat als processos democràtics

en aquells casos que, al món d'avui, s'enfronten al trilema esmentat abans. És a dir s'enfronten a l'imperatiu d'avançar vers la independència des d'una majoria electoral i al capdavant d'un govern considerat «regional» o «neoautonomista» pels independentistes més abrandats.

Si restringim la tria a aquests casos, destaquen les experiències quebequesa i escocesa. Més concretament, les que van experimentar el primer ministre Jacques Parizeau (1930-2015), líder del PQ, arran de la victòria electoral del 1994 i la dels primers ministres escocesos Alex Salmond (1954) i Nicola Sturgeon (1970) amb l'SNP, una formació que ha governat el país des del 2007. Tots dos casos es poden considerar un fracàs i un èxit a parts iguals. D'una banda, en termes generals, cap dels dos moviments ha assolit de moment l'objectiu final: la independència. D'altra banda, en tots dos casos es tracta de partits que han governat els respectius països amb majories parlamentàries sòlides i ho han fet de la mà d'avenços notables en el projecte independentista; els referèndums del 1995 i del 2014 en són els exemples més palpables. Tanmateix, els respectius

referèndums marcarien un punt d'inflexió notable en tots dos moviments, des d'aleshores han evolucionat de manera antagònica: mentre el PQ ha caigut en la marginalitat política juntament amb el projecte independentista quebequès, l'SNP ocupa avui el poder còmodament i ha ampliat el suport a la independència. Quins aspectes resulten interessants en termes comparats? Què podem aprendre de l'evolució antagònica dels independentismes quebequès i escocès?

Aquí no disposem de l'espai per a una anàlisi en profunditat, però amb el cas català de referència comparada a la mà, cal destacar com mínim tres dimensions rellevants si ens fixem en el Quebec i Escòcia: legalitat i legitimitat, temps polític i projecte.⁶

Legalitat i legitimitat

Els casos quebequès i escocès mostren que no hi ha un encaix legal predeterminat en aquesta mena de

conflictes territorials. Però també ens ensenyen que aconseguir una legitimitat àmplia és fonamental. La legalitat no pot ser un pretext per frenar les demandes sobiranistes, però sí que és una eina que confereix legitimitat als processos democràtics. En tot cas, el marc legal és una derivada de la voluntat política inicial, amb la incidència que els actors polítics implicats li vulguin atribuir. El referèndum del 1995 va tenir lloc a partir del marc legal quebequès, la llei de referèndums, sense que aquest fos impugnat pel govern canadenc però tampoc reconegut de manera explícita. Ningú no hauria sabut del cert què fer en cas de victòria del sí a la independència l'octubre del 1995. La consulta del 2014 a Escòcia va ser el resultat d'un acord polític signat el 2012 pels executius d'Edimburg i Londres, que posteriorment es dotaria de marc legal a partir d'una transferència competencial *ad hoc* a les institucions escoceses per part de Westminster.

Comptat i debatut, tant al Quebec com a Escòcia, els marcs legals respectius van ser relativament poc rellevants. Allò més important

⁶ Vegeu MUÑOZ; SANJAUME-CALVET, «L'evolució antagònica de l'independentisme a Escòcia i al Quebec».

fou la legitimitat del procediment referendari, conferida principalment pel fet que totes les forces polítiques participessin en els debats respectius de manera més o menys activa i mobilitzessin la població al voltant de la qüestió de la independència —a favor o en contra. Aquest fet va dotar la qüestió de rellevància política, però sobretot d'una legitimitat reconeguda per tothom, que es va traduir en participacions electorals rècord. Un 93,5% dels electors en el cas quebequès, i un 84,6% en el cas escocès, van emetre el seu vot a les respectives jornades referendàries.⁷

Temps polític

El temps polític és quelcom amb una lògica pròpia, sovint deslligada del temps cronològic. Els casos quebequès i escocès mostren la importància del *timing*. El sobiranisme quebequès va saber esperar durant més d'una dècada, després de la desfeta patida al referèndum del 1980, per tornar a disposar d'una oportunitat com la del 1995. Entremig, van veure

com el Canadà actualitzava la seva Constitució el 1982 sota el lideratge del quebequès Pierre-Elliott Trudeau (1919-2000) en una operació de seducció i nacionalisme canadenc, i també dues rondes negociadores per intentar fer entrar el Quebec dins el marc formal constitucional —encara avui, paradoxalment, la província de majoria francòfona no ha signat la carta magna canadenca. El 1992, en un referèndum a tota la federació, l'enèsima proposta de reforma constitucional va ser rebutjada, també al Quebec, i finalment el govern independentista de Parizeau, després d'una victòria electoral amb una majoria absoluta, va proposar un referèndum d'independència de la mà dels moderats d'Acció Democràtica del Quebec, que es van avenir a signar la convocatòria tot i no considerar-se un partit independentista ni ser estrictament necessaris des del punt de vista aritmètic. El sobiranisme quebequès va fregar el somni de la independència amb un 49,42% de vot favorable a la secessió.⁸ Pel que fa l'SNP, es tractava d'una formació que no havia assolit mai el poder.

De fet, era un partit que històricament no havia obtingut mai gaire representació política fins l'arribada de l'autonomia escocesa al 1998. A partir d'aleshores, el partit va iniciar una carrera cap a l'hegemonia política basada en una estratègia que, precisament, passava per assolir el poder autonòmic i, posteriorment, convertir-se en un actor polític clau. Les institucions pròpies i la caiguda en desgràcia del laborisme britànic van esdevenir l'oportunitat d'or per consolidar el projecte. Ara bé, tot i que existia part de la militància que apostava per opcions més abrandades i partidària de l'unilateralisme, Salmond va saber esperar una legislatura sencera, del 2007 al 2011, en què va demostrar la capacitat de governar en un executiu en minoria. No va ser fins a la majoria absoluta del 2011 que l'SNP posaria damunt la taula l'exigència referendària en una formulació que recordava la del PQ, el 1995: una formulació secessionista gradualista, basada en la sobirania compartida, que aspirava a satisfer l'electorat més moderat i amb més aversió al risc. Un primer ministre britànic, David Cameron (1966) molt segur de la victòria referendària i mancat de victòries

7 SANJAUME-CALVET, «Plebiscitarianism Revisited: A Typology of Independence Referendums».

8 REQUEJO; SANJAUME-CALVET, «Referèndums d'independència. Catalunya en perspectiva».

En tots dos casos, el 1995 i el 2014, el *timing* dels referèndums va ser clau per assolir suports amplis a la independència, tot i que insuficients

polítiques hi veuria una bona oportunitat i accediria al pacte del 2012, que finalment va dur al vot sobre la independència escocesa del 2014 en què el 44,7% hi va votar a favor.⁹ En tots dos casos, el 1995 i el 2014, el *timing* dels referèndums va ser clau per assolir suports amplis a la independència, tot i que insuficients.¹⁰ Ara bé, resulta difícil resistir-se a la temptació dels contrafàctics. En el cas del Quebec, sabem que si el referèndum hagués coincidit amb el rebuig a la reforma constitucional del 1992 probablement hauria donat una victòria independentista que posteriorment hauria d'haver trobat un camí negociador amb la resta del Canadà. Pel que fa Escòcia, tot i l'astúcia innegable de Salmond, resulta inevitable preguntar-se si el resultat hauria estat encara més favorable a la independència en el context actual, amb una Anglaterra instal·lada en el nacionalisme d'Estat, que ha arrossegat els escocesos —contra la seva voluntat majoritària— fora de la UE.

9 CETRÀ; HARVEY, «Explaining Accommodation and Resistance to Demands for Independence Referendums in the UK and Spain».

10 SANJAUME-CALVET, *Independència i progrés: El repte democràtic de l'Scottish National Party*.

Projecte

L'aspecte probablement més divergent entre les experiències quebequesa i escocesa és el projecte independentista en si mateix.¹¹ L'evolució dels valors i els discursos independentistes respectius probablement explica, en part, el declivi de l'independentisme quebequès i la força amb què l'SNP sembla encarar el seu quart mandat al poder amb una demanda cada vegada més forta de celebrar un segon referèndum d'independència. Les semblances entre els dos projectes independentistes ja les hem esmentades; en tots dos casos es tracta de propostes moderades en relació amb el projecte d'Estat. Parizeau defensava un partenariat econòmic amb la resta del Canadà i una unió duanera que no aïllés el Quebec. En el cas de Salmond anava més enllà, amb una proposta que cercava trencar la «unió política» amb el Regne Unit tot mantenint la resta d'unions —monarquia, exèrcit, societat, moneda... Tots dos projectes van ser àmpliament

11 Sobre aquesta comparació de casos vegeu també FRANCO-GUILLEN, *Immigració i independència. Els casos del Quebec, Escòcia i Catalunya*.

publicitats mitjançant publicacions governamentals, que es van fer arribar a la ciutadania i en què es detallaven aspectes institucionals i logístics. A més, en el cas escocès, el govern va endegar un procés participatiu —la *National Conversation*— que va incloure milers de persones per tal de fer conèixer el projecte. En aquests esforços de publicitat es feia una èmfasi especial en l'economia, la moneda i els serveis públics; i en tots dos casos, els governs independentistes van detectar que l'avversió al risc d'una part important de l'electorat se centrava en la incertesa econòmica. De la mateixa manera que en el cas català el 2017, els rumors de fuga d'empreses, així com també l'alarma per la suposada falta de liquiditat que podia afectar als dos països van ser una constant. En el cas escocès, el govern britànic i el Conservative Party [Partit Conservador] van basar una part important de l'argumentari en la moneda, l'ús de la lliura esterlina, sense que l'independentisme escocès fos capaç d'articular un pla de contingència convincent sobre la qüestió. L'estratègia de la por va funcionar, si més no, per a una part de l'electorat.

És clau que el moviment sobiranista sàpiga dotar-se d'un projecte i una estratègia basats en alguna cosa més que el simbolisme o la mobilització ciutadana

Pel que fa a aquestes diferències, són encara més rellevants, sobretot, per entendre l'evolució dels respectius independentismes. Els moviments quebequès i escocès d'avui no poden ser més divergents. El primer ha exagerat, fins gairebé la caricatura, la seva defensa històrica de la nació quebequesa, basada en la llengua i l'herència cultural francòfona —suposadament laica, però que a la pràctica promou l'herència catòlica davant les minories religioses. El partit va mantenir el poder després del daltabaix del 1995 i la dimissió de Parizeau, la mateixa nit del referèndum, fins al 2003 gràcies a la popularitat de Lucien Bouchard (1938) i Bernard Landry (1937-2018). El seu projecte, però, aniria virant de manera progressiva cap a un nacionalisme d'essències identitàries, que encarnaria la primera ministra Pauline Marois (1949) entre el 2012 i el 2014. Marois va promoure un discurs essencialista, basat en la recerca de la identitat quebequesa i la seva oficialització mitjançant una Carta de Valors, que no es va acabar aprovant. La conseqüència d'aquesta deriva va arribar aviat en forma d'una marginalització progressiva de l'independentisme i, sobretot, en

la substitució d'aquest projecte pel conservadorisme autonomista de la Coalition Avenir Québec. L'independentisme quebequès d'avui queda molt lluny de l'impuls modernitzador i progressista de les dècades de 1970 i 1980 on havia estat hegemònic en la societat quebequesa.¹² L'altra cara de la moneda és el projecte independentista escocès. El suport a la independència i a l'SNP és avui tan o més alt que quan va tenir lloc el referèndum d'independència al 2014. La insistència de l'SNP en la seva proposta gradualista i marcada per les polítiques públiques progressistes lligades a l'agenda social han estat la clau d'aquesta centralitat política en una societat que durant bona part del segle XX havia estat dominada pel laborisme britànic. L'independentisme de l'SNP ha deixat de banda la reivindicació nacional d'essències identitàries, més enllà de determinades dates simbòliques del folklore escocès, per centrar-se en les preferències polítiques dels escocesos. Aquestes, molt més a l'esquerra que les de l'electorat anglès,

són el fonament d'un projecte independentista que promou la construcció d'un model escocès d'estat del benestar contraposat al liberalisme dels governs de Londres. Juntament amb aquesta proposta, el Brexit, que va ser rebutjat per un 62% dels escocesos, ha comportat un argument suplementari per al projecte de l'SNP. És per això que la primera ministra Nicola Sturgeon ha anunciat que buscarà la celebració d'un segon referèndum d'independència durant el mandat actual després de tornar a obtenir una majoria parlamentària a les eleccions del 2021.¹³

Política i oportunitats de joc

En resum, l'independentisme és ara central a la política catalana. A la vegada, per tal de reforçar la seva posició i afrontar el futur amb garanties, és clau que el moviment sobiranista sàpiga dotar-se d'un projecte i una estratègia basats en alguna cosa més que el simbolisme o la mobilització ciutadana, tot i que

12 GAGNON; SANJAUME-CALVET, «Immigration, self-government and secessionism: The case of Quebec».

13 Sobre el cas escocès i l'SNP en profunditat vegeu SANJAUME-CALVET, *Independència i Progrés: el repte democràtic de l'SNP*.

Cal fer de la independència un mitjà per a demà mentre es construeix el projecte polític d'avui, per tal d'arribar en les millors condicions possibles a potencials finestres d'oportunitat

aquesta és fonamental. Cal saber afrontar el trilema independentista —governabilitat, suports electorals, independència— de la millor manera possible. Per fer-ho, no hi ha una fórmula màgica, però la política comparada ofereix alguns exemples i contraexemples que poden ajudar a sistematitzar una aproximació més científica a l'independentisme.

En primer lloc, cal tenir present que crear un Estat i fer-lo entrar en el sistema internacional és molt difícil i, en el context d'una democràcia liberal, gens habitual. En segon lloc, cal triar quins són els referents vàlids; en el cas català aquells moviments que competeixen en condicions similars i s'enfronten al trilema de l'independentisme democràtic. I en tercer lloc, aprendre'n els errors i els encerts. Aquest darrer exercici, mostra com la legalitat i la legitimitat, el temps polític i, sobretot, el projecte polític són fonamentals.

La divergència entre la sort dels independentismes quebequès i escocès mostra com probablement el projecte polític esdevé molt rellevant en el cas dels independentismes democràtics. Convé preguntar-se

si aquest, al cap i a la fi, és més rellevant que la independència com a fi en si mateixa. Cal jugar, doncs, a fer de la independència un mitjà per a demà mentre es construeix el projecte polític d'avui, per tal d'arribar en les millors condicions possibles a potencials finestres d'oportunitat. Al cap i a la fi, tal com han explorat abastament Griffiths i Muro,¹⁴ els independentismes disposen de marge de maniobra, però hi ha factors clau en relació amb la formació de nous estats que no depenen d'ells exclusivament, sinó d'altres actors, del context. La dimensió interna del moviment ha de maximitzar-se per mitjà d'un projecte aglutinador que disposi d'una legitimitat interna inapel·lable, perquè posteriorment disposi d'oportunitats davant l'Estat del qual forma part i la resta d'estats de la comunitat internacional. ■

14 GRIFFITHS; MURO, *Strategies of Secession and Counter-Secession*.

■ Bibliografia

CETRÀ, Daniel; HARVEY, Malcolm. «Explaining Accommodation and Resistance to Demands for Independence Referendums in the UK and Spain» [en línia]. A *Nations and Nationalism*, núm. 25 (2), pàg. 607-629, 2018. Disponible a: <www.doi.org>.

FANON, Frantz. *Peau noire, masques blancs*. Paris: Éditions du Seuil, 1952.

FRANCO-GUILLÉN, Núria. *Immigració i independència. Els casos del Quebec, Escòcia i Catalunya*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2017.

GAGNON, Alain-G.; SANJAUME-CALVET, Marc. «Immigration, self-government and secessionism: The case of Quebec». A MEDDA-WINDISCHER, Roberta; POPELIER, Patricia (eds.). *Pro-independence movements and migration: discourse, policy and practice*. Leiden-Boston: Brill&Nijhoff, 2016.

GRIFFITHS, Ryan D.; MUÑOZ, Diego. *Strategies of Secession and Counter-Secession*. Colchester: ECPR Press, 2020.

HECHTER, Michael. *Internal Colonialism*. New Brunswick (NJ): Routledge, 1998.

MUÑOZ, Jordi. «Les tres hipòtesis de l'octubre» [En línia]. A *Ara*, de 13 de juliol del 2018. Disponible a: <www.ara.cat>.

MUÑOZ, Jordi; SANJAUME-CALVET, Marc. «L'evolució antagònica de l'independentisme a Escòcia i al Quebec» [En línia]. A *Ara*, de 12 de desembre del 2020. Disponible a: <www.ara.cat>.

REQUEJO, Ferran; SANJAUME-CALVET, Marc. «Referèndums d'independència. Catalunya en perspectiva». A *Revista de Catalunya*, núm. 308, pàg. 77-101, 2019.

SANJAUME-CALVET, Marc. «Plebiscitarianism Revisited: A Typology of Independence Referendums» [en línia]. A *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de Science Politique*, pàg. 1-22, 2021. Disponible a: <www.doi.org>.

SANJAUME-CALVET, Marc. *Independència i progrés: El repte democràtic de l'Scottish National Party*. Barcelona: Edicions Saldonar, 2021.

fòrum

Ismael Peña-López

“L’independentisme ha de percebre’s
com un instrument útil de progrés,
al marge de les adscripcions polítiques”

Una conversa amb Marta Rovira

Fotografies: Arnau Carbonell

On és i cap a on va l'independentisme? Quin impacte continua tenint la repressió i com influeix la competència electoral sobre l'elaboració d'una estratègia conjunta de tot el moviment? Donarà fruits l'aposta pel diàleg? El científic social i director de l'Escola d'Administració Pública de Catalunya, Ismael Peña-López (1973), i la secretària general d'ERC, Marta Rovira (1977), cartografien quins són els passos que consideren que ha de donar l'independentisme per continuar avançant i la importància que té la taula de negociació amb l'Estat en aquest trajecte.

Sara González > L'independentisme està desorientat?

Ismael Peña-López > Desorientat no crec que sigui la paraula exacta. Crec que al revés, que l'objectiu està molt més clar que mai, especialment després d'aquests últims quatre anys de desfeta i de repressió i de contraatac. El que sí que crec és que no té estratègia. Ni una ni cap. Ni estratègia compartida ni parcial. Però insisteixo: no crec que sigui un problema de desorientació en el sentit que no sabem on és el nord. Crec que el nord està molt clar i que, precisament, la impugnació al Règim del 78, un dels motius pel quals s'inicia fa deu anys un creixement de l'independentisme cap a aquesta esmena a la totalitat de la situació democràtica a l'Estat espanyol, està molt més clara que mai. Especialment després de l'U d'Octubre.

Marta Rovira > L'orientació està clara, i a més és molt ferma, després de l'experiència del 2017. Tenim dues grans experiències intentant posar l'Estat contra les cordes en termes democràtics. La primera va ser l'estatutària i la segona,

que per a mi és la més gran, és l'U d'Octubre. Tota la gent que arran d'aquestes experiències aposta per la independència traça un camí de no retorn. Ja és independentista, ja ho ha escollit. I això no té un projecte alternatiu. El govern espanyol, o l'Estat espanyol, no està oferint un projecte alternatiu per a la ciutadania de Catalunya. I no el té i no el pot tenir amb la mateixa competitivitat que nosaltres perquè és un estat demofòbic, excloent i només contempla un projecte d'unitat nacional. És un estat immobiliista, no es reforma, no avança, no progressa. Per tant, no hi ha alternativa, i tothom qui ha optat per la independència com a opció política, per la República catalana, està orientat cap allà.

Sara González > És una qüestió, doncs, de com es fa el camí que no pas d'orientació?

Marta Rovira > El tema és com hi arribem després del que va passar el 2017. I com reformulem el GPS. Perquè vam intentar un camí i no vam poder arribar fins al final. De fet, hem après moltes coses de l'octubre del 2017. Febleses que hem de saber

Rovira > Davant d'un nou context polític que ens dona un govern espanyol que diu que sí que vol dialogar, negociar i trobar una sortida política i democràtica al conflicte, el que cal és explorar aquesta via

corregir, fortaleces que vam veure que teníem... Però és evident que es va tallar el camí i que n'hem de traçar un altre. Reorientem. El camí, no l'objectiu. Tracem de nou una manera d'arribar-hi. Crec que estem en aquesta situació.

Sara González > Aprendre dels errors, i traçar una nova estratègia. Compartida?

Marta Rovira > Nosaltres hem fet aquesta reflexió, teníem molt clar que ens calia una nova estratègia, traçar un nou camí, tornar a posar el GPS, obtenir unes coordenades. I ens vam posar a reflexionar i crec que hem sigut capaces de traçar una estratègia que de moment no és transversal, no és unitària, no és compartida. No hem aconseguit consensuar-la molt més que amb el nostre espai polític i electoral. Però ho tenim clar: davant d'un nou context polític que ens dona un govern espanyol que diu que sí que vol dialogar, negociar i trobar una sortida política i democràtica al conflicte, el que cal és explorar aquesta via, aquesta opció. Al mateix temps, ens estem preparant per si aquesta via no

dona els fruits que esperem i hem de tornar a reprogramar el GPS una altra vegada. És a dir, per a nosaltres es tracta d'explorar la negociació del conflicte polític ara mateix per obtenir un referèndum d'autodeterminació i la fi de la repressió, l'amnistia. I, si no, estar preparats per a un nou embat democràtic.

Ismael Peña-López > Una cosa que ha dit la Marta que és molt important és el tema del punt de no retorn. Ja no perquè hi hagi una qüestió més de sentiments, sinó per un tema de projecte. Ara faig una mica d'abstracció, fora de l'independentisme. Altres societats que han tingut controvèrsies similars sobre projectes compartits, o fins i tot de país, han pogut avançar d'alguna manera. Els clàssics dels que parlem sempre són Quebec i Escòcia, però hi ha altres països que han intentat avançar. Per exemple llocs, com Alemanya, on no hi ha cap tipus de pulsio de segregar el país, i menys encara després de la reunificació, però aquest federalisme està entès en el sentit d'intentar compassar. S'ha aconseguit que les dues Alemanyas comencin a parlar-

se més i anar avançant quan es podia haver trencat un altre cop pel mig, ja no per temes polítics, sinó de desenvolupament. Un altre cas clar és el paper que està jugant Kènia a l'Àfrica Oriental, especialment després de la crisi dels Grans Llacs i de la banya d'Àfrica. Molt més enllà de ser el «polícia» de la regió, el que està fent Kènia és mirar de compassar les diferents identitats de la zona, travessades pels paral·lels i meridians artificials de l'imperialisme, i mirar de veure com es poden tancar ferides, reconstruir comunitats i, al mateix temps, mirar de tenir un projecte compartit que de vegades es compara amb la creació de la UE.

Sara González > Temen que una proposta del govern espanyol pogués erosionar la força a les urnes de l'independentisme?

Ismael Peña-López > A l'Estat no hi ha cap tipus de projecte. Ho hem vist no només amb l'independentisme, sinó quan hi ha hagut algun tipus de proposta des de sectors més sobiranistes o fins i tot des de suposats federalistes: no tenen cap tipus de recorregut.

Sempre es diu que és impossible reformar l'Estat, però és que l'immobilisme no és només institucional, sinó que ni tan sols hi ha aquest exercici de convèncer o de canviar el tauler, o de veure si fent-ho tots millor tenim més per repartir i hi ha un canvi del tauler de joc. És l'immobilisme del projecte d'Estat el que fa que realment aquest camí sigui de no retorn quan un s'ha fet independentista. Sempre hi ha una franja que està al mig, però el gruix de gent que no pot fer marxa enrere és molt gran.

Sara González > A les darreres eleccions es va superar el 50% dels vots a favor de l'independentisme. No és una paradoxa que tenint aquest suport en aquests moments no hi hagi una estratègia compartida?

Marta Rovira > Jo fins i tot diria més: la gran dialèctica que hi havia a les eleccions era sobre les estratègies. Van ser unes eleccions sobre quina es considerava que era la millor estratègia. Podríem dir que se'n presentaven tres amb alguns punts de connexió entre elles. És innegable que hi ha uns punts de connexió i, de fet, penso que si no hi haguessin algunes posicions molt tàctiques i molt partidistes l'estratègia estaria consensuada.

Ismael Peña-López > Aquí soc una mica més crític. Crec que, per una banda, hi ha una qüestió que no és gens menor: la patacada de l'octubre del 2017 és molt forta i això costa molt de superar. Forta vol dir gent a l'exili, gent a la presó i la suspensió dels òrgans de govern de les institucions catalanes. Aquesta és una qüestió molt dura. Hem trigat tres o quatre anys a, més o menys, refer-nos del cop. Crec que l'impacte social, no polític, és molt dur.

Peña-López > Hi ha unes urgències que s'han agreujat els últims anys, des de la crisi del 2008 i la crisi de la pandèmia

Perquè és la suspensió de la democràcia, primer durant uns mesos, i ara continua una judicialització molt bèstia.

Sara González > Però el principal escull és sobretot la repressió o majoritàriament la competència electoral?

Ismael Peña-López > La judicialització impedeix molt que es vertebri qualsevol tipus d'estratègia, perquè la pròpia reacció és de supervivència, o de reacció més o menys virulenta o més o menys desendreçada. Per tant, crec que hi ha una primera part que no l'hem de menystenir en absolut, que encara estem a les escorrialles. Hi ha una estratègia conscient des de molts mitjans per destruir l'opció política de l'independentisme. No es pot construir perquè hi ha un impacte social i una persecució política que ho fa molt difícil.

Però també és cert que hi ha elements més partidistes i que per això està costant repensar aquesta nova etapa. Hi ha unes urgències que s'han agreujat els últims anys, des de la crisi del 2008 i la crisi de la pandèmia: ecologia o supervivència

de l'espècie; la lluita per la igualtat de gènere i l'equitat social, ja que hi ha un 30% de persones que viuen sota el llindar de la pobresa. Hem de veure com fem l'independentisme útil en aquests tres grans reptes, que són molt superiors a la qüestió estrictament de país i que també hi estan molt relacionats. L'Estat és en part molt culpable del fet que no puguem endreçar aquestes tres qüestions. L'independentisme pot donar una resposta, però ens falta sincronitzar-nos. L'Estat espanyol no té cap intenció de resoldre'ls, i l'independentisme, que es proposa com a alternativa, ha de tenir una estratègia unificada per arreglar-ho.

Marta Rovira > Estic totalment d'acord amb tu. La repressió política ha estat i continua sent un dels principals obstacles que tenim damunt de la taula per recuperar els espais de confiança que existien des del 2015 i fins l'octubre del 2017 i que la repressió va tallar en sec. De fet, van aconseguir el que pretenien: decapitar els principals lideratges i escombrar aquells àmbits de confiança suprapartidistes del moviment independentista que van fer possible l'U d'Octubre. Estem obligats, orga-

Rovira > El país viu en si mateix una revolució generacional, un canvi en les majories polítiques internes, en la majoria independentista

nitzacions, entitats i partits polítics, a regenerar el moviment d'un dia per l'altre, amb més o menys preparació. Vist amb perspectiva, teníem algunes coses preparades però no van ser suficients. Això té un impacte molt bèstia, perquè és el *chilling effect*, un dels efectes que pretén la repressió política. Genera una amenaça, un sentiment entre responsabilitat, culpabilitat i por, que crec que ens ho hem de poder dir: la repressió existeix per generar amenaça i por, i en genera. Tot això costa de recompondre. He demanat moltes vegades comprensió, perquè crec que és el que ens falta. Comprensió i posar-hi consciència que la repressió genera tot això. Si ho assumim i comencem a gestionar-ho, minimitzarem la capacitat de la repressió per fer-nos mal.

Sara González > El fet que no hi hagi un objectiu a curt termini accentua la lluita electoral i la confrontació de projectes de país diferents?

Marta Rovira > Ara comencem a saber com fer front políticament a aquesta repressió. I crec que comencem a ser molt conscients del que ha provocat i ens ajudem més a enten-

dre que la repressió és vigent i què és el que estan fent les clavegueres de l'Estat, el *deep state*. Aquí hi ha una agenda molt clara: la divisió del moviment independentista. Constantment estan apareixent per tot arreu rumors que fan desconfiar del teu company de trinxera, que no són els adversaris. Ho fan per generar una divisió i carregar-se la correlació de forces que existeix a Catalunya, favorable a l'independentisme. Això es tradueix en el fet que, malgrat que hi ha un 52%, no hi hagi consens estratègic, el moviment estigui dividit i es puguin projectar altres correlacions de forces que no siguin estrictament independentistes.

En segon lloc, el tacticisme partidista per a mi existeix, i ens ho hem de poder dir, perquè també hem de poder combatre'l. Perquè, si al final l'objectiu és compartit i és el mateix, hem de saber traçar estratègies que ens hi portin. El tacticisme partidista també neix, com també expliquen el Joan Manuel Tresserres i l'Enric Marín, en el mateix moment en què el país viu en si mateix una revolució generacional, un canvi en les majories polítiques internes, en la majoria independentista o el sobiranisme.

Hi ha un canvi de lideratge polític al mateix moment, i això el que fa és augmentar aquesta sensació que tenim de tacticisme partidista, que hem de poder superar si compartim clarament l'objectiu.

I un tercer element i últim, que per a mi és importantíssim, que no hem fet i que ens el devem, és tenir una anàlisi compartida de l'octubre del 2017. L'Ismael deia que això va ser com una patacada, un impacte molt gran, que hem hagut de superar. De fet, hem resistit, ho hem superat, ara ho comencem a entendre i ja ho hem convertit en un element més a l'hora de fer política. Però no tenir un relat conjunt de què va passar l'octubre del 2017, no tenir aquesta anàlisi compartida entre tots i no estar explicant el mateix, dificulta claríssimament l'elaboració d'una estratègia consensuada.

Sara González > Fer autocrítica...

Marta Rovira > És una cosa que hem demanat mil vegades. Al final l'octubre del 2017 tothom va fer el que va fer i hauríem de trobar la manera d'explicar-ho junts i juntes, perquè si no ho fem així s'instal·len molts

sumón

ión

González

Ismael Peña-López

Fundació Josep I...

Rovira > Legitimitat internacional en guanyem des del primer dia que el govern espanyol reconeix per primera vegada que hi ha un conflicte entre l'Estat i Catalunya

relats contradictoris en l'imaginari col·lectiu, i això torna a ser un altre element per generar desconfiances, divisió, per instal·lar-nos en debats que no ens porten enlloc, de qui va ser més valent i qui més traïdor. Lamento profundament que no sapiguem sortir amb un relat conjunt sobre l'octubre del 2017, que ens enforteixi com a moviment.

Sara González > L'aposta pel diàleg amb el govern espanyol com d'important és per fer-se entendre de portes enfora?

Marta Rovira > Ens hi juguem molt. És una estratègia que si la juguem ben jugada ens permetrà acumular molta més legitimitat. A nivell internacional, sense cap mena de dubte. A nivell europeu, on els estàndards democràtics podrien ser molt més ambiciosos, solen estar per sobre de l'Estat espanyol, que encara és un Estat demofòbic, que li fa por la democràcia, que li costa dialogar, entrar en processos negociadors o en processos de pau.

Ara que hem celebrat els deu anys de la conferència internacional d'Aiete, la conferència de pau al País Basc, recordem com va començar:

de forma unilateral al Kursaal de Donosti un bon dia, cansats d'esperar. Això és inèdit al món democràtic: l'Estat espanyol no s'asseia a l'altra banda per portar a terme un procés de pau en condicions.

Nosaltres estem una mica en la mateixa situació, perquè qui obliga a seure a la taula de negociació al govern espanyol són els independentistes. El procés de pau al País Basc va servir per guanyar molta credibilitat internacional per a l'esquerra abertzale, perquè van ser ells els que van aixecar la bandera de la pau, del diàleg i de la negociació, i a començar a proposar la dissolució d'ETA per tal que el conflicte es pogués resoldre políticament. Nosaltres estem una mica en la mateixa línia. Davant d'un govern espanyol que s'omple la boca dient que tot el que va passar l'octubre del 2017 és culpa del PP, som nosaltres que, utilitzant la força que obtenim a les urnes, el fem seure en una taula de negociació del conflicte polític.

Això immediatament ens projecta un bon perfil a nivell internacional, entre gent demòcrata d'arreu d'Europa i el món. Legitimitat internacional

Peña-López > La subsidiarietat i el federalisme europeu està erigit sobre aquests principis republicans, que tornen a estar en el centre del debat polític

en guanyem des del primer dia que el govern espanyol reconeix per primera vegada que hi ha un conflicte entre l'Estat i Catalunya, i que s'intentarà resoldre en una taula de negociació.

Que l'Estat reconegui el conflicte que sempre havia negat, perquè deia que era un afer intern, fa que nosaltres apareixem com una part més d'aquest conflicte a nivell internacional. I a partir d'aquí és quan moltíssima gent que fins ara només estava parlant amb l'Estat espanyol del que passava a Catalunya o del que passava entre Catalunya i l'Estat, es comença a adreçar a Catalunya com a part. Ens comença a preguntar què passa, com esteu, què opineu i quina és la possible solució i en què us podem ajudar. Per tant, hem guanyar legitimitat internacional i hem començat a treure'ns de sobre l'etiqueta que ens posa l'Estat d'intransigents, radicals, antidemòcrates, nacionalistes excloents, feixistes, supremacistes, terroristes fins i tot...

Sara González > Quines circumstàncies s'haurien de donar perquè la comunitat internacional prengué un paper actiu per reclamar que es faci un referèndum?

Marta Rovira > Ja hi ha una part de la comunitat internacional, experta en aquests processos, que se l'està jugant per dir que si aquí hi ha un procés de resolució de conflicte, intentem que hi hagi totes les garanties. D'aquí a que ens donin suport perquè la solució sigui d'una determinada manera i passi pel que nosaltres reclamem, hi va una distància molt gran. Però de moment, allà on nosaltres guanyem legitimitat i suports internacionals, és que aquest procés de negociació tingui totes les garanties. I això a nosaltres ens ofereix una via més segura, més garantista, i a l'Estat espanyol l'obliga a una sèrie de coses que ja veurem si les fa, si ens garanteix realment un procés de negociació.

Ismael Peña-López > Comparteixo absolutament el que ha dit la Marta sobre la legitimitat. Hi ha una altra qüestió, no sé si dir-li instrumental, o de principis, i que va lligada a la resposta d'Europa o internacional, que és sobre un exercici de republicanisme. És a dir, el republicanisme es pot definir de mil maneres, segurament no ens posaríem d'acord, però hi ha una part que té a veure amb reconèixer els drets cívics i polítics, i hi ha

una altra part que és la governança de les institucions. Drets i governança perquè un tingui una vida emancipada i pugui, també, autogovernar-se i tenir una vida plena.

Més enllà d'aquesta qüestió de legitimar-te com a actor que vol parlar, hi ha una qüestió molt important sobre com ens adrecem al món i també com ens veu. A més de l'autodeterminació, hi ha altres drets, que són el dret a la manifestació, a tenir una opinió, a la premsa lliure... És a dir, hi ha uns drets ciutadans que són inalienables. La subsidiarietat i el federalisme europeu està erigit sobre aquests principis republicans, que a més crec que tornen a estar en el centre del debat polític.

Crec que el fet de seure a la taula de diàleg, o de crear una taula de diàleg i no aixecar-t'hi, és fer república. Pot ser que sigui una manera de fer molt unilateral i l'altre no es vegi interpellat, i aquí tornem a la pregunta del principi: què es pot fer amb un estat que no abraça aquests valors republicans? Per a mi, la taula de diàleg i l'acció internacional és això: dir que nosaltres farem república sí o sí, ens ho creiem encara que no s'ho cregui ningú més. Crec que, com deia la

Marta, això està connectant. Potser no és allò «d'Europa ens escolta i entraran els tancs de la Comissió Europea i els cascos blaus i ens alliberaran». No, no va per aquí. Però sí que crec que empelta i connecta molt bé, per exemple, amb la feina que s'està fent al Parlament Europeu per part dels diputats catalans independentistes, que va en aquesta línia de posar en evidència l'antirepublicanisme de l'Estat espanyol i posar en valor els valors republicans de l'independentisme.

Més enllà de la legitimitat, que crec que és molt important, cal exercir el «republicanisme» pel seu valor intrínsec. Encara que pugui semblar simbòlic per a alguns sectors, i que pugui semblar poc productiu, forma part de l'esforç per associar el projecte de l'independentisme a un projecte amb drets, governança, emancipació.

Sara González > Quin recorregut pot tenir la taula de negociació tenint present que els punts de partida estan molt allunyats? Un cop es planteja autodeterminació i amnistia i tens el «no» del govern espanyol, aleshores què?

Ismael Peña-López > La taula té dos recorreguts diferents. Un és el pràctic, o el finalista; aquest desconec fins a on pot arribar i no m'atreveixo a fer cap tipus de pronòstic, perquè ni tan sols els pressupostos d'inversió que estan escrits i aprovats per un Congrés, per tant per una càmera legislativa, es respecten. Crec, doncs, que hi ha poc marge per confiar-hi. Però crec que la utilitat d'aquesta taula és exhaurir el recorregut de l'Estat espanyol, de cara a poder dir «mireu, aquest estat no funciona, però no pels catalans independentistes, sinó que no

funciona com a model d'estat, no funciona la seva maquinària, no té projecte de país o, si el té, no és inclusiu, no és transversal, no és republicà».

El que per a mi pot ser un producte de la taula és poder dir «*mireu, us podeu quedar a viure en un estat que té uns valors que no són republicans, o podem intentar fer-ne un altre de nou*». I aquí incloc des d'un federalisme, un confederalisme fins a un model independentista; és a dir, tot el sobiranisme en sentit molt ampli. Però crec que és un dels productes que s'han de derivar d'aquesta taula: veure o palesar les limitacions del model d'Estat espanyol tant vers Catalunya com vers Europa. És a Europa on s'està veient com de limitat està el model espanyol; no si ens agrada més o menys, o si és més de dretes o més d'esquerres, o si ens tracta millor o pitjor als catalans, sinó com de limitat és pel que fa a drets, governança institucional i emancipació ciutadana.

Marta Rovira > Coincideixo al cent per cent. És a dir, per què estem asseguts a la taula de negociació del conflicte polític? O per què estem intentant treballar per generar les millors condicions perquè existeixi aquest procés de negociació? Per convicció republicana. Per tant, quan hi seiem, exercim de republicans i republicanes. Per a mi això et dona un guany molt gran, que és legítim: davant de la teva gent i davant la comunitat internacional, sobretot la que tenim més propera, que són els països europeus.

Sara González > Hi ha qui dins de l'independentisme considera que això no és confrontació.

Marta Rovira > D'entrada el recorregut és de confrontació democràtica. Perquè una taula de negociació d'aquestes característiques seria la cosa més normal, més aplaudida i més assumida en qualsevol país democràtic europeu en què s'hagués d'arreglar un conflicte polític. Mirem Regne Unit i Escòcia: es va fer una negociació que va portar a un referèndum i tots els demòcrates vinculats per aquest referèndum van acceptar el seu resultat.

Per tant, estem fent una confrontació democràtica, amb unes altres eines, amb uns altres instruments. No és l'U d'Octubre, que vam muntar col·legis electorals amb urnes i paperetes, que això també va ser una confrontació democràtica, un embat democràtic. Aleshores vam utilitzar uns altres instruments perquè també havíem fet un camí previ de legitimació: havíem anat a Madrid a intentar negociar, parlar, que ens traspassessin les competències del referèndum, havíem fet divuit iniciatives al Congrés dels Diputats intentant-ho d'una manera i d'una altra... També havíem fet un recorregut de legitimitat, i davant d'un govern del PP immobilista va ser

impossible fer res més i vam passar per la consulta del 9 de novembre de 2014 per arribar, finalment, a l'U d'Octubre. Tot això va ser un embat democràtic a un Estat que és demofòbic i que té pendent encara culminar la seva transició democràtica o reformular-se per sortir d'aquest immobilisme en el que està instal·lat, o deixar d'estar segrestat per les elits economico-polítiques. Tornem a enfocar, com ho vam fer l'U d'Octubre, la confrontació amb l'Estat per la via més democràtica possible: vam escollir fer un referèndum unilateral d'independència, perquè era la via més democràtica, la que podia representar més gent. I finalment és la que permetia plantejar una confrontació democràtica amb l'Estat. Ara estem fent el mateix; per a mi el recorregut és de confrontació democràtica, de guany de legitimitat i de denunciar l'immobilisme de l'Estat per fer un pas més; aquest pot ser un recorregut. Un altre recorregut, evidentment, pot ser arribar a algun tipus d'acord que ens permeti avançar en el camí de la República.

Sara González > Molts independentistes es pregunten: quan?

Marta Rovira > És molt difícil de dir i de predir. Nosaltres tenim una agenda molt clara, perquè amnistia i autodeterminació són dos grans consensos que existeixen a la nostra societat molt més enllà dels independentistes.

Un referèndum com a instrument de resolució de conflictes connecta amb una determinada comunitat internacional que l'està utilitzant en altres casos. I, a nivell intern, moltíssima més gent més enllà de l'independentisme està pensant que seria la millor manera de decidir què volem ser. I a més a més, és una eina inclusiva, que inclou absolutament a tothom: els que volen votar que sí, a favor de la independència, i els que volen votar que no. L'amnistia, la fi de la repressió, també té un consens molt ampli a la nostra societat.

Sara González > Però el govern espanyol ja ha dit que no és la solució...

Marta Rovira > És normal que el govern espanyol digui que no està d'acord amb tot això. De fet, seria molt estrany que abans d'entrar pròpiament a negociar l'agenda que nosaltres li volem posar sobre la tau-

Peña-López > Crec que no t'has d'aixecar mai de la taula. Absolutament mai. No hi ha cap moment òptim per aixecar-te

la el govern espanyol ja estigués fent concessions. Per tant, ja es veurà; hem de començar a negociar agenda i mirar si hi ha recorregut o no.

Sara González > En aquest «esgotar recorregut», si no s'arriba a un acord per l'amnistia i l'autodeterminació, la Marta ha arribat a dir que hi haurà un moment en què potser l'independentisme s'haurà d'aixecar de la taula. En quin moment hauria de passar?

Marta Rovira > En el moment que aquesta confrontació democràtica ens permeti guanyar legitimitat, ens permeti estar en una posició guanyadora. Perquè el que no podem tolerar és que ells no es moguin de posició, com sempre, romanent asseguts de forma tàctica en una taula de negociació mentre segueixen instal·lats en l'immobilisme i la repressió. Per tant, si ens hem d'aixecar de la taula de negociació, haurà de ser en el punt adequat, en el moment exacte, perquè això resulti en un guany de legitimitat a favor nostre per fer un pas més en aquesta confrontació democràtica; i perquè no signifiqui justament el contrari, una pèrdua de legitimitat. Nosaltres, que som els

promotors d'una taula de negociació, que hem agafat la bandera del diàleg i la negociació, que els hem fet seure en aquesta taula com a condició indispensable per iniciar aquesta legislatura, no tindria cap tipus de sentit que ens aixequéssim de forma incoherent. Crec que sabrem trobar el moment oportú i adequat, si això ha de passar.

Ismael Peña-López > Crec que no t'has d'aixecar mai de la taula. Absolutament mai. No hi ha cap moment òptim per aixecar-te. El que no vol dir que la taula sempre sigui igual. El que crec que pots fer amb la taula, encara que potser li has de canviar de nom, no ho sé, és afegir-hi gent. Vol dir que pots començar a afegir mediadors, que t'ajuden a desencallar coses, i el que sol passar en aquests casos és que els mediadors, quan veuen que hi ha alguna posició que és absolutament absurda o que no fa cap tipus d'esforç per fer cap tipus d'acostament, no dic que acabin prenent partit, però acaben denunciant per què aquella taula no funciona. Perdoneu que faci referència sistemàticament a la governança de les institucions, però si hi ha una part d'aquesta taula que el que està

fent és negar la governança, és fàcil que s'hi pugui asseure altra gent.

Sara González > Quin impacte podria tenir en l'independentisme una eventual proposta de reforma de la Constitució?

Ismael Peña-López > Si la taula pot derivar en una reforma constitucional és perquè hi ha d'haver una majoria factible. És factible que, una taula que anava d'una cosa, la cosa es vagi bifurcant. Hi ha una part del debat que no s'ha de perdre mai, que és l'autodeterminació; però hi ha una altra part, que és el republicanisme o el sobiranisme. Aquí pots sumar actors a aquesta taula i veure si la pots anar movent cap a qüestions que sí que puguin tenir algun tipus de resolució. I si no, que quedi molt palès que hi ha una part, cada cop més petita i arraconada, que el que vol no és no parlar amb l'independentisme, sinó que no vol moure's. Però no només amb el tema independentista, sinó que no es vol moure absolutament pel que fa a obrir els cadencats de 1978, o d'una mica més enrere.

Marta Rovira > Nosaltres descartarem d'aquest procés de negociació

totes aquelles propostes que no siguin realitzables. I crec que proposar una reforma de la Constitució en una taula de negociació amb els independentistes és una proposta no realitzable. El govern espanyol no té majoria suficient per fer això. Per tant, és una proposta il·lusòria, no existeix com a tal.

Sara González > Què n'esperen, doncs, del govern espanyol?

Marta Rovira > Ara estem en unes preliminars, en una fase prèvia a entrar a la discussió de l'agenda política. Estem definint el conflicte polític. I no cal dir que la perspectiva, i la visió i la definició del conflicte polític és absolutament diferent i contrari en les dues parts.

Estem en aquest debat, que ells volen passar ràpid. Nosaltres no els volem deixar passar ràpid. O fixem el marc del conflicte polític, o la solució no serà la que necessita la ciutadania de Catalunya. Aquesta fase preliminar és importantíssima i s'hi sumen les garanties en el procés, que és el que deia l'Ismael. Abans que nosaltres ens aixequem, que és l'última de les opcions i ho haurem de saber explicar molt bé per no ser contraris als nostres propis actes orientats a promoure aquest procés de negociació, hi haurem hagut d'abocar moltes garanties en aquest procés. Perquè el procés existeixi com a tal, cal que sigui una negociació en igualtat de condicions en què cadascú pugui aportar les seves propostes de solució al conflicte, amb absoluta llibertat. I ells, evidentment, legítimament, que proposin el que considerin que és millor per resoldre'l.

Peña-López > Soc un abanderat de que governar bé és el primer pas per poder tenir els espais de confiança necessaris amb la ciutadania

Potser no arribem a cap acord en la definició del conflicte, però un no acord també és un estadi, i potser avançarem en la taula de negociació sense haver acordat realment si existeix un conflicte mutu. Això ja serà indicatiu. Però estem aquí ara mateix.

Sara González > Per què creuen que el govern espanyol ha aprovat els indults?

Marta Rovira > Ho va fer l'endemà de l'informe Cilevics, del relator del Consell d'Europa, un informe devastador per a l'Estat. Recordem-lo només: Boriss Cilevics pregunta a tothom si hi ha presos polítics a Europa en ple segle XXI. Obté dues respostes: sí, n'hi ha, a Turquia i a l'Estat espanyol. I llavors fa un informe i fa recomanacions tant a Turquia com a l'Estat espanyol. Aleshores, molt hàbilment, el govern espanyol tria el millor moment per a aquesta mesura, quan el llast de la repressió política, a nivell europeu i a nivell internacional, és un dany descomunal a la seva reputació.

La repressió política aplicada per l'Estat espanyol a fora no s'entén. Gens ni mica. No es considera compatible

amb determinats valors republicans com els que abans esmentava l'Ismael. Així no es resolen els conflictes polítics en l'era democràtica. I això l'Estat espanyol s'ho ha hagut de sentir a tot arreu. El PSOE no pot dir que tot el que va passar el 2017 és culpa del PP si no ho està resolent al mateix temps. No se li aguanta el relat a nivell internacional. Si tot és culpa del PP, posa-hi solució. Perquè tu governes en aquest moment.

Un conjunt de factors fa que aprofitin el millor moment possible. Tenen un informe demolidor i l'endemà aproven els indults. És segons els seus interessos, en un context que els pressiona a ells. No han aprovat els indults perquè nosaltres tinguem raó, i això és molt important que ho sapiguem en el marc d'un procés de negociació. Per tant, crec que és la seva pròpia agenda per esmenar unes mesures, com l'empresonament de líders civils i polítics, que eren inacceptables per resoldre una controvèrsia política en plena Europa del segle XXI.

Sara González > Creuen que faran exactament el mateix amb la reforma de la sedició?

Marta Rovira > No tenen la mateixa pressió internacional per reformar el Codi Penal, de moment. Creiem que la poden tenir quan hi hagi una condemna d'Estrasburg. Un dels possibles efectes de les condemnes d'Estrasburg, fàcil, hauria de ser que l'Estat espanyol reformi el Codi Penal d'una punyetera vegada, faci desaparèixer els delictes polítics que encara hi són inclosos, i homologui el Codi Penal i totes les penes als Drets Humans. Aquest podria ser un camí de pressió perquè l'Estat s'hi sentís obligat. Hi pot haver un intent preventiu perquè no se'ls condemnin tan fort, també. Poden tenir com a proposta reformar el Codi Penal, però encara no veig que aquest sigui un projecte molt solvent que estigui sobre la taula.

Sara González > Si l'objectiu és la República catalana, com es pot anar construint dins del marc autonòmic? Es pot anar avançant en la construcció d'un país diferent amb, per exemple, teories del canvi com les que ha desgranat l'Ismael?

Ismael Peña-López > Crec que tenim molt de marge. Hi ha una primera part que és fonamental, que

Peña-López > La governança del món està afeblida per la globalització, pels grans poders mediàtics i econòmics que creixen a la seva ombra

és governar bé. Per un motiu que se m'escapa, aquest propòsit està molt deslluït i fins i tot atacat. Hi ha qui considera que governar bé és autonomisme i és renunciar als teus objectius. A mi se m'escapa molt que la Generalitat de Catalunya tingui 40.000 milions d'euros de pressupost dels impostos dels catalans i creiem que no calgui gestionar-los bé perquè això és autonomisme i ens allunya de la República. Hi ha 250.000 treballadors públics que treballen perquè aquests 40.000 milions d'euros garanteixin sanitat pública, educació, combatin la pobresa, la segregació escolar i mil coses més.

Soc un abanderat de fet que governar bé és el primer pas per poder tenir els espais de confiança necessaris amb la ciutadania. Quan governes bé tens calma, normalment les coses surten millor i tothom està una mica millor que no pas si no ho fas. Insisteixo, sembla una obvietat, però estem defensant coses molt òbvies últimament.

El republicanisme ha estat bastant reeixit en la part dels drets, que és el que hem estat parlant fins ara: la

part internacional. Però la part de governança i d'emancipació l'hem deixada bastant enrere. Una, pel que dèiem abans, per la desfeta social i política que suposa el cop de la repressió i de l'aplicació de l'article 155 a partir de l'U d'Octubre; i després per la pandèmia, que ho ha agreujat molt més.

Crec que ara aquesta construcció de la República passa per dir que el front dels drets, tot i que no està esgotat ni molt menys i té moltíssim recorregut, està bastant encarrilat, i toca la part de la governança per, sobretot, resoldre aquesta vessant de l'emancipació.

Crec que és molt difícil de convèncer la gent que voldríem un país nou si no el sabem governar. Que el Parlament funcioni, que el Govern funcioni, que els sindicats funcionin, que els partits funcionin, que les associacions veïnals funcionin... Per tant, no estic parlant que dos o tres partits polítics s'entenguin, sinó que les institucions socials i democràtiques d'aquest país, com les de tot el món, funcionin. Perquè estem en aquest punt, on la governança del món està afeblida per la globalit-

Rovira > Fer aliances per governar bé és imprescindible si volem que el resultat de la bona governança sigui el d'impulsar i apropar també el projecte republicà a cada cop més gent

zació, pels grans poders mediàtics i econòmics que creixen a la seva ombra. Per tant, en un moment de canvi d'era com en el que estem, no hem aconseguit acomodar les institucions, i per alguns motius tampoc no ho hem prioritzat. És una prioritat posar-se seriosament amb aquesta governança i resignificar les institucions. I això, insisteixo, no és autnomisme, sinó al revés, és la pedra de toc que ens permet avançar cap a la República.

Si els drets s'acaben reconeixent i no hi ha unes institucions que els posin en marxa, no canviarà res. I a la inversa, pel que fa a les nostres necessitats d'emancipació: si no hi ha unes institucions que també les apalanquin a nivell de sistema, de societat, el que aconseguim és únicament reconèixer drets individuals que, si no s'articulen col·lectivament, ens porten també a una selva, que és la que hem patit des dels anys 1980 cap a endavant, la qual cosa tanca el cercle de la degradació social: es degraden les institucions, es degraden els drets, i entrem en un cercle viciós.

Marta Rovira > És a dir, governar-nos va molt més enllà, fins i

tot, de les institucions. Tenir una societat saludablement democràtica, tenir horaris laborals que et permetin conciliar la feina amb el teu desenvolupament com a persona, però també com a ciutadà i ciutadana, i exercir els teus drets de participació a la societat allà on vulguis, és tenir una societat amb bona governança, viva, amb reptes, amb projectes, republicana en definitiva. És allò de la virtut cívica, de contribuir a la societat per construir xarxa de solidaritat. Això és imprescindible.

Ara bé, hem de voler governar les institucions democràtiques del país, també. Primer, per fer que tot això passi, que la societat sigui més republicana, que hi hagi virtut cívica, amb orgull, amb civisme... Però després, perquè governar bé les institucions democràtiques del nostre país, és a dir, assumir els reptes que tenim com a governants i fer-ho per a tothom, és una de les millors maneres per donar a conèixer el projecte republicà, l'independentisme. És la millor manera d'interlocutar amb les persones que avui se senten encara amenaçades pel projecte que nosaltres representem.

Sara González > Per què ha passat que una part de la societat se senti «amençada» pel projecte independentista?

Marta Rovira > Perquè des de l'altra banda han alimentat constantment la idea que som una amenaça. Que si us trauran els noms, que si us expulsaran, que si sereu ciutadans de segona, que si no hi sou comptats, que si són excloents... No, no, nosaltres som amants de la diversitat, de tota la ciutadania, volem representar absolutament a tothom i volem servir-los des de les institucions per demostrar que el nostre és un projecte en el qual hi cap tothom, que parla d'oportunitats, d'igualtat, de futur, de drets.

Tot això només es pot fer donant exemple des dels governs, des de les institucions democràtiques. I, per tant, menystenir-les dient que són autonomistes és perdre una oportunitat brutal d'acostar el projecte amb mà estesa, servint la ciutadania, estant al seu costat des de les institucions democràtiques. A mi aquest argument em rebel·la. Sí, són autonòmiques, és clar, no hem fet la República, però són imprescindibles

per donar exemple del que volem que sigui una República catalana. D'acostar el projecte a tantíssima gent, d'interlocutar amb els del «no», de servir a la ciutadania, a tothom, sense distincions per raó d'on vinguin, què parlin o què pensin.

I una última cosa: fem les aliances correctes per tal que les institucions democràtiques serveixin realment a aquesta estratègia de poder apropar el projecte republicà, de poder servir a tothom... Perquè hi ha aliances que van en contra claríssimament d'aquesta estratègia.

Sara González > Estàs parlant d'aliances com la de la Diputació de Barcelona?

Marta Rovira > Estic parlant de la sociovergència, que és una aliança que existeix només per mantenir les elits del país, per evitar una transformació i dificultar la promoció del projecte republicà... I en la sociovergència els socialistes en aquests moments hi tenen un interès brutal, i forma part de la seva estratègia de normalitzar la situació sense resoldre el conflicte. Està claríssim, hi haurà molts projectes que els socialistes proposaran a la sociovergència típica per evitar que el republicanisme avanci. Per tant, fer aliances per governar bé és imprescindible si volem que el resultat de la bona governança sigui el d'impulsar i apropar també el projecte republicà a cada cop més gent, per tal de fer possible les transformacions que comentava abans l'Ismael.

Sara González > Com s'aconsegueix seduir tant el veí que fa temps que és independentista com aquell que fins ara ha vist amb hostilitat el seu projecte?

Peña-López > L'independentisme ha de percebre's com un instrument útil de progrés per a la societat catalana, al marge de les adscripcions polítiques

Marta Rovira > Crec que això és possible des d'una bona governança. Perquè al final la ciutadania comparteix necessitats que no entenen de diferències per raó d'origen, de parla, del lloc on visquis. Hi ha unes necessitats compartides i hi ha uns reptes també compartits. És allò de les lluites compartides. Utilitzo la terminologia que ha forjat Òmnium Cultural perquè és la millor manera d'explicar-ho.

Ismael Peña-López > El que diré ara igual sona una mica estrany, però crec que la política en general, i també el projecte independentista, té molt a aprendre de la quarta onada del feminisme. S'ha posat al davant la víctima, se li ha donat un altaveu, i sobretot se li ha donat un sentit de comunitat, de dir «no estàs sola». Crec que això està passant també en altres àmbits. El feminisme en això està sent pioner, però està passant també en l'àmbit de l'habitatge, de dir «escolta, tu ets el desnonat, el que no pots pagar el lloguer, et dono un altaveu perquè ho facis saber, i donant-te aquest altaveu el que estic fent és ajudar-te a saber que no estàs sol». No és un problema individual, sinó que és un problema col·lectiu.

En aquest sentit, crec que una cosa que ha de fer la política en general, però l'independentisme en particular, és trobar aquests espais, aquestes persones que han patit aquestes agressions als drets republicans, i aquí és on hi ha la coincidència d'un projecte polític amb unes realitats socials que són molt diverses. Una cosa que sovint no passa en política, i que l'independentisme ha fet bastant malament, és que no ha estat capaç de treballar això. Si posem la víctima al davant i amb això es genera una massa crítica davant d'una agressió o una necessitat, és relativament fàcil poder arribar a molts llocs. Et fas útil a aquelles persones, fas emergir unes qüestions que abans quedaven ocultes. No cal identificar-te i molt menys encara capitalitzar aquestes qüestions perquè el teu projecte polític surti endavant, sinó al revés, et fas útil en aquesta situació.

Crec que aquest és un element molt important, que lliga amb altres coses que hem estat parlant abans sobre què pot fer el republicanisme i com pot arribar a llocs nous. Crec que no és tant com s'arriba a llocs sinó com ets un altre lloc. És a dir, no estar-hi

Rovira > O l'independentisme avui, des de les institucions i des de la màxima jerarquia, entoma les revolucions socials que estan a l'ordre del dia al carrer —la feminista, ecologista i social—, o fracassarà

sinó ser-ho, aixecant per sota tots aquests espais tant com puguis.

Sara González > És la base del que Marta Rovira i Oriol Junqueras defensen en el llibre *Tornarem a vèncer*.

Marta Rovira > Nosaltres som una formació política i tenim per vocació presentar-nos a les eleccions i poder guanyar-les per servir la ciutadania des de les institucions. Però evidentment això no deixa de ser una eina, un instrument per poder interlocutar fins i tot molt més enllà del que nosaltres tenim capacitat de representar. És evident que l'independentisme està progressant a dues velocitats al país, i aquí és on hi ha la diferència entre un independentista a Vic, diguem-ne, que està en una altra fase, va a una altra velocitat i està molt acompanyat; i un independentista al barri de Sant Ildefons de Cornellà de Llobregat, que no està a la mateixa velocitat, ni se sent tan acompanyat ni, per tant, tindrà la mateixa estratègia. És la doble velocitat de l'independentisme en diferents àrees territorials o en diferents perfils sociològics del nostre país. I això ens ho ensenya molt l'octubre

del 2017, perquè tenim blancs en el mapa del referèndum, tenim llocs on el referèndum pràcticament no es va celebrar perquè no tenia cap mena de significat i no hi teníem voluntaris; llocs on la gent no hi va anar a participar, no va aguantar l'ofensiva de les forces de seguretat. Sí, la majoria d'ajuntaments de les grans ciutats del nostre país no es van implicar en l'organització del referèndum del 2017. Per què? Perquè no en tenien cap mena de necessitat i no li volien donar cap mena de legitimitat, no se sentien clarament interpel·lats.

I aquesta és una lliçó de l'octubre del 2017 que hem de saber revertir. Per això nosaltres diem que cada vegada n'hem de ser més i més, i per això a nosaltres ens interessa sobretot anar a aquells territoris i intentar tenir representació on la independència no és l'opció majoritària. Perquè és allà on veiem la capacitat de creixement del projecte, la capacitat d'enriquiment del projecte; i si volem guanyar ens cal massa crítica, ens cal una majoria imbatible. Cada vegada n'hem de ser més.

Ismael Peña-López > Si la independència no forma part de la solució

als desnonaments, a l'escalfament climàtic o a la violència de gènere no anem enlloc. Crec que ha de ser part de la solució, evidentment no tota. Si no no té cap sentit per a ningú, no només pels no independentistes. L'independentisme ha de percebre's com un instrument útil de progrés per a la societat catalana, al marge de les adscripcions polítiques.

Marta Rovira > I ara tenim una oportunitat grandiosa de poder-ho fer, i nosaltres la sentim des de les esquerres, amb un lideratge al Govern de la Generalitat que pot realment forçar aquesta agenda. O l'independentisme avui, des de les institucions i des de la màxima jerarquia, entoma les revolucions socials que estan a l'ordre del dia al carrer —la feminista, ecologista i social—, o fracassarà a l'hora d'explicar el seu projecte i d'apropar-lo a tanta gent com sigui possible. Ho veig així, és de calaix. Per a mi això és estar construint la independència i la República. ■

variables

Perdre el poder i canviar el partit: el viatge de l'esquerra demòcrata dels EUA

[vista prèvia >](#)

Després de la revolució neoliberal de la dècada de 1980 l'esquerra es va entregar a la Tercera Via que preconitzaven Bill Clinton i Tony Blair: un gir al centre per a competir electoralment contra la dreta, sacrificant principis clàssics a favor de l'eficiència a les urnes. L'ocàs electoral d'aquesta via ha portat a reobrir debats dins dels partits progressistes que es consideraven tancats. Es pot lliurar eficientment una batalla pel poder des de l'esquerra? Les primàries demòcrates del 2020 o el lideratge de Jeremy Corbyn al Labour britànic són exemples d'un camí que no té encara un final escrit.

Jaume Martorell

Polítleg. Doctorat per la School of Business and Management, Queen Mary-University of London

@JaumeMC

L'assalt al paradís i la mort de la Tercera Via

Històricament, l'esquerra s'ha dividit sobre com abordar dues grans qüestions: com arribar al poder, i què fer un cop s'hi arriba. A la seva panoràmica històrica de l'esquerra, l'historiador Donald Sasson (1946) ofereix un recull d'aquestes divergències al llarg dels últims 100 anys.

El segle XIX i el primer terç del XX van estar marcats per debats històrics, al si de les esquerres, sobre la necessitat de participar o confrontar les democràcies burgeses. La Guerra Freda va dividir les esquerres entre els que apostaven pel seguidisme del model soviètic i els que s'emmarcaven clarament en el camp de les democràcies liberals.¹

En aquest debat sobre com aconseguir el poder i què fer un cop s'ha aconseguit cal emmarcar l'ascens del que —per manca d'etiquetes millors i sense incorporar-hi un sentit pejoratiu— podríem definir com el populisme d'esquerres. Els màxims

exponents d'aquesta línia serien Bernie Sanders (1946) a els EUA, Jeremy Corbyn (1949) al Regne Unit, Podemos a l'Estat espanyol i Syriza a Grècia. Tots ells no només presenten una agenda política alternativa, sinó una estratègia alternativa per arribar a el poder.

A inicis del segle XXI, un cop assumida majoritàriament l'aposta per la participació electoral, és imprescindible construir coalicions de votants que permetin a l'esquerra accedir al poder. És un cicle que es retroalimenta a si mateix: allà on les classes mitjanes i baixes tenen una distribució de la riquesa més compacta, l'esquerra tendeix a participar del govern i impulsar polítiques redistributives.²

Aquest debat sobre com arribar al poder és especialment rellevant a les democràcies amb sistemes electorals majoritaris. Mentre que els sistemes proporcionals permeten l'articulació d'una pluralitat de l'esquerra a les cambres representatives, els sistemes majoritaris tendeixen a reforçar el bipartidisme

—sovint, perquè forcen a escollir un únic candidat per cada districte electoral. Les principals socialdemocràcies les trobem a estats amb sistemes proporcionals, mentre que els estats més liberals tendeixen a tenir sistemes majoritaris on es juga, electoralment, al tot o res. Les institucions electorals més proporcionals rebaixen el que hi ha en joc en cada contesa electoral i incentiven grans acords i consensos; les majoritàries, per contra, n'augmenten l'aposta.³

Els grans partits de masses de l'edat d'or de la socialdemocràcia es van aixecar sobre el vot de classe, accedint al poder amb el suport d'una classe obrera extensa i amb consciència que se socialitzava en l'esquerra tant en el seu oci, com en la seva activitat sindical, com en la seva vida política. Tant en sistemes proporcionals com en majoritaris. El Labour Party de Clement Atlee (1883-1967) que va construir l'Estat del Benestar britànic després de la Segona Guerra Mundial n'és un clar exemple.

1 SASSON, *One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*.

2 LUPU; PONTUSSON, «The Structure of Inequality and Politics of Redistribution».

3 IVERSEN; SOSKICE, «Electoral institutions and the politics of coalitions: Why some democracies redistribute more than others»; IVERSEN; SOSKICE, «Distribution and Redistribution: The Shadow of the Nineteenth Century».

Es passa dels partits de masses que es confronten ideològicament als partits càrtel, que competeixen com agències professionals de gestió de la cosa pública

L'extensió de la classe mitjana i la terciarització de l'economia, acaben amb el model de partits de masses de la socialdemocràcia, que havien tingut un gran auge durant les dècades de 1950-1970. És més: a la dècada de 1980 s'inicia la revolució conservadora i s'instaura com a ideologia econòmica dominant el neoliberalisme: Margaret Thatcher (1925-2013) i Ronald Reagan (1911-2004) ascendeixen al poder com a referents de la nova dreta neoliberal. Davant l'empenta d'aquesta nova dreta, l'esquerra no troba un discurs per competir de forma òptima a nivell electoral. En aquest escenari, els anys 1990 i primers 2000 veuen la recuperació d'una esquerra desorientada. Primer els demòcrates de Bill Clinton (1946) i després el New Labour de Tony Blair (1953) dibuixen una alternativa per a l'esquerra per a recuperar el poder: la moderació i la triangulació amb posicions conservadores a l'àmbit econòmic. L'anomenada Tercera Via.

Tal com explica el politòleg nord-americà Peter Mair (1955-2011)⁴ aquest fet també té un

4 MAIR, *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*.

efecte en la competició electoral: es passa dels partits de masses que es confronten ideològicament als partits càrtels, que competeixen com agències professionals de gestió de la cosa pública. I no hi ha dos partits que exemplifiquin millor aquesta professionalització que els demòcrates nord-americans i els laboristes britànics.

La gran crisi del 2008 posa al descobert les limitacions d'aquesta aproximació socialdemòcrata moderada. La recuperació del projecte de la Tercera Via amb accent esquerrà no acaba de funcionar: Barack Obama (1961) veu la seva acció de govern limitada per l'obstruccionisme dels republicans,⁵ en una deriva autoritària que va culminar amb l'ascens de Donald Trump (1946) a la presidència.⁶ Ed Miliband (1969), que mai va guanyar la confiança dels sectors més dretans del Blairisme,⁷ s'estavella al 2015 davant un David Cameron (1966) que es presentava

5 OBAMA, *A Promised Land*.

6 SIDES; TESLER; VAVRECK, *Identity crisis: the 2016 Presidential Campaign and the Battle for the Meaning of America*.

7 BALE, *Five Year Mission: The Labour Party Under Ed Miliband*.

com a salvaguarda del caos, i que va acabar provocant el Brexit i l'ascens del populista Boris Johnson (1964). Mentre l'esquerra debat on va fallar en la dècada de 1990 i els 2000, la dreta encara es dretanitzava més. Mentre l'esquerra manté el compromís institucional, la dreta segresta les institucions en un procés de radicalització asimètrica.⁸

És en aquest context, en l'ocàs de la Tercera Via, on l'esquerra britànica i la nord-americana per primer cop en dècades aconseguixen influència suficient dins del Labour i del Partit Demòcrata per bastir una alternativa capaç d'aconseguir el poder. En comptes d'una coalició de centre, mobilitzar l'electorat d'esquerra; en comptes d'apel·lar a moderats, reactivar votant abstencionista desencantat amb la política; en comptes de centrar la campanya en l'home blanc, apostar per construir coalicions més diverses en matèria de gènere i ètnies. Atreure votants de rendes baixes, joves i fer una coalició racialment més diversa que

8 MANN; NORMORNSTEIN, *It's Even Worse than it looks: How the American Constitutional System Collided with the new politics of extremism*.

L'esquerra demòcrata pot haver fracassat en el seu assalt al partit i a la nominació del candidat a la presidència, però alhora ha estat part decisiva de la seva transformació

la candidatura presidencial de Hillary Clinton (1947) de 2016, aquesta era l'aposta explicitada de Sanders i els seus estratègies pel 2020, un retorn explícit al vot de classe i subaltern.⁹

L'aposta de Corbyn al Labour, inicialment sembla la més reeixida. Després de la derrota de Miliband es fa amb el control del partit, supera diversos cops d'estat interns per part dels seus diputats a Westminster, partidaris de la Tercera Via, i el 2017 dona la sorpresa trencant la majoria absoluta conservadora, amb l'auge més important de vot pel Labour en dècades, malgrat quedar com la segona força, amb un avenç substancial però insuficient per arribar a Downing Street. No obstant, el Labour continua plegat per les tensions internes entre la seva dreta i el seu centre-dreta, que ja van sabotejar el govern de Gordon Brown (1951) i l'oposició de Miliband. I a més, s'hi afegeixen els conflictes dins de la mateixa esquerra. La incapacitat del partit per pacificar-se i de Corbyn per pacificar-ho per culpa de constants polèmiques i el debat sobre el posicionament davant el Brexit, acaben costant les eleccions de 2019, on el

partit s'estavella, la qual cosa acaba amb el lideratge de Corbyn i de l'ala esquerra laborista.¹⁰

Més interessant és la trajectòria de l'ala esquerra del Partit Demòcrata. Després de gairebé destarotar els plans de Hillary Clinton en les primàries del 2016, Bernie Sanders emergeix com a clar favorit en les primàries de 2020. Mentrestant també es consoliden altres lideratges a l'esquerra,¹¹ alguns ja existents, com és el cas de la senadora Elizabeth Warren (1949) —la qual participarà, també, a les primàries—; i d'altres de nous, com la congressista Alexandria Ocasio-Cortez (1989). Finalment, el centrista Joe Biden (1942) guanya tant les primàries, com les eleccions presidencials. Però, no confrontant a l'esquerra, sinó obrint-los les portes del partit.¹² Des d'aquesta perspectiva, podem dir que l'esquerra demòcrata pot haver fracassat en el seu assalt al partit i a la nominació del candidat a la presidència, però que

alhora ha estat part decisiva de la seva transformació.

Diversitat i progrés

Aquest article analitza l'últim cicle electoral nord-americà, posant el focus en les bases de l'esquerra del Partit Demòcrata, tot apuntant com la seva mobilització ha estat decisiva per a canviar la composició de l'electorat demòcrata i el partit en el seu conjunt.

Per fer-ho utilitzem la sèrie temporal d'enquestes 2016-2020 de l'American National Election Studies (ANES), centrant-nos en les primàries demòcrates del 2020, amb l'objectiu d'observar la composició i principals característiques del votant dels principals candidats de l'esquerra —Bernie Sanders i Elizabeth Warren— a les primàries d'aquell any.

Un dels debats que manté l'esquerra demòcrata és fins a quin punt es pot casar la socialdemocràcia tradicional —basada, sobretot, en l'eix de classe— amb la construcció d'una coalició més diversa en termes ètnics, de gènere i d'orientació sexual.

9 KARP, «Is this the Future liberal want?».

10 POGROUND; MAGUIRE, *Left Out. The Inside Story of Labour Under Corbyn*.

11 Quan s'utilitzi el terme «l'esquerra», farà referència a l'ala esquerra del partit demòcrata dels EUA.

12 KLEIN, «How Joe Biden Won over Bernie Sanders – And the Democratic Party».

Un dels debats que manté l'esquerra demòcrata és fins a quin punt es pot casar la socialdemocràcia tradicional amb la construcció d'una coalició més diversa en termes ètnics, de gènere i d'orientació sexual

L'última iteració d'aquest debat el trobem a les crítiques realitzades per l'analista de dades David Shor (1991), que afirma que el progressisme racial dels votants blancs educats dificulta la penetració entre minories més conservadores,¹³ apuntant que la confrontació del racisme i sexisme estructural d'institucions com la policia són més polaritzants que polítiques ambicioses de redistribució, com ara estendre la cobertura mèdica.

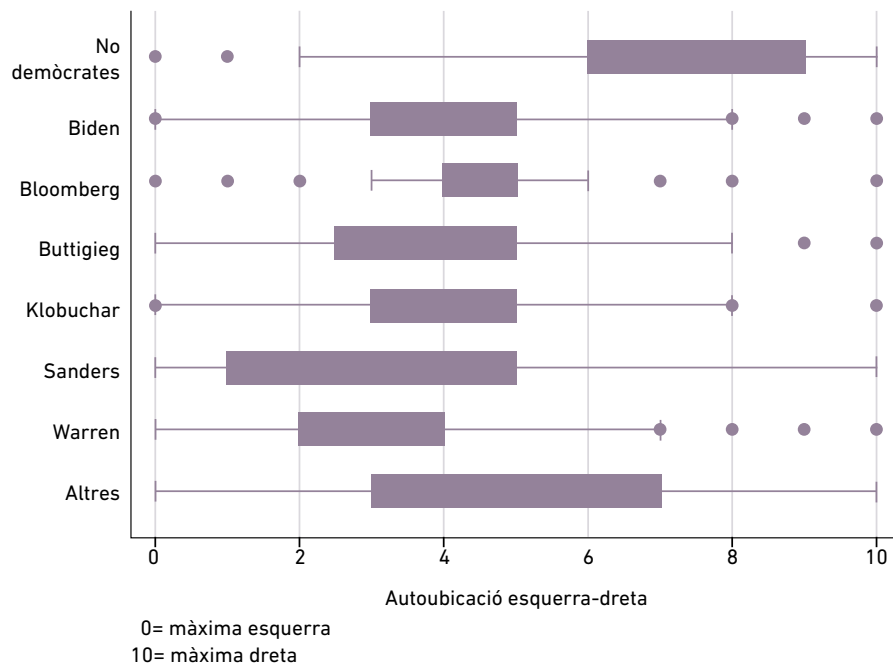
Els gràfics 1 a 4 ens presenten una descripció de la composició ideològica de les bases de diferents candidats demòcrates a la presidència. Són diagrames de caixa, és a dir, una il·lustració de com es distribueix la composició ideològica que ens dona informació del rang —mínim i màxim—, la mediana i els diferents quartils per a l'electorat de cada candidat demòcrata a les primàries.¹⁴

¹³ LEVITZ, «David Shor on Why Trump was good for GOP and how Dems can win in 2022».

¹⁴ En el diagrama de caixa, la línia blanca representa la mediana, on se situa el 50% de la distribució de l'electorat. Les dues línies verticals als extrems representen el valor mínim i el valor màxim que podem trobar a la distribució. Finalment, tenim la il·lustració de la distribució en quartils, que divideixen la distribució en grups de 25%. Els quartils

Gràfic 1

Distribució de l'electorat de les primàries 2020 segons autoubicació ideològica

Font: ANES, 2020.

El diagrama de caixa ens permet copsar rapidament la distribució de les diferents variables d'interès per

a comparar els diferents electorats que participen a les primàries demòcrates.

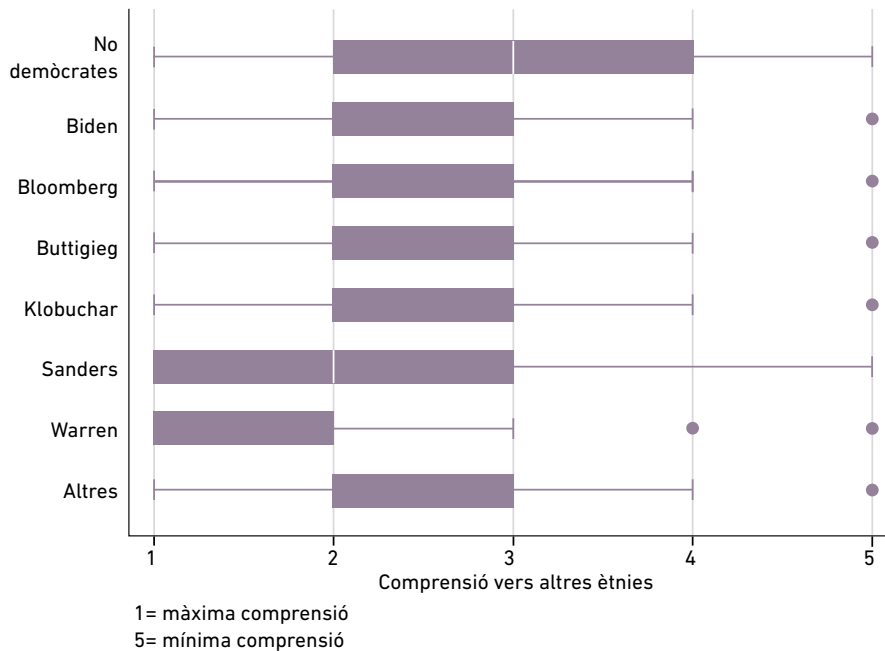
centrals, del 25% al 50% i del 50% al 75% els trobem il·lustrats a la caixa enfosquida. Els punts fora de la distribució representen «outliers», valors anòmals que, de tenir-los en compte, alterarien la distribució donant-ne una imatge esbiaixada.

Per a tal de copsar les diferències ideològiques hem escollit diversos indicadors de l'ANES 2020. En primer lloc, per a la identificació de la com-

Warren es posicionava com l'alternativa d'esquerres més moderada a Sanders, però té unes bases més clarament escorades a l'esquerra i el centre-esquerra

Gràfic 2

Distribució de l'electorat de les primàries 2020 segons comprensió vers altres ètnies

Font: ANES, 2020.

posició ideològica de la clàssica pregunta d'autoubicació esquerra-dreta, on 0 es màxima identificació d'esquerres i 10 màxima identificació de dretes. Aquesta pregunta està recollida en el gràfic 1 i hi podem observar clarament l'aposta per aquesta

lògica alternativa de mobilització des de l'esquerra, comparant la distribució de Sanders amb la de Biden.

Sanders, apel·la a tot l'espectre ideològic, però el gruix de les seves bases està escorat cap a l'esquerra amb la

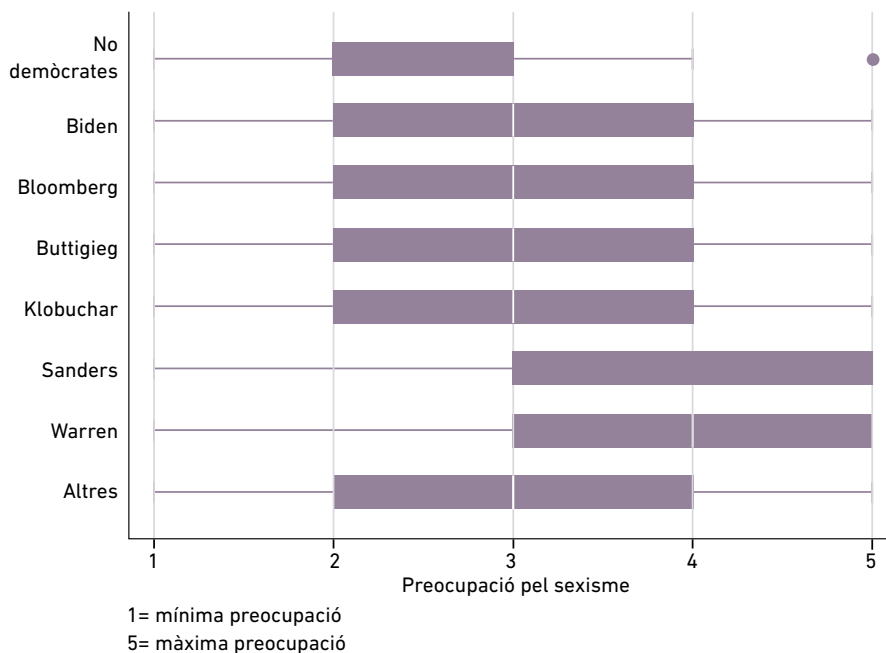
mediana situant-se en un valor de 2. Biden, també apel·la a un ampli espectre de l'electorat però, amb una mediana de 4, està clarament situat en el centre-esquerra. El cas de Michael Bloomberg (1942), milionari fundador de la companyia d'informació financera que porta el seu nom i ex-alcalde republicà de Nova York, destaca amb un electorat clarament concentrat en el centre de l'espectre polític. També paga la pena remarcar el cas de Warren, que es posicionava com l'alternativa d'esquerres més moderada a Sanders però que té unes bases més clarament escorades en l'esquerra i el centre-esquerra.

En segon lloc, ens interessa observar les actituds vers els problemes de racisme estructural i sexisme que existeixen a els EUA. Per copsar les actituds sobre racisme hem fet servir les preguntes V202452 i V202453 de l'ANES 2020, que anoten si l'identificat ha mostrat preocupació sobre la situació de persones d'altres ètnies i fins a quin punt es mira de posar en la seva situació, respectivament. A l'estar fortament correlacionades es poden fusionar en un índex conjunt per a tal d'identificar la «comprensió racial» de l'electorat.

Cert discurs d'esquerres mira de contraposar la lluita en pro d'una societat més diversa i els drets de les minories, amb la lluita en pro de la redistribució i la justícia social

Gràfic 3

Distribució de l'electorat de les primàries 2020 segons actitud vers el sexisme

Font: ANES, 2020.

És a dir, fins a quin punt es mostra preocupat i es pot posar en el lloc de persones d'una altra ètnia, on 1 mostra màxima comprensió i empatia i 5 és la més mínima comprensió.

En aquest punt és interessant d'observar la composició de les bases

de Sanders i Warren: els dos es mostren escorats cap a les posicions més comprensives, sobretot Warren amb la majoria de seguidors concentrats entre els punts 1 i 2. Unes dades que serveixen per desmitificar cert discurs d'esquerres que mira de contraposar la lluita en pro d'una so-

cietat més diversa i els drets de les minories, amb la lluita en pro de la redistribució i la justícia social. Dos aspectes que, amb aquestes dades indicarien, que més que contraposats són indistingibles.

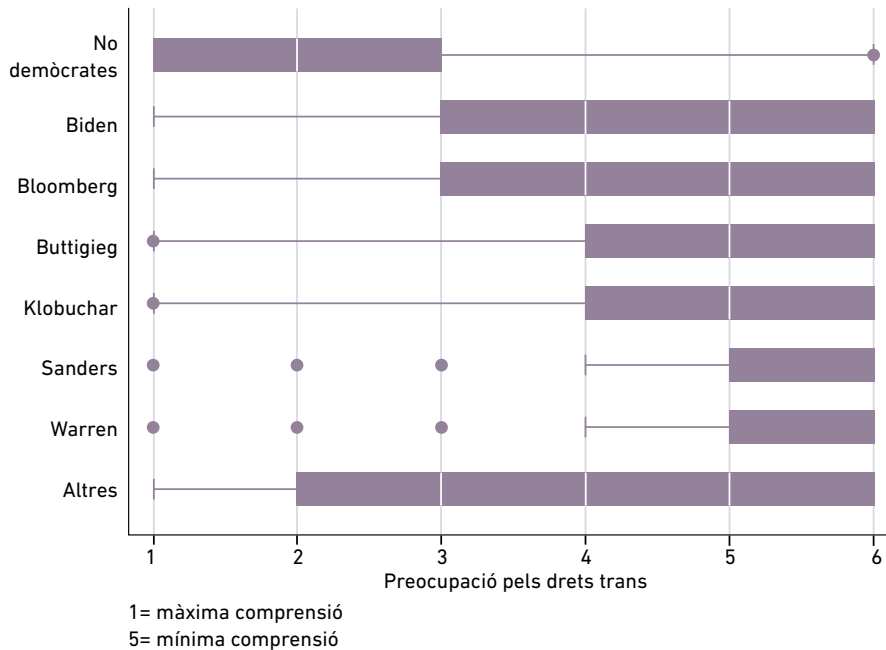
També apunten en aquesta direcció els gràfics 3 i 4, que ofereixen informació similar sobre preguntes relacionades amb sexisme i drets trans. El gràfic 3 mostra la distribució de la pregunta V201639, com a mostra de preocupació per les actituds sexistes. En aquest cas es pregunta fins a quin punt s'està d'acord amb la informació que les dones sobreinterpreten comentaris sexistes, amb 1 estant molt d'acord i amb 5 molt en desacord. És a dir, una puntuació de 5 reflecteix la màxima preocupació per comentaris sexistes. Aquí també podem observar com són les bases de Sanders i Warren les més escorades cap a posicions feministes.

El 2016 la lluita entre Hillary i Sanders va estar marcada per un sexisme subjacent que va donar lloc a l'estereotip dels «Bernie Bros». Una caricatura amb una base de veritat, atès que s'ha observat que les persones amb posicionaments sexistes

La proposta ideològica de Warren i Sanders: més a l'esquerra, sí, però també més compromesa amb una societat més diversa, que combati les discriminacions i garanteixi els drets de minories

Gràfic 4

Distribució de l'electorat de les primàries 2020 segons actitud vers drets de les persones trans

Font: ANES, 2020.

tes més hostils preferien Sanders abans que a Hillary.¹⁵ No obstant això sembla que juga un rol menor en les

primàries del 2020, encara que seria interessant analitzar com afecta a l'hora de donar suport a Sanders o a Warren.

¹⁵ LONG; RYAN; SUHAY, «Gender attitudes and candidate preferences in the 2016 U.S. Presidential primary and general elections».

El gràfic 4 es basa en la variable V201411 sobre un tema que ha

generat una polèmica substancial als EUA: si les persones trans tenen dret a usar els lavabos del gènere amb el que s'identifiquen o han de fer servir els lavabos del seu gènere de naixement. Els estats més progressistes han legislat perquè les persones trans vegin reconegut aquest dret, mentre que els més conservadors han legislat activament per a prohibir-ho.¹⁶ Per tant, doncs, aquesta pregunta ens pot servir com un indicador sobre el suport als drets de les persones trans. Observant els votants de Warren i Sanders destaquen per estar distribuïts —excepte uns quants *outliers*— en les puntuacions que es mostren més a favor del dret de les persones trans a fer servir els lavabos assignats al gènere amb el que s'identifiquen.

Aquests primers quatre gràfics il·lustren la proposta ideològica de Sanders i Warren: més a l'esquerra, sí, però també més compromesa amb una societat més diversa, que combati les discriminacions i garanteixi els drets de minories de qualsevol tipus.

¹⁶ LOPEZ, «Anti-transgender bathroom hysteria, explained».

Els que volen lluitar pels drets de les persones trans segurament també són els més compromesos amb agendes redistributives ambicioses

Aquesta exploració descriptiva no desmenteix que el qüestionament de desigualtats sistèmiques i estructurals no sigui polaritzant per a el conjunt de l'electorat, però apunta que els que volen lluitar pels drets de les persones trans segurament també són els més compromesos amb agendes redistributives ambicioses i que suposen el gruix de les bases de Warren i Sanders.

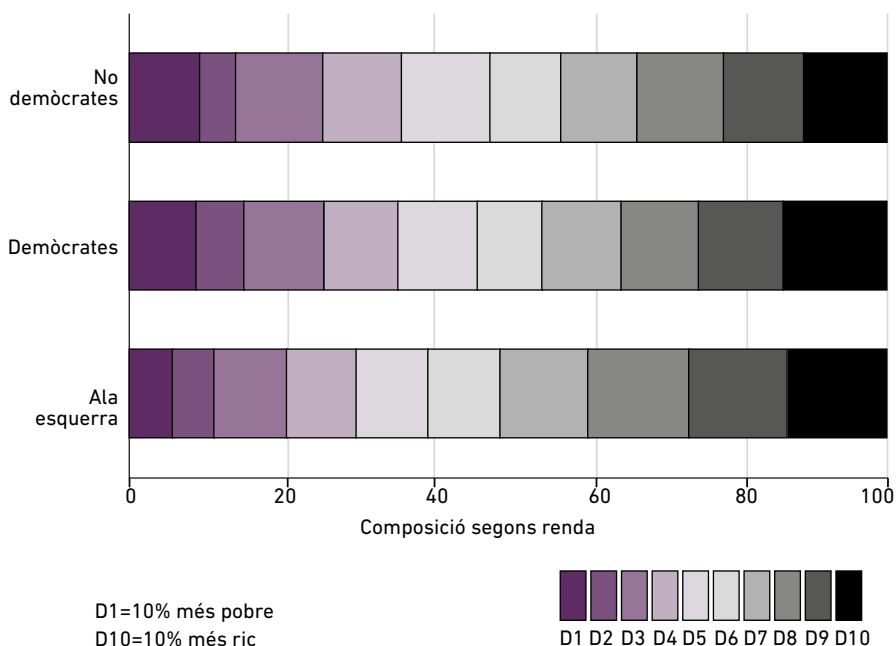
La divisió del «Diploma»

Continuem l'exploració descriptiva amb una breu anàlisi de la distribució socioeconòmica dels votants de l'esquerra. Per a fer-ho hem agrupat la mostra en tres grups: aquells votants a l'esquerra del Partit Demòcrata —incloent tots els enquestats que donen suport a Warren o a Sanders—; la resta de demòcrates; i els que donen suport a un candidat no demòcrata, sigui el llavors president Trump, un altre candidat republicà o un candidat d'un tercer partit.

El gràfic 6 mostra la composició d'aquests tres grups segons els decils de renda, del 10% més pobre al 10% més ric. Apunten una paradoxa inte-

Gràfic 5

Composició de l'electorat de les primàries 2020 segons distribució de la renda

Font: ANES, 2020.

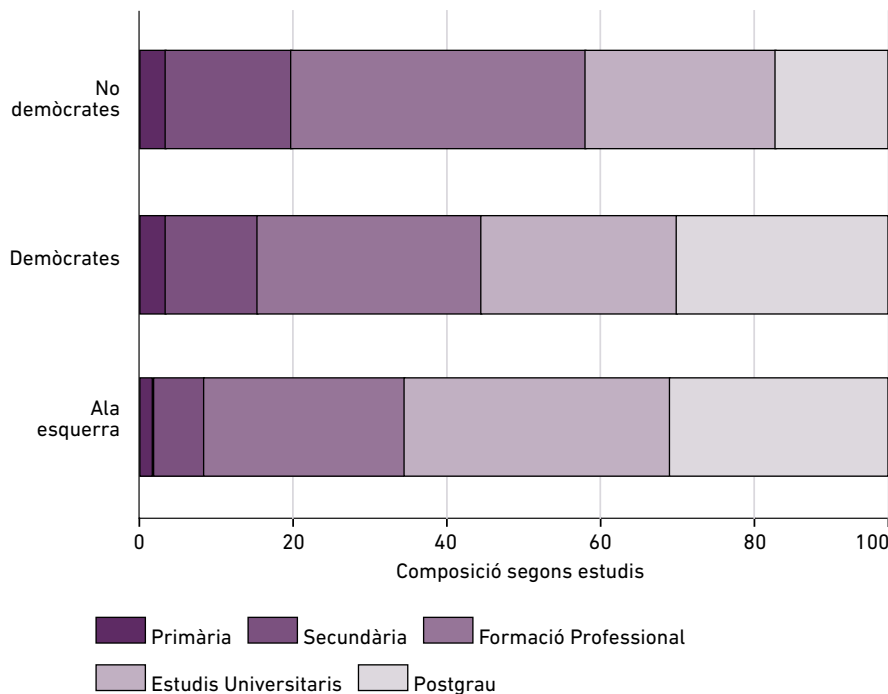
ressant: a mesura que avancem cap a posicions més a l'esquerra, avança el suport dels més benestants. Només el 40% dels votants d'esquerra —Warren i Sanders— estan al decil 5 o per sota, és a dir, el 50% més pobre, mentre que aquest percentatge arriba

fins a gairebé el 50% en el cas de la composició dels no-demòcrates.

Si fos només per aquest gràfic potser hauríem de creure les paraules del senador trumpista Josh Hawley (1979) quan, després de les últimes eleccions

Gràfic 6

Composició de l'electorat de les primàries 2020 segons educació

Font: ANES, 2020.

presidencials, va proclamar que els republicans s'havien convertit en el partit de les classes treballadores. No obstant, hi ha dades que ho matisen.

El més possible és que aquest gràfic s'hagi de llegir en conjunció amb el

gràfic 7 que mostra la composició dels tres grups segons nivells d'estudis; així podem observar com els sectors més formats de la població, són també els que donen més suport a l'esquerra. Segurament la correlació entre educació i renda és el que

explica el biaix positiu de les classes mitjanes i mitjanes altes vers els candidats de l'esquerra.

Avui en dia, l'educació és un dels grans divisors entre demòcrates i republicans, especialment si ens centrem en la població blanca. A les *mid-terms*, les legislatives del 2018, el 61% de votants blancs sense educació universitària va votar els republicans i el 37% els demòcrates; el 53% de votants blancs amb educació universitària va votar demòcrates i només el 45% va votar els republicans;¹⁷ i a les presidencials de 2020 Biden va guanyar entre els homes blancs universitaris superant amb un 35% a Trump, mentre que pràcticament va empatar amb ell entre els homes blancs no universitaris.¹⁸

Despertant el votant

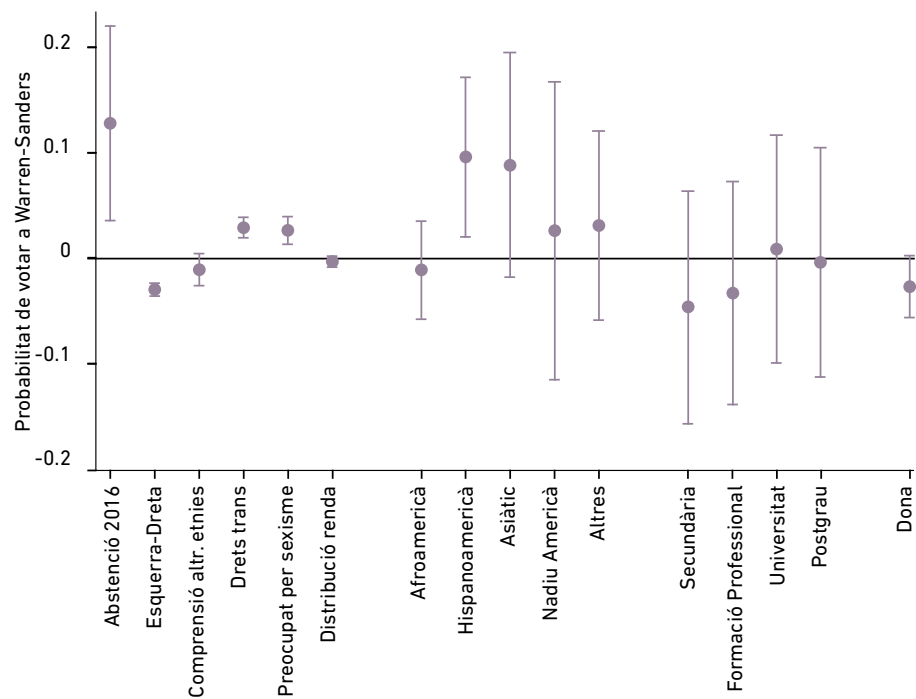
En aquest moment hem arribat als límits de la informació que podem extreure amb estadística descriptiva, atès que, tal com hem observat en

¹⁷ HARRIS, «America is divided by Education».

¹⁸ SCHNEIDER, «The 'Diploma Divide' in American Politics».

Ser hispanoamericà, asiàtic o nadiu americà
augmenta les possibilitats de votar l'esquerra

Gràfic 7
Impacte en la mitjana de la probabilitat de votar Warren-Sanders
segons diferents variables

Font: American National Election Studies, 2021

els gràfics 5 a 6, les nostres variables d'interès interactuen entre elles.

Per tal de poder controlar pels efectes d'altres variables, realitzarem una

regressió logística sobre les possibilitats de votar a l'esquerra.

En una regressió logística, la nostra variable d'interès és si un votant

dona suport a algun candidat de l'esquerra —Sanders o Warren—, per això hem recodificat les dades de suport a l'electorat en una variable binària amb valor «1» si és votant a les primàries de Warren o Sanders, i «0» si ha votat qualsevol altre candidat demòcrata o republicà.

Això ens permet capturar l'impacte que tenen les altres variables en convertir aquest «0» en aquest «1». És a dir, per exemple, com un augment d'un punt en l'escala ideològica impacta en la possibilitat de votar a l'esquerra demòcrata, assumint que la resta de variables segueixen inalterables. Un coeficient de signe positiu indica una relació positiva, a mesura que augmenta, també ho fan les probabilitats de votar a l'esquerra. Un coeficient de signe negatiu, indica una relació negativa, a mesura que augmenta, decreixen les possibilitats de votar l'esquerra.

A les variables descrites en els gràfics previs, hi sumem una altra variable d'interès: participació en les eleccions presidencials de 2016. Tal com s'ha exposat, una part important de l'esmena estratègica de l'esquer-

Actituds obertes vers la situació d'altres ètnies, els drets trans o les denúncies sexistes, incrementen la possibilitat de votar a Warren o Sanders

ra demòcrata és la necessitat de competir des de l'esquerra activant nous electorats. Aquesta variable ens permetrà comprovar fins a quin punt aquesta hipòtesi és encertada.

Pel que fa a la principal variable d'interès per validar l'esmena estratègica de l'esquerra —abstencionista al 2016— mostra un resultat positiu, encara que poc significatiu, tot apuntant que no haver votat a les presidencials del 2016 augmenta la possibilitat de donar suport a l'esquerra a les primàries del 2020.

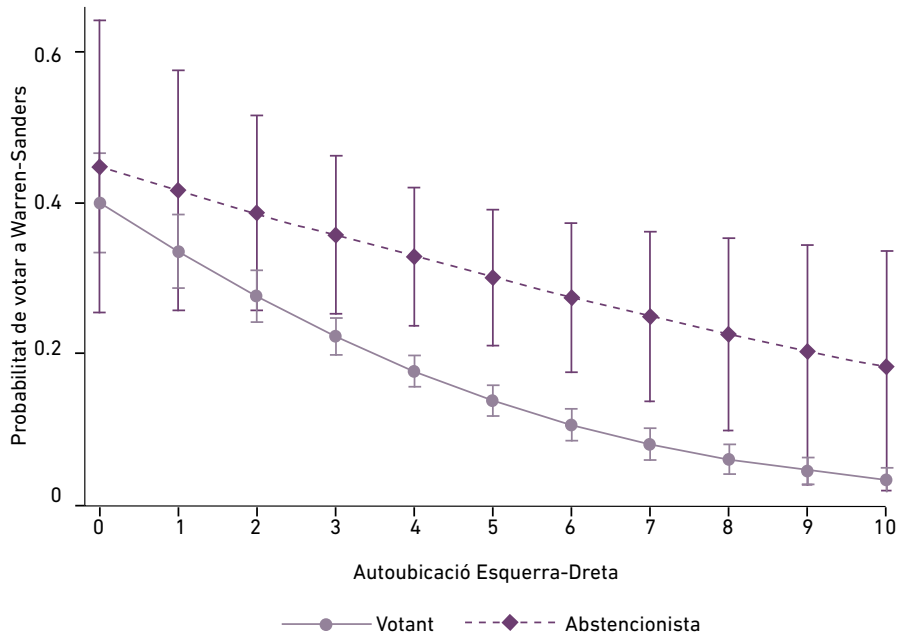
Respecte a les característiques ideològiques no hi trobem cap sorpresa. En aquelles on la posició de progrés són els valors més baixos, hi observem una relació negativa, en aquelles on la posició de progrés són els valors més alts, hi observem una relació positiva.

Actituds obertes vers la situació d'altres ètnies, els drets trans o les denúncies sexistes, incrementen la possibilitat de votar a Warren o Sanders, autoubicar-se a la dreta, la disminueix.

Analitzant les característiques personals i socioeconòmiques podem

Gràfic 8

Impacte en la probabilitat de votar Warren-Sanders segons autoubicació ideològica i participació en les presidencials de 2016

Font: ANES, 2020.

apuntar que ser hispanoamericà, asiàtic o nadiu americà, augmenta les possibilitats de votar l'esquerra. Ser afroamericà o ser dona, les disminueixen. Un fet que es pot explicar de-

gut a l'alta popularitat de Biden entre l'electorat negre, i les acusacions de sexisme que han envoltat la campanya de Sanders des de la confrontació amb Hillary el 2016.

La fortalesa de Sanders-Warren a l'esquerra els fa més competitiu a l'hora d'aconseguir suports entre els abstencionistes de la dreta

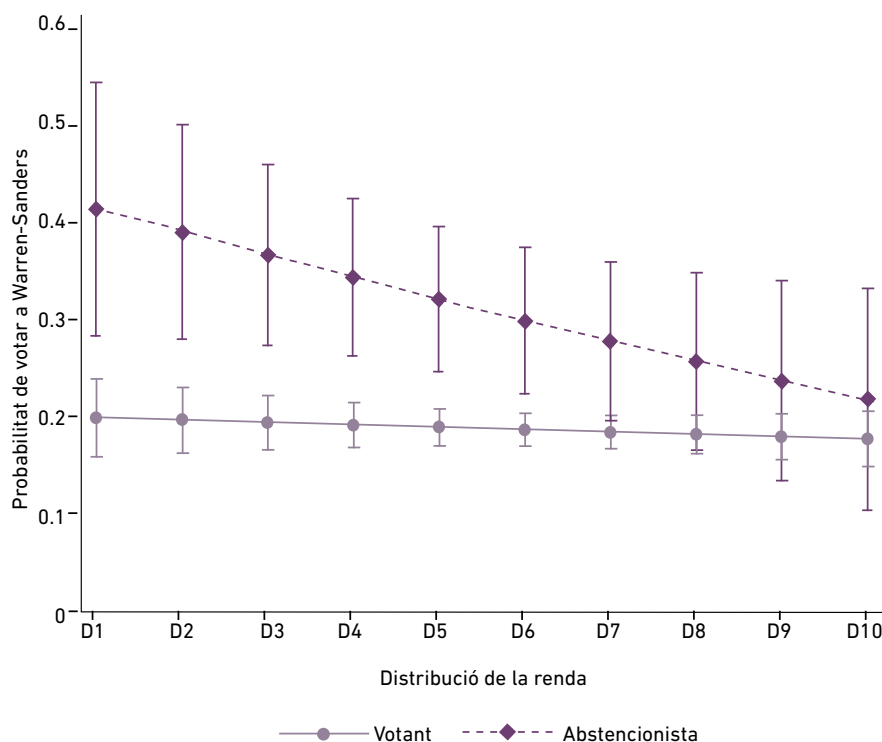
Especialment interessant és el fet que un cop controlat per educació —l'educació universitària augmenta la probabilitat de votar a l'esquerra— l'impacte de la distribució de renda és negatiu, és a dir a més riquesa, menys probabilitats de votar a l'esquerra. Tot just el contrari que una simple exploració descriptiva ens portaria a pensar.

Per tal d'aprofundir més en aquests resultats, els gràfics del 8 a l'11 analitzen diferents interaccions entre les variables.

En primer lloc el gràfic 8 analitza la interacció entre ideologia i abstenció al 2016, il·lustrant els efectes marginals a cada punt de l'escala ideològica. En coherència amb els resultats de la primera regressió, els abstencionistes tenen més probabilitats de votar l'esquerra. I de forma lògica, a més d'esquerres més possibilitats de donar suport a l'esquerra. No obstant, l'evolució dels abstencionistes és lineal en una diagonal perfecta. En canvi, la probabilitat dels votants de donar suport a l'esquerra no és lineal, sinó que l'augment s'incrementa exponencialment entre votants de l'esquerra i el centre esquerra.

Gràfic 9

Impacte en la probabilitat de votar Warren-Sanders segons distribució de la renda i participació electoral en les presidencials de 2016

Font: ANES, 2020.

Paradoxalment, la fortalesa de Sanders-Warren a l'esquerra els fa més competitiu a l'hora d'aconseguir suports entre els abstencionistes de

la dreta: mentre que la probabilitat de suport per part d'un votant i un abstencionista a l'extrem esquerra és bastant similar, la probabilitat que un

Les dades apunten a un atractiu del populisme d'esquerres de cara a aconseguir suports entre abstencionistes, com a mobilitzar els vots de minories i els sectors més desfavorits econòmicament

abstencionista de dretes doni suport a Warren-Sanders és molt més elevada que la d'un votant de dretes.

El gràfic 9 se centra en la interacció entre la distribució de la renda i l'abstenció. És remarcable que mentre la probabilitat de suport a l'esquerra es manté lleugerament a l'alça entre votants al llarg de la distribució de la renda, entre abstencionistes té una direcció negativa. És a dir, un votant pobre té les mateixes probabilitats de donar suport a l'esquerra que un de ric; en canvi un abstencionista pobre, té més probabilitat de donar suport a l'esquerra que un de ric. El gràfic 10 també contribueix a aclarir aquesta relació entre riquesa i probabilitat de donar suport a l'esquerra que està condicionada pels estudis universitaris: és negativa en aquells amb estudis universitaris, positiva en aquells sense.

En el seu conjunt els gràfics 8, 9 i 10 apunten a elements que validen l'aposta per a construir una coalició des de l'esquerra. Aquí hem de ser cauts, però, en la seva interpretació. És possible que l'aposta de l'esquerra sigui capaç de mobilitzar votants més abstencionistes i més

precaritzats, però no ho va fer amb prou força com per imposar-se a les primàries demòcrates.

En la seva valoració un cop finalitzada la campanya de Sanders, l'historiador Matt Karp (1981) apunta a dues grans victòries en el cicle 2016-2020: l'enfortiment institucional de l'esquerra per influir en el Partit Demòcrata en els seus propis termes, i la construcció d'una coalició embrionària que ha estat capaç d'atreure nous votants joves i antics votants desencantats.¹⁹ El fracàs de Sanders al 2020 s'explica, en gran part, perquè no aconsegueix mantenir els alts nivells de suport entre nous votants, votants joves i votants més d'esquerres dels que gaudia el 2016.²⁰

Aquesta diagnosi d'una «coalició embrionària» és coherent amb les dades presentades prèviament, que apunten a l'atractiu del populisme d'esquerres de cara tant a aconseguir suports entre abstencionistes, com a mobilitzar els vots de minories i els sectors més desfavorits econòmicament. Per això, l'electorat demòcrata a les primàries de 2020 és substancialment diferent al de les eleccions del 2016.

19 KARP, «Bernie Sander's Five-Year War».

20 HUDAK, «Bernie Sander's failed Coalition».

Ho podem observar en el gràfic 10 que compara la composició ideològica d'aquells que diuen haver votat Hillary a les presidencials del 2016 i d'aquells que afavorien un candidat demòcrata i van participar a les primàries de 2020.

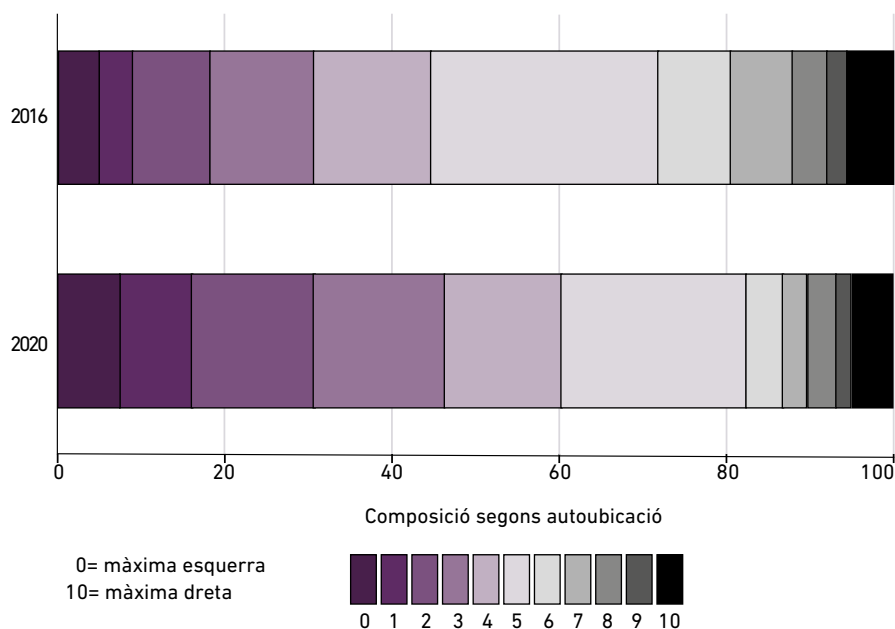
De les presidencials del 2016 a les primàries del 2020 el centre de gravetat de l'electorat demòcrata es desplaça cap a l'esquerra. Malgrat que aquest és només un índex exploratori, cal tenir en compte que es compara dos electorats diferents, i que l'electorat de les primàries tendeix a situar-se més a l'esquerra que els votants de les eleccions generals.

No obstant, aquest índex lliga amb l'evolució de l'electorat demòcrata, que durant les últimes dècades ha evolucionat cap a posicions més progressistes-liberals. Mentre que el 1994, en plena presidència de Bill Clinton, només un 25% de l'electorat demòcrata es definia com a «liberal» —en el sentit nord-americà del terme per identificar l'esquerra— i un 25% com a «conservador», a finals del 2018 per primer cop el 51% es definia com a «liberal» mentre que els conservadors retrocedien fins a gairebé un 10%.

El Partit Demòcrata ha guanyat el vot popular en cinc de les últimes sis eleccions presidencials, però només ha guanyat el col·legi electoral en tres ocasions

Gràfic 10

Composició de l'electorat demòcrata de les presidencials 2016 i les primàries 2020 segons autoubicació ideològica

Font: ANES, 2020.

Conclusió: Radicals vestits de moderats

El canvi va més enllà de l'electorat i afecta el conjunt del Partit Demòcrata, incloent el seu lideratge. Biden no guanya en oposició a l'esquerra, sinó estendre-l'hi la mà. Tant Eliza-

beth Warren, com Bernie Sanders, o Alexandra Ocasio-Cortez, col·laboren amb l'elaboració del programa de les eleccions presidencials. La seva influència, en canvi, contrasta amb la irrellevància de Michael Bloomberg, l'aposta més centrista del partit a les primàries de 2020.

El test final de la proposta de l'esquerra no el trobem a les presidencials, sinó a les eleccions del Senat a Geòrgia. Allà dos candidats de marcat perfil esquerrà —John Ossof (1987) i Raphael Warnock (1969)— aconseguixen guanyar en un feu tradicionalment republicà, no des de la dreta, sinó des de l'esquerra, tot mobilitzant sectors de l'electorat tradicionalment ignorats i, fins i tot, que han vist menystingut el seu dret a vot.²¹

L'evolució del partit demòcrata no es pot analitzar obviat l'evolució del partit republicà. La dreta ho té fàcil per a presentar-se com a moderada, malgrat que en les últimes dècades ha experimentat un procés de dretanització i radicalització que ha activat identitats blanques i masculines preexistents, especialment durant el mandat d'Obama.²²

Una estratègia de radicalització de la identitat blanca que té com a únic objectiu compensar la poca popularitat de les polítiques econòmiques

²¹ NILSEN, «Georgia went blue. Can Democrats make it happen elsewhere?».

²² SIDES; TESLER; VAVRECK, *Identity crisis: the 2016 Presidential Campaign and the Battle for the Meaning of America*.

L'ambició i l'estratègia per a aconseguir el poder es poden quedar en promeses estèrils si la correlació de forces institucional impedeix a l'esquerra dur a terme les seves propostes

impulsades pels republicans, canviant el focus del debat o fins i tot per a legitimar la seva consolidació en el poder per sobre de majories democràtiques.²³

És a dir, encara que estigués provat sòlidament que avançar propostes per fer front al masclisme i racisme estructural de la societat nord-americana és una desavantatge electoral per als demòcrates, posar el focus electoral i mediàtic en propostes redistributives no és a les seves mans. Els més damnificats per un gir conservador del Partit Demòcrata en matèria de gènere i racial serien els mateixos grups als que la dreta criminalitza per a mantenir-se en el poder.

El debat és recurrent: després de la pèrdua electoral del governador demòcrata a Virgínia el novembre del 2021 i amb la popularitat de Biden en el seu punt més baix, tornen a sorgir les veus que apunten que sense un gir conservador de l'administració Biden i el partit en el seu conjunt, els demòcrates s'estavellaran en les «mid-terms» del 2022 que renova-

ran parcialment el Senat i el Congrés. No obstant aquestes mateixes veus solen passar de puntetes en la impossibilitat estructural d'aprovar les polítiques més ambicioses de les últimes administracions demòcrates.

A l'hora d'analitzar la realitat electoral nord-americana és imprescindible retornar a les institucions. Tal com apuntàvem a l'inici, els sistemes electorals majoritaris han tendit a afavorir la dreta. Als EUA aquest biaix promajoritari inicial s'ha vist congelat, amplificat i instrumentalitzat per un Partit Republicà que vol blindar-se en el poder per intentar mitigar els efectes polítics dels canvis demogràfics i socials.

La prova més gràfica, és que el Partit Demòcrata ha guanyat el vot popular en cinc de les últimes sis eleccions presidencials, però només ha guanyat el col·legi electoral en tres d'aquestes sis eleccions. Malgrat que el Partit Demòcrata va guanyar les eleccions del 2020 amb un vot popular gairebé d'un 5% per sobre de Trump, el seu control sobre el Senat va acabar en mans de l'electorat tradicionalment conservador de Geòrgia.

També hi ha lliçons en els fracassos demòcrates, i el més evident és la timidesa a l'hora d'impulsar reformes estructurals que corregeixin el biaix pro-dretà. Un error que ja van cometre durant la presidència de Barack Obama. Fins hi tot quan els demòcrates controlen Congrés i Senat, l'actual correcció supermajoritària del Senat i la seva instrumentalització per part del Partit Republicà, atorga un poder de veto als senadors més dretans del partit.

L'ambició i l'estratègia per a aconseguir el poder es poden quedar en promeses estèrils si la correlació de forces institucional impedeix a l'esquerra demòcrata dur a terme les seves propostes. En uns moments on l'estratègia de la dreta passa per fortificar-se a les institucions polítiques i judicials passant per sobre de majories democràtiques, l'esquerra no pot jugar al joc de sacralitzar aquestes institucions sense fer front als seus biaixos. La relació entre l'ala esquerra i la moderada del Partit Demòcrata encara s'escriu avui; si serà un èxit o un fracàs dependrà en gran mesura en la seva capacitat per a superar la captura republicana de les institucions nord-americanes. ■

23 HACKER; PIERSON, *Let Them Eat Tweets: How the Right Rules in an Age of Extreme Inequality*.

■ Bibliografia

BALE, Tim. *Five Year Mission: The Labour Party Under Ed Miliband*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

HACKER, Jacob S.; PIERSON, Paul. *Let Them Eat Tweets: How the Right Rules in an Age of Extreme Inequality*. Nova York: Liveright Publishing, 2020.

HARRIS, Adam. «America is divided by Education» [en línia]. A *The Atlantic*, de 7 de novembre de 2018. Disponible a: <www.theatlantic.com>.

HUDAK, John. «Bernie Sanders's failed coalition» [en línia]. A *Brookings*, de 10 de març de 2020. Disponible a: <www.brookings.edu>.

IVERSEN, Torben; SOSKICE, David. «Electoral Institutions and the Politics of Coalitions: Why Some Democracies Redistribute More Than Others». A *The American Political Science Review*, vol. 100 (2), pàg. 165-181, 2006.

IVERSEN, Torben; SOSKICE, David. «Distribution and Redistribution: The Shadow of the Nineteenth Century». A *World Politics*, vol. 61 (3), pàg. 438-486, 2009.

KARP, Matt. «Is this the Future Liberals Want?» [en línia]. A *The Jacobin*, de 14 d'octubre de 2019. Disponible a: <www.jacobinmag.com>.

KLEIN, Ezra. «How Joe Biden won over Bernie Sanders –And the Democratic Party» [en línia]. A *Vox*, de 13 d'abril de 2020. Disponible a: <www.vox.com>.

LEVITZ, Eric. «David Shor on Why Trump Was Good for the GOP and How Dems Can Win in 2022» [en línia]. A *New York Magazine*, de 3 de març de 2021. Disponible a: <www.nymag.com>.

LONG, Meri T.; DAWE, Ryan; SUHAY, Elizabeth. «Gender Attitudes and Candidate Preferences in the 2016 U.S. Presidential Primary and General Elections». A *Politics & Gender*, primera versió, pàg. 1-28, 2021.

LOPEZ, German. «Anti-transgender bathroom hysteria, explained» [en línia]. A *Vox*, de 22 de febrer de 2017. Disponible a: <www.vox.com>.

LUPU, Noam; PONTUSSON, Jonas. «The Structure of Inequality and the Politics of Redistribution». A *The American Political Science Review*, vol. 105 (2), pàg. 316-336, 2011.

MAIR, Peter. *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. Londres-Nova York: Verso, 2013.

MANN, Thomas E.; ORNSTEIN, Norman J. *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*. Nova York: Basic Books, 2016.

OBAMA, Barack. *A promised land*. Nova York: Crown, 2020.

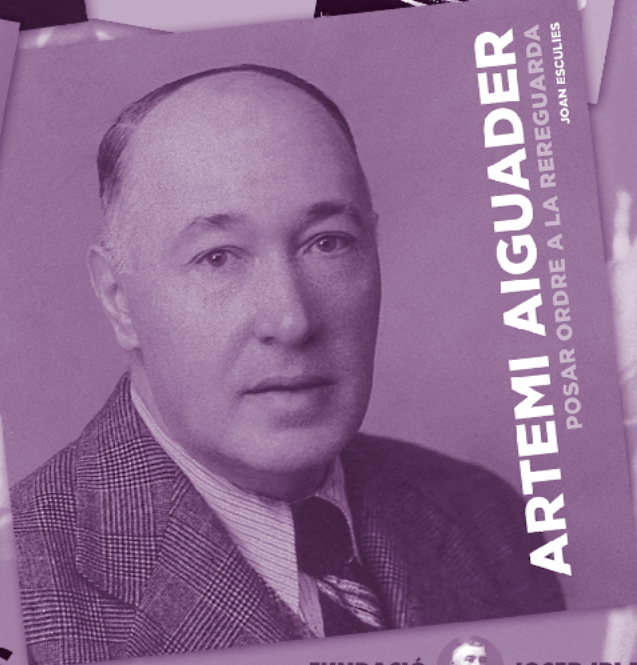
SASSON, Donald. *One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*. Camdem: Bloomsbury Publishing, 2014.

SIDES, John; TESLER, Michael; VAVRECK, Lynn. *Identity crisis: the 2016 Presidential Campaign and the Battle for the Meaning of America*. Princeton: Princeton University Press, 2019.

POGRUND, Gabriel; MAGUIRE, Patrick. *Left Out. The inside story of Labour under Corbyn*. Nova York: Vintage, 2021.

SCHNEIDER, Bill. «The 'Diploma divide' in American Politics» [en línia]. A *The Hill*, de 29 de novembre de 2020. Disponible a: <www.thehill.com>.

VALENCIA, Janie. «Most Democrats Now Identify As 'Liberal'» [en línia]. A *FiveThirtyEight*, d'11 de gener de 2019. Disponible a: <www.fivethirtyeight.com>.

ESTUDIS HISTÒRICS I BIOGRAFIES POLÍTiques

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

www.irla.cat/publicacions

full de càlcul

El «com» i el «perquè» de l'avaluació de les polítiques públiques

vista prèvia >

La gestió eficient dels recursos públics no es basa només en un control acurat de la despesa o en les prioritats dels diferents governs, sinó que cada vegada més pren rellevància la necessitat de l'anàlisi, l'aprenentatge i l'avaluació. Que les institucions públiques operin a partir de dades i evidències a l'hora d'implementar programes ha de passar a formar part de l'ADN d'una administració moderna i que estigui al costat de la gent.

Elena Costas Pérez

Economista, sòcia de KSNET i editora de Politikon

@elena_costas

L'avaluació i les polítiques basades en l'evidència

A mitjans del segle XIX, Londres, epicentre mundial, vivia sota l'amenaça constant de l'epidèmia del còlera. Una malaltia que, segons la creença popular, es transmetia a través dels miasmes de l'aire. Al 1954 més de 600 persones van morir en pocs dies, sobretot al barri del Soho. Allà hi vivia el metge Jon Snow (1813-1858). Posant en risc la seva reputació professional, Snow decideix començar a cercar dades. D'aquesta manera, situant on s'estaven produint els contagis sobre el mapa de Londres, així com altra informació dels malalts —per exemple, d'on treien l'aigua que bevien— va poder identificar la bomba d'aigua de Broad Street com la font dels contagis. El tancament d'aquesta bomba va reduir en gran mesura els contagis, alhora que posava les bases de l'epidemiologia moderna, i ens permet també parlar de les polítiques basades en l'evidència. És a dir, prendre una decisió pública —el tancament d'una bomba d'aigua— en base a les dades i la informació —el mapa del còlera— i no de les creences o la ideologia —els miasmes.

Quan es parla de polítiques basades en l'evidència es parteix del supòsit que sense l'experiència i la recerca no es poden dissenyar polítiques efectives i eficients.¹ Abans de dissenyar una política o un programa molts cops no se sap què funcionarà. En el millor dels casos es compta amb el que diu la teoria, o el propi sentit comú, però sovint aquests no funcionen tan bé com es voldria. És per això que l'evidència, i l'avaluació de polítiques com a generadora d'aquesta evidència, pot posar les bases per dissenyar i implementar polítiques que veritablement tinguin un impacte.

Un exemple són les polítiques anticorrupció. Sovint, com a mesura estrella per lluitar contra la corrupció i el frau es proposa la creació d'una agència que lluiti contra aquesta xacra. El problema és que, excepte algunes comptades excepcions, aquestes institucions poden introduir un nou agent susceptible de ser capturat pels polítics i governs corruptes. I no només això: a diferència dels mitjans de comunicació o la pròpia ciutadania, es tracta d'un agent de fàcil captura,

en estar organitzat i centralitzat.² No és casualitat que els països menys corruptes del món no comptin amb agències anticorrupció,³ però això tampoc no és impediment perquè a cada llei anticorrupció que es presenta es prevegi la creació d'una nova agència.

El mateix passa amb gran part dels programes socials. Aquests s'implementen sense cap assaig previ, o prova pilot, i en la gran majoria dels casos no es preveu una avaluació posterior de quin ha estat el seu impacte. Les polítiques basades en l'evidència busquen poder mesurar si una cosa funciona, o no, integrant dades, anàlisis i la investigació com a guia per a tot el cicle de polítiques públiques.

La cultura de l'avaluació i la pandèmia de la Covid-19

Com diuen a les escoles de negocis, el que no es pot mesurar no es pot

2 ASIBUO, «The role of an anti-corruption agency in the struggle against corruption: the case of the Serious Office in Ghana».

3 MUNGIU-PIPPIDI, *Controlling Corruption in Europe: The Anticorruption Report*, volume 1.

1 DAVIES; NUTLEY; SMITH, *What works? Evidence-based policy and practice in public services*.

La falta de cultura de l'avaluació prové d'una falta de memòria institucional, així com d'una negativa a promoure un aprenentatge de les polítiques que es duen a terme per després millorar-les

millorar, i si analitzem l'estat de l'avaluació als diferents nivells de l'Estat veurem que en el dia a dia de moltes administracions públiques són massa les activitats que no es mesuren. Encara ens queda un llarg camí per recórrer, on l'Estat espanyol ha estat criticat per organismes internacionals com la OCDE per trobar-se en una fase embrionària pel que respecta a la mesura i avaluació dels programes i polítiques que s'apliquen als diferents nivells de govern.⁴

La falta de cultura de l'avaluació prové d'una falta de memòria institucional, així com d'una negativa a promoure un aprenentatge de les polítiques que es duen a terme per després millorar-les. En molts programes de formació a aturats, per exemple, no sabem, per començar, quanta gent hi participa, o si els que ho deixen pel camí és perquè han trobat feina o perquè simplement se n'han cansat. Tampoc es fa un seguiment de què passa amb moltes empreses que reben subvencions públiques, o es desconeix a què

s'han destinat aquests diners. Però fins i tot quan les institucions registren informació del seu funcionament la destinen principalment a gestionar o dur a terme un seguiment, però no a avaluar. El mateix passa quan la pròpia llei estableix la necessitat de comptar amb memòries legislatives. Més que analitzar el potencial impacte de la mesura, s'expliquen els seus antecedents i el que es vol aconseguir. Tradicionalment s'ha confós l'avaluació amb portar registres o implementar qüestionaris de satisfacció, però cal no veure-ho com una via de control o d'inspecció, ni tampoc com un mecanisme per complir normatives internes. L'avaluació és una inversió que ha de portar a aprendre dels programes implementats, i a treure'n lliçons per millorar-los.

És en aquest context on la crisi sanitària de la Covid-19 ha fet encara més evident la falta d'una cultura de l'ús de l'evidència i l'avaluació. Les contradiccions entre les dades de casos, contagis i morts per coronavirus, reportada per comunitats autònomes i el propi ministeri de Sanitat, va generar durant mesos confusió i desconfiança entre la ciutadania.

I també va dificultar la presa de decisions. La pandèmia va fer aflorar que no hi havia una estructura àgil per prendre decisions ràpides que s'adaptessin a les noves realitats. Però alhora, la crisi ha portat també a una important mobilització de recursos econòmics, que obliguen a prioritzar l'avaluació al definir les diferents mesures que seran implantades. La posada en marxa de les accions previstes al Pla de Recuperação, Transformació i Resiliència implica també l'exigència de la CE d'implementar reformes per reforçar l'avaluació ex-ante i ex-post de les polítiques públiques.⁵

I aquí és on apareix un gran repte: la capacitat tècnica i administrativa per dissenyar, implementar, aconseguir i avaluar els objectius dels programes. Els precedents, tant a Catalunya com a l'Estat espanyol, no permeten ser gaire optimistes, però si no es milloren les capacitats per avaluar de les administracions públiques es perdrà la possibilitat de fer servir bona part

⁴ Per exemple veure l'última edició de: OECD, «OECD Economic Surveys: Spain 2021».

⁵ EUROPEAN COMMISSION, «Analysis of the recovery and resilience plan of Spain. Accompanying the document Proposal for a Council Implementing Decision on the approval of the assessment of the recovery and resilience plan for Spain».

L'objectiu de la bona avaluació i, concretament, de l'avaluació d'impacte, és identificar l'efecte causal

d'aquests fons. El disseny de polítiques públiques sustentat en evidència i dades és ara més que mai una condició necessària per avançar amb fermesa davant els reptes, de present i de futur, que caldrà afrontar.

De què parlem quan parlem d'avaluació?

Quan s'afirma que hi ha una falta de cultura de l'avaluació sovint caldria especificar que el que falta realment és una bona avaluació. Aquesta hauria de ser una avaluació integral, que abastés totes les fases del disseny i implementació de les polítiques públiques. Aquest plantejament integral ha de partir del diagnòstic i l'avaluació prèvia —ex-ante— identificant quin és el problema a tractar, i les diferents alternatives de solució. Seguidament, cal seguir la implementació del projecte o programa, realitzant avaluacions intermèdies que mesurin els resultats i corregixin les possibles fallades. Cal esbrinar, mentre s'executa un projecte, si els objectius marcats s'estan aconseguint, i en quines condicions. Per últim, és imprescindible avaluar l'impacte aconseguit, obtenint també lliçons sobre la seva eficàcia i podent

rendir comptes sobre l'ús dels recursos utilitzats —ex-post.

La finalitat última d'aquest procés és mesurar quin ús s'ha fet dels recursos, si el programa o política era necessari i si estava ben dissenyat, i què hauria passat si aquest no s'hagués dut a terme. En aquest sentit, l'objectiu de la bona avaluació i, concretament, de l'avaluació d'impacte, és el d'identificar l'efecte causal. Com es pot saber realment que un programa funciona? Què aconseguix augmentar el benestar social o aconseguir que una persona aturada trobi feina? No es pot simplement implementar una política i observar què passa amb els seus participants, si són més feliços o passen a estar ocupats laboralment?

Sovint l'observació dels resultats d'una política o programa porta a confondre correlació amb causalitat, fet que pot influenciar les decisions que es prenen sobre el que funciona i el que no. Si mirem la relació entre la venda de gelats i el número d'incendis podríem pensar que quants més gelats es venen, més incendis hi ha. Podríem assumir també, portant la situació a l'absurd, que el tancament

de les gelateries es podria convertir en la millor política antiincendis. Evidentment, aquesta no és la causa. Hi ha un tercer factor darrere d'aquesta correlació, el clima o la temperatura, que afecta tant al consum de gelats com al risc d'incendis. I, si no el tenim en compte, podem arribar a conclusions errònies. El mateix passa quan, en observar el resultat d'una política activa d'ocupació, no incorporem el cicle econòmic —s'haguessin contractat més persones en qualsevol cas per estar en un moment de creixement?— o les característiques de les persones participants en aquest programa —són perfils més actius, pel que haguessin trobat feina també en qualsevol cas?

Els informes de seguiment amb registres administratius, l'observació anecdòtica, la recollida de queixes o les enquestes de satisfacció no permeten veritablement saber quins efectes estan causats per la política o el programa, i quins per altres factors que haguessin acabat apareixent en qualsevol cas. Avaluar l'impacte correctament requereix aïllar els efectes del programa d'altres factors que poden afectar la situació sobre la qual s'intenta intervenir: per

Cal dur a terme avaluacions d'impacte causal, és a dir, estimacions de la diferència entre els resultats en àrees afectades per un projecte o política i els resultats en àrees no incloses en el projecte

tant, és necessari poder atribuir una causalitat directa entre el programa objecte d'avaluació i la problemàtica que l'ha generat. Cal dur a terme, doncs, avaluacions d'impacte causal, és a dir, estimacions de la diferència entre els resultats en àrees afectades per un projecte o política i els resultats en les àrees no incloses en el projecte.

És per aquesta raó que les avaluacions d'impacte són cada vegada més una pràctica comuna en el sector privat, i comencen a ser-ho també en el sector públic. Empreses i governs han d'establir sistemes de monitoratge per tal d'estimar els resultats dels seus projectes o polítiques. No obstant, encara hi ha dificultats en identificar l'impacte general d'aquests projectes. La dificultat d'atribuir clarament l'efecte causal al projecte o política requereix de l'ús de metodologies d'avaluació relativament complexes.

Els experiments: un premi Nobel per poder mesurar els impactes

Com hem vist, l'objectiu de mesurar l'impacte és el d'identificar la causalitat entre la intervenció i el resultat

obtingut, i per això comptem amb diverses tècniques i metodologies rigoroses que ens permeten dur a terme aquestes avaluacions.⁶

Si bé existeixen diverses formes d'avaluar una intervenció, el mètode més rigorós, i el considerat com a «*gold standard*» dins de la literatura especialitzada, són els experiments o assaigs controlats aleatoritzats —o RCT per les seves sigles en anglès *randomized controlled trial*.⁷ De la mateixa manera que es fa en els assajos clínics, la clau de l'enfocament experimental en les ciències socials consisteix a seleccionar un col·lectiu de persones molt similars i, de forma aleatòria, dur a terme un tractament a uns participants concrets. Aquest pot ser un nou medicament o la participació en un programa determinat. L'altre grup —el contrafactual— serveix per controlar els efectes del tractament, de manera que els usuaris que el componen no són «tractats». Aquests reben un placebo

o no participen al programa. Es tracta d'establir un «grup de tractament» i un «grup de control».

Aquesta assignació a l'atzar entre els dos grups assegura que tant el grup de tractament com el grup de control són equivalents. Per tant, a l'ésser estadísticament idèntics, si tenim grups prou grans i considerant que hi ha un únic canvi entre els subjectes d'un grup i de l'altre, l'experiment no només permet mesurar l'efecte d'aquest estímul —la participació al programa—, sinó també establir, fins a cert punt, la seva causalitat. Qualsevol canvi de comportament identificat es deurà únicament al factor diferencial entre els dos grups, és a dir, a la participació al programa.⁸

Al 2019 la Reial Acadèmia Sueca de Ciències va concedir el Premi Nobel en economia a tres investigadors del Massachusetts Institute of Technology (MIT): Abhijit Banerjee (1961), Esther Duflo (1972) i Michael Kremer (1964). La raó, fer servir un enfocament experimental per tal de reduir la pobresa global. Aquest premi ve a

6 BARROWS (et al.), «Behavioral Design Teams. A Model for Integrating Behavioral Design in City Government».

7 HOPKINS; BRECKON; LAWRENCE, «The Experimenter's Inventory. Catalogue of experiments for decision-makers and professionals».

8 GLENNERSTER; TAKAVARASHA, *Running randomized evaluations*.

validar una metodologia per testejar les polítiques públiques que permet identificar l'efecte real de molts dels programes que implementen les administracions. En el seu cas, es tracta de dividir un gran problema, la pobresa, en problemes més petits, i anar afrontant-ne cada un des del que apunta la ciència. I és així com demostren que es fa un millor ús dels diners públics si es proven primer a petita escala si algunes mesures funcionen o no. L'experimentació i l'avaluació permet apartar prejudicis ideològics en el disseny de polítiques públiques. Això suposa una revolució en la forma d'entendre l'ajuda al desenvolupament. Sobretot en un camp, el de la pobresa, que és tan rellevant.

La capacitat d'aïllar l'efecte del programa depèn fonamentalment de la possibilitat de trobar un grup de control adequat. Existeixen diverses tècniques per a trobar contrafactuals, la selecció de la més apropiada dependrà en gran mesura del disseny del programa i de la informació disponible. Si bé els experiments ens permeten establir la causalitat⁹ i són

replicables,¹⁰ no és sempre possible dur a terme anàlisis experimentals. Pot ser que no hi hagi una mostra prou gran, o que el RCT no es pugui dur a terme. Per exemple, si quan es vol fer l'avaluació el programa ja s'ha dut a terme, i no podem implementar aquesta avaluació. És en aquestes situacions quan es pot comptar amb tècniques quasi-experimentals, també conegudes com experiments naturals.¹¹

Es tracta d'aprofitar algun tipus de variació —geogràfica, temporal o individual— per tal de verificar la nostra hipòtesi de causalitat. En funció de les dades que tinguem disponibles es pot recórrer a tècniques com diferències en diferències —DiD, per les sigles en anglès— on calculem l'efecte del tractament comparant els canvis de comportament en el grup afectat per la política o el programa públic i el que no ho està.¹² D'altra banda, és possible també

aprofitar algun tipus de discontinuïtat en l'assignació d'una mesura o política. El que es vol veure és si el fet, suposadament aleatori, de caure a un costat o un altre de la mesura, per a aquelles persones que es troben just en el tall —i que, per tant, han de ser molt similars— modifica d'alguna manera el comportament.¹³ Hi ha altres mètodes per avaluar polítiques públiques de forma quasi-experimental, com ara el Propensity Score Matching [Emparallament per similitud de probabilitats] (PSM) o els mètodes qualitius. En aquest cas, no és tan possible establir la causalitat entre el programa o la política i els possibles canvis de comportament observat, però sí que ofereixen una major informació sobre els mecanismes que poden operar darrere d'aquests canvis, i poden permetre una major representativitat de l'entorn que els mètodes experimentals.¹⁴

experiment, now what? Some simple rules of thumb for optimal experimental design».

10 IRS, «Behavioral Insights Toolkit».

11 HOMONOFF (et al.), «Skipping the bag. Assessing the impact of Chicago's tax on disposable bags».

12 Ibidem.

13 LANGE; MORO; MAHBUBUR RAHMAN, «Cleaner Nudges? Policy Labels and Investment Decision-making».

14 LIST; SADOFF; WAGNER, «So you want to run an experiment, now what? Some simple rules of thumb for optimal experimental design»; IRS, «Behavioral Insights Toolkit»; VAN BAVEL (et al.), «Applying Behavioural Sciences to EU Policy-making».

9 LIST; SADOFF; WAGNER, «So you want to run an

Per definir polítiques de pobresa eficients cal tenir en compte els incentius dels individus a l'hora d'aplicar una mesura

L'economia del comportament, assignatura pendent en l'avaluació de polítiques públiques

Fins fa poques dècades l'ajuda al desenvolupament es basava principalment en la realització de grans projectes que buscaven provocar canvis estructurals. Gràcies als experiments duts a terme per Duflo i els seus col·legues, actualment sabem que per definir polítiques eficients d'erradicació de la pobresa cal tenir en compte els incentius dels individus a l'hora d'aplicar una mesura. Tradicionalment, al dissenyar polítiques públiques, s'ha considerat la ciutadania com un conjunt d'agents perfectament racionals, que prenen decisions tenint en compte tota la informació disponible.¹⁵ Un individu d'aquestes característiques comprèn perfectament els incentius, tant positius com negatius, així com les conseqüències de les seves accions.

Les ciències del comportament, branca de la investigació que analitza la conducta humana des de

diferents disciplines, afirma que, més enllà de la racionalitat, en la presa de decisions les persones no es comporten de manera racional, sinó que tenen en compte altres factors.¹⁶ Aquesta perspectiva és de gran utilitat a l'hora d'avaluar l'impacte de diferents polítiques públiques, en incloure el rol que els incentius o altres desviacions poden tenir sobre el comportament esperat. Un mal disseny dels incentius al definir polítiques o programes pot reduir l'eficàcia de les mesures preses.¹⁷

L'eficàcia de les polítiques públiques depèn en gran mesura del comportament humà, les seves decisions i accions,¹⁸ per la qual cosa un disseny basat en l'evidència empírica s'haurà de fonamentar sempre en una adequada comprensió de la conducta humana. Per tant, en avaluar les polítiques haurem de tenir en compte els biaixos i les limitacions

conductuals. Ja són molts els països, com els EUA o el Regne Unit, que han adoptat aquest enfocament, així com diversos els organismes internacionals, des de la Unió Europea a la OCDE, que veuen en la perspectiva conductual —i experimental— un pilar fonamental del disseny de les polítiques públiques.

Un full de ruta per avaluar més, i millor

Malgrat la falta d'una cultura de l'avaluació ben desenvolupada, els últims anys tant a Catalunya com a l'Estat espanyol hi ha hagut importants avenços per millorar les polítiques públiques. A Catalunya amb l'Institut Català d'Avaluació de Polítiques Públiques (Ivàlua), i a la resta de l'Estat espanyol amb l'Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (AIReF), així com diverses iniciatives privades i/o acadèmiques. Però queda encara molt camí per recórrer.

Amb l'objectiu d'institucionalitzar l'avaluació de polítiques públiques cal, més enllà d'avaluar l'impacte fiscal i pressupostari de les lleis i

¹⁵ BHARGAVA; LOEWENSTEIN, «Behavioral economics and public policy 102: Beyond nudging».

¹⁶ BEHAVIOURAL INSIGHTS TEAM, *Applying behavioural insight to Health*.

¹⁷ ANSON; CADOT; OLARREAGA, «Tariff Evasion and Customs Corruption: Does Pre-Shipment Inspection Help?»; BANERJEE (et al.), «Do informed voters make better choices?».

¹⁸ BARROWS (et al.), «Behavioral Design Teams. A Model for Integrating Behavioral Design in City Government».

L'eficàcia de les polítiques públiques depèn en gran mesura del comportament humà, les seves decisions i accions

polítiques aprovades —de manera similar a la Congressional Budget Office (CBO) dels EUA—, fer servir i generar evidència científica. Aquestes evidències podrien jugar un paper molt important en diverses parts del procés legislatiu, acotant el menú de polítiques que són efectives per a solucionar un determinat problema. Cal passar de registrar informació per gestionar a registrar informació per a gestionar, fer seguiment, i avaluar. I per això s'han de definir accions en tres moments clau: a) el diagnòstic i disseny previ —avaluació ex-ante; b) la implementació de l'actuació per mesurar resultats i corregir possibles errors de disseny o errors d'execució —avaluació intermèdia; i c) un cop implementada completament la intervenció, i després dels possibles canvis que es puguin realitzar derivats de les recomanacions de l'avaluació intermèdia, serà el moment d'analitzar el seu impacte i extreure lliçons sobre la seva eficàcia i retre comptes sobre l'ús dels recursos emprats —avaluació ex-post.

És per això que és imprescindible fer especial incidència en la creació, recollida i difusió de dades públi-

ques. A l'hora de recollir les dades dels projectes públics cal tenir ja en ment que aquestes han de permetre realitzar una anàlisi ex-ante de la pertinència de la implementació de la política pública, i una avaluació ex-post dels seus efectes. Això requereix d'un important —i necessari— treball de coordinació de la construcció de bases de dades a partir de dades ja existents, així com la recollida de dades de cada nova política pública implementada. Avui en dia ja es registra molta informació i de gran valor. No obstant això, el seu format de registre té fonamentalment la finalitat de gestionar però no la finalitat d'analitzar. Com hem vist, això és degut, en part, a una manca de cultura d'avaluació, que deriva en una falta de memòria institucional i d'aprenentatge d'experiències passades per a millores futures. Moltes polítiques públiques fracassen perquè no es tenen dades que permetin realitzar una anàlisi ex-ante de la situació del sector o de les persones usuàries a les quals va dirigida la política. D'altra banda, moltes polítiques públiques, un cop implementades, tenen efectes diferents als inicialment esperats pel poder legislatiu. Per aquesta raó, és

imprescindible millorar el disseny, la implementació i l'avaluació, dissenyant polítiques públiques basades en l'evidència empírica i científica disponible i avaluant empíricament i científica aquestes polítiques un cop s'hagin implementat.

En resum, i en línia amb altres països com el Regne Unit o el Canadà, capdavaners en avaluació, cal dotar-nos d'un sistema d'avaluació pública que englobi les diferents administracions del nostre país. L'objectiu ha de ser el d'analitzar les polítiques planejades o aplicades, realitzant per tant avaluacions ex-ante i ex-post, així com mesures d'impacte dels diferents programes públics. Això facilitaria una prioritització de les diferents polítiques, informant també al contribuent sobre l'impacte de les polítiques i programes finançats amb diners públics. S'haurien de posar en marxa mecanismes d'experimentació política, potenciant la presa de decisions basades en l'evidència empírica i els aprenentatges de l'economia del comportament.

Els recursos són limitats, i necessitem eines com les que ens aporta un bon sistema d'avaluació per atendre

Necessitem eines com les que ens aporta un bon sistema d'avaluació per atendre adequadament les necessitats, revisar al llarg del temps les prioritats i mesurar l'eficàcia i impacte de les polítiques públiques

adequadament les necessitats, revisar al llarg del temps les prioritats i mesurar l'eficàcia i impacte de les polítiques que s'implementen. Això afecta, en qualsevol nivell institucional, a totes les polítiques, programes o lleis aprovades. Totes aquestes accions tenen conseqüències, tant socials com econòmiques. No obstant això, sovint ni es coneixen, ni s'estudien, ni —si existeixen—, es tenen en compte aquestes conseqüències o impacte esperat. Avui més que mai, i davant l'arribada dels fons europeus —els Next Generation— cal entendre l'avaluació no com un control, sinó com a instrument de l'ús eficient de diners públics, per exemple, com un mecanisme d'aprenentatge a petita escala de projectes que, un cop demostrat el seu impacte sobre el benestar social, poden ser replicables a gran escala. ■

■ Bibliografia

ANSON, José; CADOT, Olivier; OLARREAGA, Marcelo. «Tariff Evasion and Customs Corruption: Does Pre-Shipment Inspection Help?» [en línia]. A *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, núm. 5, vol. 1, 2006. Disponible a: <www.doi.org>.

ASIBUO, Sam K. «The role of an anti-corruption agency in the struggle against corruption: the case of the Serious Office in Ghana». A *African Administrative Studies*, núm. 56, pàg. 1-14, 2001.

BANERJEE, Abhijit (et al.). «Do informed voters make better choices». A *Experimental Evidence from Urban India*, núm. 11, 2011.

BARROWS, Anthony (et al.). «Behavioral Design Teams. A Model for Integrating Behavioral Design in City Government». A *Ideas* 42, 2018.

BEHAVIOURAL INSIGHTS TEAM. *Applying behavioural insight to Health*. 2010.

BHARGAVA, Saurabh; LOEWENSTEIN, George. «Behavioral economics and public policy 102: Beyond nudging» [en línia]. A *American Economic Review*, núm. 105, vol. 5, pàg. 396-401, 2015. Disponible a: <www.doi.org>.

DAVIES, Huw T. O.; NUTLEY, Sandra M.; SMITH, Peter C. *What works? Evidence-based policy and practice in public services*. Bristol: Bristol University Press, 2000.

EUROPEAN COMMISSION. «Analysis of the recovery and resilience plan of Spain. Accompanying the document Proposal for a Council Implementing Decision on the

approval of the assessment of the recovery and resilience plan for Spain» [en línia]. A *Commission Staff Working Document*, 2021. Disponible a: <www.eur-lex.eu>.

GLENNERSTER, Rachel; TAKAVARASHA, Kudzai. *Running randomized evaluations*. Princeton: Princeton University Press, 2013.

LANGE, Ian; MORO, Mirko; MAHBUBUR RAHMAN, Mohammad. «Cleaner Nudges? Policy Labels and Investment Decision-making» [en línia]. A *The Energy Journal*, núm. 39 (1), 2018. Disponible: <www.doi.org>.

LIST, John; SADOFF, Sally; WAGNER, Mathis. «So you want to run an experiment, now what? Some simple rules of thumb for optimal experimental design» [en línia]. A *Experimental Economics*, núm. 14 (4), pàg. 439-457, 2011. Disponible a: <www.doi.org>.

HOMONOFF, Tatiana (et al.). «Skipping the bag. Assessing the impact of Chicago's tax on disposable bags» [en línia]. A *Ideas* 42, 2018. Disponible a: <www.idea42.org>.

HOPKINS, Anna; BRECKON, Jonathan; LAWRENCE, James. «The Experimenter's Inventory. Catalogue of experiments for decision-makers and professionals» [en línia]. Gener del 2020. Disponible a: <www.media.nesta.org.uk>.

IRS. «Behavioral Insights Toolkit» [en línia], 2017. Disponible a: <www.irs.gov>.

MUNGIU-PIPPIDI, Alina (ed.). *Controlling Corruption in Europe: The Anticorruption Report, volume 1*. Leverkusen-Opladen:

Barbara Budrich Publishers, 2013.

OECD. «OECD Economic Surveys: Spain 2021» [en línia]. Disponible a: <www.oecd-ilibrary.org>.

VAN BAVEL, René (et al.). «Applying Behavioural Sciences to EU Policy-making» [en línia]. A *JRC Scientific and Policy Reports*, núm. 26033, 2013. Disponible a: <www.doi.org>.

arxiu

Antonio Gades: ètica, compromís i llibertat

vista prèvia >

Antonio Gades és una figura fonamental per entendre la dansa flamenca dels segles XX i XXI. La va revolucionar amb un estil propi i és per aquest motiu que ha creat escola. Un home de conviccions fermes i d'un posicionament polític més que evident que va trenar unes fortes relacions amb Cuba i amb altres creadors coetanis al seu temps.

Jordi Tormo

Doctor en geografia i escriptor

jorditormosantonja@gmail.com

Un treballador constant

Antonio Esteve Ródenas, popularment conegut amb el nom artístic d'Antonio Gades (1936-2004), va nèixer al municipi alacantí d'Elda al si d'una família obrera. Son pare Vicente era mosaïsta de la construcció i sa mare Aurelia aparadora del calcer. El pare es va allistar voluntari durant la Guerra Civil al Batalló d'Octubre i va lluitar al front, deixant la seua dona i el fill, que naixeria a Elda, fins acabada la guerra. Era un home de conviccions fermes, un comunista decidit a lluitar en defensa de la República i en contra del feixisme, valors i ideals que Gades també va fer seus. Gades era, així mateix, un pacifista convençut que al 2003 es va sumar a la campanya del «No a la guerra» d'Iraq.

Acabada la Guerra Civil, la família es va traslladar a Madrid. Son pare va trobar feina com a porter a un edifici i la família es va instal·lar als baixos del mateix. Tot i que li agradava estudiar, es va veure obligat a deixar-ho amb motiu de treballar per ajudar a la família: «*No vaig tenir la sort d'anar al col·legi. Volia haver-ho fet, però el fill d'un obrer havia de ser obrer i no hi*

havia cap possibilitat de ser altra cosa».¹ Va començar a treballar als onze anys fent encàrrecs per al periòdic ABC al matí i repartint les comandes d'una botiga de fruita del barri on vivia a la vesprada. Des d'aquell moment es va ocupar en diferents treballs i va provar sort també com a ciclista, boxejador i torero. Va començar a ballar al carrer als setze anys, s'inicià a rebre les primeres classes de ball que pagava amb els diners que aconseguia estalviar i, a poc a poc va aconseguir els seus primers treballs en distints *tablaos* i cabarets de Madrid.

Home de conviccions fermes i fort temperament, va realitzar al llarg de tota la seua trajectòria una basta obra de dansa, ballet clàssic i ball flamenc, i va exercir de ballarí, coreògraf i director de companyia. Vivía completament per al ball, àmbit en què buscava la perfecció i la puresa. Amb molt d'esforç i dedicació va aconseguir que la dansa no tingués secrets per a ell. Mai es va sentir un artista, sinó un treballador: «*No em sent un geni del ball, ni un artista, ni res. Sempre he sigut un treballador del ball*».² I afegia: «*La dansa per*

a mi és treball, treball i treball».³ En la seua opinió: «*Si et dediques a fer alguna cosa, t'has de fotre i dedicar-te en tota la seua profunditat*».⁴ Gades va saber desenvolupar un estil propi molt estilitzat a mitjan camí entre la dansa clàssica i el flamenc, amb un important enfocament teatral i coreogràfic, i és per això que també va ser un revolucionari als escenaris que va unir tot allò que ambdós escoles li oferien.

Entre les seues creacions destaquen *Suite española* (1963-1974), *Suite de flamenco* (1963-1983), *Don Juan* (1965), *Bodas de sangre* (1974), *Carmen* (1983), *El amor brujo* (1989) i *Fuenteovejuna* (1994), que va rodar arreu del món. Al llarg de tota la seua trajectòria sempre va exercir allò que va denominar l'ètica de la dansa. Se cenyia a l'autenticitat més pura de l'estil que feia, sense introduir floritures per aconseguir l'aplaudiment fàcil. Deia que «*Qualsevol ballarí amb tècnica sap com arrancar un aplaudiment al públic. Però això és un fet momentani. Això és espec-*

1 CERVANTES, *Retratos: Antonio Gades*.

2 DD.AA., *Antonio Gades*.

3 CAÑO, *La ética de la danza*.

4 MORA, «Siempre me ha sido difícil creerme que era Gades».

La dècada de 1950 és un temps de confirmació, d'assaig constant, d'estudi de la dansa clàssica, dels seus fonaments, variants i variacions, de millora de la seua tècnica

*tacle, però no és art».*⁵ Dignament ho va exercir sempre, en total llibertat, dedicant-se en cos i ànima al treball. Establia que «*Jo, tot i haver-me criat en una dictadura, a casa vaig aprendre des de menut a ser lliure*».⁶

Al llarg de la seua trajectòria va rebre nombrosos premis i reconeixements des que al 1965 li va ser concedida la Medalla al Mèrit Turístic de la Fira Mundial de Nova York. Va ser guardonat dues vegades amb el Premi Nacional de Teatre al Millor Ballet els 1970 i 1972, el Premi Nacional de Dansa al 1988, dos Premis Max al Millor Coreògraf i Millor Ballarí el 1998, la Creu de Sant Jordi al 1999 o el Premi a la Carrera Artística del Festival de La Mina el 2003. Amb tot, mai va sentir que formava part de tot allò, fugia de la frivolitat: «*No m'agrada el món dels artistes. En ell hi ha molta gent que viu amb falsedat, molt distanciats de la realitat i de la humanitat. No m'agrada la 'vedeteria', eixa inclinació a creure's genial, un semidéu i veig els ballarins molt banals en la major part dels casos. M'agraden més els poetes i*

els pintors».⁷ I és que Gades a banda de ser un bon col·leccionista d'art que també pintava, era un amant de la poesia, en especial de Federico García Lorca (1898-1936) i Miguel Hernández (1910-1942).

Llibertat interpretativa i ètica en la seua obra

Gades començà a ballar al carrer i la seua vida canvià per complet quan va conèixer la seua mestra Pilar López (1912-2008), amb qui s'inicià a prendre classes de ball el 1952, arribant a ser el primer ballarí de la seua companyia només tres mesos després, amb 17 anys. Va ser ella qui el va batejar com a Antonio Gades i amb ella va fer les primeres gires internacionals a Veneçuela, Anglaterra i Japó. La companyia Ballet Español de Pilar López és en aquell moment una companyia modesta. Mentre altres artistes viatjaven en avió, ells no s'ho podien permetre. Per exemple, el viatge a Japó el van realitzar en vaixell: una gira de 15 dies que els va suposar haver de fer un viatge d'anada de 34 dies i altres tants de tornada.

La dècada de 1950 és un temps de confirmació, d'assaig constant, d'estudi de la dansa clàssica, dels seus fonaments, variants i variacions, de millora de la seua tècnica, en definitiva, un temps d'aprenentatge. Però Gades vol anar més enllà, vol experimentar i és per això que el 1961 deixa la companyia i s'embarca en una nova aventura. Ho fa lliure de lligams. Vol ser ell mateix, crear el seu propi estil. Treballa a Itàlia realitzant coreografies inspirades en les obres de Lorca i interpretant la popular *Carmen* de Georges Bizet (1838-1875), es forma a França i de nou torna a Madrid. Va participar en l'obra de teatre *Hospital de los locos* (1961) i va protagonitzar amb Carmen Amaya (1913-1963) *Los Tarantos* (1963) de Francesc Rovira-Beleta (1912-1999). Ara bé, mai es va sentir atret especialment pel cinema: «*Sempre que he fet cine ha sigut perquè els qui ho feien eren amics i perquè les històries m'agradaven. Mai vaig pretendre ser artista de cine. No soc actor. Sempre he tingut els peus a terra, mai m'he cregut de l'Olimp com molts altres artistes. I com molts rics, que creuen que si cau una bomba a ells no els impactarà*».⁸

5 DD.AA., Antonio Gades.

6 Ídem.

7 Ídem.

8 MORA, «Siempre me ha sido difícil creerme que

Gades va recuperar i treballar obres l'origen de les quals es troba al País Basc, Galícia, Andalusia,... fins i tot la peça *Campanades a morts* de Lluís Llach

A partir d'aquest moment se centra de ple en el ball flamenc, col·laborant amb altres artistes i funda la seua primera companyia al 1963. Aconsegueix diversos contractes a Madrid i Barcelona degut a l'èxit de *Los Tarantos* i sense esperar-ho rep el reconeixement d'artistes. D'ells també va aprendre: «*Pepe Bergamín, Alberti, Caballero Bonald i el doctor Barros em van ensenyar a llegir. Miró, Tàpies, Brossa i Picasso em van ensenyar la pintura*».⁹ A més, la seua companyia treballarà durant sis mesos en l'Exposició Mundial de Nova York de 1964, i és a partir d'aquest punt on va començar també el seu èxit internacional. Amb la companyia Ballet de Antonio Gades va estrenar la seua coreografia *El Amor Brujo* a Chicago i va actuar al Marroc, Argentina i Japó, entre altres. La dècada de 1970 són anys de descobriments, però també d'aturada. Sense buscar-ho, va conèixer qui va ser la seua companya a l'escenari durant molts anys: Cristina Hoyos (1946), amb qui va estrenar obres com *Carmen* a Milà el 1972 o *Bodas de Sangre* a Roma el 1974. I va conèixer tam-

era Gades».

⁹ DD.AA., *Antonio Gades*.

bé qui va ser la seua tercera dona: l'actriu i cantant Pepa Flores (1948), Marisol, amb qui es va assentar al poble alacantí d'Altea, un dels seus indrets més preuats que li va donar bons amics com el pintor i escultor Antoni Miró (1944) i el cantant i actor Ovidi Montllor (1942-1995). I la mar, sempre la mar, que sa mare li va mostrar a València quan tenia sis anys. Els darrers afusellaments del franquisme, del 1975, van tenir un fort impacte en Gades. Estava de gira a Bolonya i es va assabentar allí. Malgrat l'èxit de la seua companyia, es va decidir a dissoldre-la i baixar-se dels escenaris. Retirar-se era un símbol de protesta per a ell davant aquella situació política i social. Estava copsat. Però, tot va canviar quan va conèixer Alicia Alonso (1920-2019) a Cuba al 1978, una de les ballarines de major prestigi internacional per haver interpretat *Giselle*. D'ella va aprendre a organitzar i dirigir un ballet i va ser Alonso qui el va encoratjar a ballar de nou. Li va recordar que el seu art era la seua forma de lluita i que si deixava de ballar deixava també de lluitar. A partir d'aquest moment, Gades va passar llargues temporades a Cuba, col·laborant amb el Ballet Nacional

que Alonso va fundar i dirigir, acompanyant-la en diverses gires al llarg dels EUA.

Mort el dictador Francisco Franco (1892-1975), la jove democràcia espanyola li va encarregar un projecte que el va encoratjar: la creació i direcció en 1978 del Ballet Nacional, que el va ocupar durant dos anys. El va posar en marxa des de zero per integrar totes les danses i cultures de l'Estat sota el paraigua d'aquest projecte i crear un cos de ball homogeni: «*Hem de crear afició per la dansa i per a això cal un vertader ballet, no una estrella. La estrella té que ser el propi ballet*».¹⁰ Gades va recuperar i treballar obres l'origen de les quals es troba al País Basc, Galícia, Andalusia,... fins i tot la peça *Campanades a morts* de Lluís Llach (1948). Malauradament, les fortes desavinences amb el ministre Ricardo de la Cierva (1926-2015) van suposar el seu cessament al 1980. Malgrat tot, Gades no va deixar de treballar. Seguia actuant als escenaris de tot el món i va iniciar una de les col·laboracions més fructíferes de la seua trajectòria que li va per-

¹⁰ CERVANTES, *Retratos: Antonio Gades*.

Gades va ser d'esquerres tota la vida, un home pragmàtic

metre realitzar les pel·lícules *Bodas de Sangre* (1981), *Carmen* (1983) i *El Amor Brujo* (1986) amb Carlos Saura (1932). És en aquesta època quan col·labora assíduament amb Paco de Lucía (1947-2014), i també ho fa amb José Mercé (1955), El Güito (1942) i Mario Maya (1937-2008).

De nou, l'èxit farà que Gades haja de prendre distància i parar durant un temps a finals dels anys 1980. A més, es va separar de Pepa Flores. Va dissoldre la companyia, amb això deixà de treballar amb Cristina Hoyos, i es va dedicar durant un temps a allò que més li agradava: la mar. Ho va fer des d'Altea amb el seu veler, un Luar 040, que rep el nom que utilitzava el seu amic Raúl Castro (1931) els anys de la revolució cubana, Luar Trosca, i el malnom d'un altre amic, *Zero a l'Esquerra*. Ara bé, al 1994 es va decidir de nou a crear. Ho va fer realitzant l'obra *Fuenteovejuna* de Lope de Vega (1562-1635). Dirigida per ell i amb la seua nova companyia, es va estrenar eixe any a Gènova i un any després va rodar per Brasil, Xile, Cuba i Argentina. La companyia va seguir la seua activitat, estant ell al front i protagonitzant els papers principals fins que alguna cosa va començar a

fallar i Gades es va veure obligat a retirar-se dels escenaris, sent substituït com a primer ballari. I va aparèixer la malaltia, un càncer contra el que va lluitar i fer front en cinc operacions fins la seua mort el 20 de juliol de 2004. Una malaltia que va truncar la seua trajectòria com a ballari i com a coreògraf i que no li va permetre crear un dels seus darrers somnis: realitzar l'obra *El Quixot*.

El darrers mesos de vida de Gades van ser temps de treball per deixar tancats alguns projectes que tenia en ment. Es va casar amb Eugenia Eiriz (1972), tal com desitjava, i va impulsar la creació de la Fundació Antonio Gades, institució privada sense ànim de lucre que es va posar en marxa el 2004 amb motiu de vetlar, promoure i donar difusió al seu llegat. Dirigida per Eiriz, també va servir per fundar de nou la Companyia Antonio Gades, que interpreta el seu repertori arreu del món.

El compromís amb la revolució cubana

Gades va ser d'esquerres tota la vida, un home pragmàtic. Va conèixer la revolució cubana gràcies a son pare,

qui va ser una figura molt important per a ell. En la seua opinió, «*Ser revolucionari és una conducta diària, no un acte aïllat*». ¹¹ Es definia a si mateix com a marxista-leninista, va ser membre del Partit Comunista dels Pobles d'Espanya i del Partit Comunista de Cuba. Establia que «*A Cuba no li perdonen haver fet una revolució popular i haver-se mantinguda ferma, sense claudicar, davant el país més poderós del món*». ¹² Afirmava que «*No soc un ballari comunista, soc un comunista que balla*». ¹³ I afegia: «*En el meu treball no soc un pamfletari, tot i que està clar, tot ho faig al servei del poble, de tot el poble*». ¹⁴

Les primeres visites a Cuba van tenir lloc amb motiu de ballar. La sintonia va ser total amb els creadors de l'illa, especialment, com hem explicat, amb Alicia Alonso. A més, les relacions, en un primer moment amb els diferents ambaixadors de l'illa a Madrid i després amb els principals mandataris

¹¹ DD.AA., *Antonio Gades*.

¹² VICENT, «Cuba, el faro de su existencia».

¹³ DD.AA., *Antonio Gades*.

¹⁴ Ídem.

Fidel Castro li va atorgar la màxima distinció que concedeix el Consell de l'Estat, l'Ordre José Martí, en agraïment a la seua activitat cultural i el seu suport incondicional a Cuba

del govern cubà, sempre van ser magnífiques. Especialment ho foren amb el ministre de l'Interior, Aberlardo Colomé (1939), amb el cap de l'exèrcit, Raúl Castro, i amb el primer ministre, Fidel Castro (1926-2016). Per això no és d'estranyar que el padrí i la madrina de la boda oficiada a L'Havana entre Gades i Pepa Flores foren Fidel Castro i Alicia Alonso.

Compromès amb la revolució cubana, l'illa va ser la seua destinació natural. Ja malalt va encarar el seu darrer viatge a Cuba al desembre de 2003, un trajecte de 50 dies que el va dur a terme des d'Altea fins a L'Havana amb el Luar 040, recorregut que havia fet per primera vegada al 1992. Deia Gades que «Cuba no és només una simple aventura, és el port de la meua vida».¹⁵ Ho havia estat quasi tot per a ell els darrers anys. És per això que el 5 de juny de 2004, poc abans de morir, Fidel Castro li va atorgar la màxima distinció que concedeix el Consell de l'Estat, l'Ordre José Martí, en agraïment a la seua activitat cultural i el seu suport incondicional a Cuba.

Per voluntat expressa del ballarí, les seues cendres havien de reposar allí. Així ho va deixar dit en una carta signada a l'hospital Gregorio Marañón de Madrid sis dies abans de morir i que va enviar a Raúl Castro.

*Benvolgut compare Raúl:
Vull dir-li que la meua dona Eugenia i les meues filles Maria, Tamara i Celia, segons la meua darrera voluntat, li entregaran les meues cendres. Faça amb elles allò que vostè considere convenient.*

Mai vaig arribar a poder creure que tindria l'honor de ser el seu Compare, però des del moment en què el vaig conèixer sempre va estar vostè dins meu per la seua fermesa, el seu exemple de vertader comunista i la seua fidelitat al nostre Comandant. Vull que sàpiga que només sent no haver pogut fer més per la Revolució. Visca el nostre Comandant, Visca Raúl, Visca el nostre Partit Comunista de Cuba.

Abraçades per a Colomé i per a tota la família, en especial una de gran per a Vilma i per a vostè. Sempre a les seues ordres.

El mandatari cubà va tenir temps a contestar. Dos dies abans de morir

Gades li va telefonar. Havien decidit que Gades descansés en Serra Mestra, bressol de la revolució cubana, el lloc on els insurgents van lluitar contra la Dictadura de Fulgencio Batista (1901-1973) i on a hores d'ara descansen també els seus cossos en el mausoleu militar del Segon Front Oriental. Gades és l'únic no combatent que descansa allí. Al març de 2005 va ser el propi Raúl Castro qui va dipositar les seues cendres, acompanyat d'Eugenia Eiriz i dels seus fills Ignacio, Elsa, Tamara, María i Celia. A la base de la escultura on resten les seues cendres figura aquesta cita: «Mai em vaig sentir un artista, sinó un simple milicià vestit de verd oliva, amb un fusell a la mà per on, com i quan, sempre estar a les seues ordres».

Eixe mateix any, el 19è Festival Internacional de Ballet de L'Havana li va retre un sentit homenatge i dos anys després es va instal·lar a la plaça de la Catedral de L'Havana una escultura obra de José Villa (1950) feta en bronze i a mida natural recolzada sobre les columnes del palau del Conde de Lombillo, des d'on Gades gaudia de les vistes de la plaça tots els dies.

¹⁵ VICENT, «Cuba, el faro de su existencia».

Ambdós són fills de famílies treballadores i senten una gran estima per la llengua, una llengua que Miró parla i que Gades, malauradament, no

Tres amics: Gades, Miró i Montllor

Les primeres trobades entre Antonio Gades, Antoni Miró i Ovidi Montllor van tenir lloc a Altea a principis dels anys 1970. El pintor d'Alcoi, Antonio Miró, havia ubicat allí el seu domicili i la seua galeria Alcoiarts. Recorda que *«Gades i Marisol vivien a Madrid, però venien sovint a Altea, on finalment es van assentar. A Antonio li interessava molt l'art, era un bon col·leccionista i li agradava pintar. Jo tenia un estudi prop de casa on anava a treballar i ell venia les vesprades. Parlàvem, interactuàvem i ens vam fer bons amics. A finals dels anys 1970 li oferiren crear i dirigir el Ballet Nacional i va tornar a Madrid, tot i que va mantenir la casa a Altea al temps que jo em vaig traslladar al Mas Sopalmo»*.¹⁶

Són anys d'interaccions entre els dos creadors, de complicitats mútues i de lluites compartides. A l'estudi conversaven, debatien, interactuaven i pintaven. Miró va treballar el motlle dels braços i tors de Gades a partir dels quals va realitzar el quadre *Ex-temitat superior antropomorfa* (1991)

i *Gades, la dansa*, escultura de bronze i pedra instal·lada a la Universitat Politècnica de València el 2001, un treball realitzat a partir del buidatge del seu tors.

Ambdós són fills de famílies treballadores i senten una gran estima per la llengua, una llengua que Miró parla i que Gades, malauradament, no. Miró recorda que *«Son pare era català, però no el parlava, de la mateixa manera que ell. Per motius de treball es va traslladar a Elda, on va nèixer Antonio i es va allistar voluntari a l'exèrcit republicà. Al temps, la família es va desplaçar a Madrid»*. Aquest origen obrer els va fer també compartir lluites socials i polítiques. El 28 de juny de 1977 Gades li va dedicar un text a Miró escrit originalment en castellà que deu anys després va ser publicat al llibre *Trenta al cercle vers Antoni Miró*.

*Toni
Què farem nosaltres
amb una democràcia burgesa.
Ens donem compte
de massa coses,
tenim, més que un carnet,
una conducta de sempre,
una lluita sense horitzó de beneficis.*

*Toni, som perdedors, segur!
Serem eliminats sense judici,
serà massa evident.
Sent més que mai no
parlar la meua llengua,
una injustícia més que van fer
per separar-nos.*

La vesprada del 26 de desembre de 1977 Gades i son pare van visitar Miró al seu estudi. El van deixar treballant i Gades tornà després de sopar. Van passar la nit parlant fins les 4 de la matinada. En sendemà, a la façana de la casa-estudi de Miró i als carrers dels voltants, hi apareixen pintades feixistes amb insults. L'amenacen amb frases com «Rojo, masón, trabaja de peón» i «Hijo de puta». També pinten altres com «Ni Suárez, ni Carrillo, queremos al caudillo» i «Arriba España». En altres indrets de la vila vella d'Altea també apareixen altres: «A. Miró, cabrón», «Miró a Barna» i «Miró maricón». La casa de Gades també és atacada amb frases com «Rojos a Moscú», «Viva Franco» i «Somos los fascistas», així com el seu cotxe. La seu de la CNT també. Les pintades estaven acompanyades dels emblemes de les organitzacions Guerrilleros de Cristo Rey i i Fuerza Nueva.

¹⁶ TORMO, Antoni Miró. *La mirada rebel*.

Antonio Gades i Ovidi Montllor també van fer una ferma amistat durant els anys a Altea

Tot i que a finals de la dècada de 1970 els dos amics van deixar de compartir el seu dia rere dia a Altea, la seua amistat no defallirà mai, ni tan sols amb la mort del ballarí al 2004. Miró i Gades es van veure per última vegada el 21 de juny d'eixe any al Mas Sopalmo, prop d'Alcoi, i van parlar darrerament el 16 de juliol. Gades telefonà Miró des de l'hospital on estava ingressat per acomiadar-se. Quatre dies després, Gades va morir i la seua família l'informà que incinerarien les seues restes i les traslladarien a Cuba.

El 14 de novembre de 2011 Gades hagués fet 75 anys. Amb aquest motiu, la fundació que du el seu nom va organitzar tota una sèrie d'activitats i Miró s'implicà de valent. Va realitzar la col·lecció *Antonio Gades. Viento del pueblo*, que recull 24 obres digitals on cada quadre rep el títol d'un vers del poema «*Vientos del pueblo me llevan*» de Miguel Hernández. La mostra s'inaugurà el 3 de novembre a Getafe en el marc de l'Any Gades. Després d'un llarg itinerari a l'Estat espanyol, Rússia, Uruguai o Ucraïna es va presentar al Gran Teatre de L'Havana al novembre de 2011 i durant 2012 va visitar 16 ciutats cuba-

nes gràcies al circuit organitzat pel Consell Nacional d'Arts Plàstiques. Gades i Miró van compartir estima per Cuba i el pintor d'Alcoi va ser guardonat al 2008 amb la Distinció per la Cultura Nacional.

Antonio Gades i Ovidi Montllor també van fer una ferma amistat durant els anys a Altea, sobretot a partir de les estades que Montllor passava a la casa de Miró als estius. Aquesta amistat tampoc va defallir amb la mort del cantant, poeta, actor i rapsoda d'Alcoi.

Al 1980 es va publicar el llibre *Ovidi Montllor* d'Enrique Cerdán (1930-2013). En aquest treball hi trobem la biografia, la trajectòria i l'obra de l'Ovidi, una entrevista realitzada amb motiu d'aquesta edició i tota una sèrie d'escrits d'amics cantants, escriptors i pintors que parlaven d'ell. Gades va participar amb el següent text escrit en castellà, que figura una conversa entre els dos.

Ovidi, recordes la fam?

Sí!

Ovidi, recordes quan t'obligaven a sortir de l'escola en formació i cantant el Cara al sol?

Sí!

Ovidi, recordes aquell xiquet que et va pegar i després tu podies amb ell, però et deia per defensar-se que tenia un tio guàrdia?

Sí!

Ovidi, recordes les Rambles de Barcelona i de nou la fam, però en el fons eres més lliure, ja que cap persona et preguntava per què arribaves tard?

Sí!

Ovidi, recordes que des de llavors, la traïció, l'honor, la família, la casa, van adquirir un nou sentit?

Sí!

Ovidi, per favor, digues alguna cosa més, no solament... Sí!

La veritat és que vaig a dir-li una cosa: Jo no me'n recorde de vostè, però em sembla que anàvem a la mateixa escola.

Malauradament, el 15 de març de 1995 l'Ovidi va iniciar les seues vacances. Ho feu des del seu pis al carrer Sostres a Barcelona. En sendemà esclatà el plor. Gades telefonà Miró plorant, completament abatut per la mort de l'amic. La força de l'Ovidi sempre s'ha mantingut viva i ha crescut malgrat els canvis

Gades, Miró i Montllor van donar suport sempre que se'ls va demanar a distintes iniciatives de caire nacional, polític i social

generacionals. I els amics continuen recordant-lo i estimant-lo com sempre. Cinc anys després de la seua mort, Gades va escriure en una nota el 6 de març de 2000:

*Ovidi: Qui soc jo per escriure alguna cosa sobre tu.
Només et dic i et promet,
que acaricie la teua absència dia a dia
i continue escoltant la teua afonia
com a una de les millors melodies.
Vas ser per a tots nosaltres l'amic fidel.
Vas ser més que amic, company.*

Gades, Miró i Montllor van donar suport sempre que se'ls va demanar a distintes iniciatives de caire nacional, polític i social. Una de les primeres va ser la campanya Valencians, unim-nos al 1977. En el marc del Congrés de Cultura Catalana van signar juntament amb altres personalitats de la cultura i la política com Joan Fuster (1922-1992), Andreu Alfaro (1929-2012) o Josep Renau (1907-1982) el manifest Volem l'estatut. Ací demanaven un estatut d'autonomia «per al País Valencià i també per a cadascun dels altres Països Catalans, com a primer pas cap a la pròpia autodeterminació» i exigien «la

restitució de la llengua catalana» com a oficial i reclamaven «la Federació, en el futur, del País Valencià, les Illes i el Principat».

En aquells anys, Gades va donar suport a diverses iniciatives independentistes des del País Valencià. Tenia una ferma relació amb el Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). S'havien definit com a comunistes, independentistes i dels Països Catalans i per això era el seu partit. Va impulsar la candidatura del Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional (BEAN) a les eleccions estatals del 1979, en què el PSAN i el Bloc Català de Treballadors (BCT) participaven, intervenint en diversos mítings.

Aquell any, Antoni Miró va ser el cap de llista per Alacant, al temps que Lluís Maria Xirinacs (1932-2007), Maria Mercè Marçal (1952-1998), Xavier Romeu (1941-1983) i Josep Guia (1947) encapçalaven altres llistes arreu del territori. Pepa Flores també es va implicar de valent. Va finançar diverses de les activitats del PSAN donant una sèrie de peces de joieria d'or que havia rebut de mans de Franco en reconeixement per la seua activitat artística quan només era

una xiqueta. A més, tots dos van donar suport públic a altres moviments independentistes com el basc. Com podem veure, Gades va estar tota la vida una persona implicada i activa, profundament compromesa i ferma en les seues conviccions. Revolucionari a la política i a l'escenari, mai es va deixar bandejar i va ser un creador atípic que va obrir noves vies per a la dansa, que avui s'han consolidat. Un treballador de la cultura amb una visió molt personal d'allò que és l'art, que mai va defallir en aconseguir fer del món un lloc millor i que el va recórrer presentant la seua obra, rebent el reconeixement unànim del públic. ■

■ Bibliografia

CERDÁN, Enrique. *Ovidi Montllor*. Madrid: Ediciones Júcar, 1980.

DD.AA. *Antonio Gades*. Madrid: Fundación Antonio Gades, 2005.

DD.AA. *Trenta al cercle vers Antoni Miró*. València: Edicions de la Guerra, 1987.

MORA, Miguel. «Siempre me ha sido difícil crearme que era Gades» [en línia]. A *El País*, de 12 de maig de 2002. Disponible a: <www.elpais.com>.

TORMO, Jordi. *Antoni Miró. La mirada rebel*. Alacant: Universitat d'Alacant, 2017.

TORMO, Jordi. *Ovidi Montllor. Un obrer de la paraula*. Carcaixent: Sembra Llibres, 2015.

VICENT, Manuel. «Cuba, el faro de su existencia» [en línia]. A *El País*, de 21 de juliol de 2004. Disponible a: <www.elpais.com>.

Documentals

CAÑO, Juan. *La ética de la danza*: TVE, 2011.

CERVANTES, Paco. *Retratos: Antonio Gades*: Canal Sur, 2005.

DEL POZO, Alberto. *El legado de Antonio Gades*: Canal Sur, 2019.

Arxius

Fundació Antonio Gades
Arxiu personal Antoni Miró
Arxiu personal Ovidi Montllor

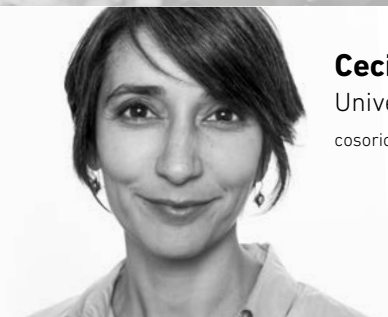

explorador

Ordre, crisi –i canvi?– a Xile: reflexions en el marc d'una crisi mundial que fa època

[vista prèvia >](#)

Xile afronta un procés inèdit en la seva història: la redacció d'una nova Constitució mitjançant una Convenció Constituent 100% elegida a les urnes. Aquest procés ve precedit per una revolta social contra l'ordre establert. Un ordre vigent des de la fi de la dictadura, però que té molts tentacles que el lliguen a aquell període. Analitzar les causes del conflicte és essencial per afrontar els reptes d'un país que vol transformar la seva història.

Cecilia Osorio

Universidad Alberto Hurtado

cosorio@uahurtado.cl

Francesco Penaglia

Universidad Alberto Hurtado

fpenaglia@uahurtado.cl

Les bases de l'ordre a Xile i el món

L'ordre de l'època actual és el resultat de la gradual i llarga crisi de l'ordre de la postguerra, que va estructurar una economia capitalista regulada —keynesiana—, un estat garant de drets —l'estat de benestar— i un règim democràtic de partits com a mediadors entre l'estat i la societat. Aquest context predominantment europeu, per cert, va tenir expressions a Amèrica Llatina amb totes les seves particularitats i diversitats. Tanmateix, aquest ordre va anar travessant diferents escales de crisi: les revoltes del període 1967-1969, la guerra del Vietnam, l'expansió de guerrilles a Amèrica Llatina, les dictadures o la crisi del petroli, entre d'altres, van donar un teló de fons per a la configuració d'un nou ordre que va acabar centrat en la governabilitat i el neoliberalisme.

A això va afegir-se, a partir de la dècada dels 1990, a dues fites més: la fi de la Guerra Freda i l'expansió d'internet, elements que convergeixen per formar un ordre caracteritzat per la globalització. En aquest marc, els debats de l'època emfatitzaven la pèrdua de sobirania o reconfiguració

de l'estat-nació, comprenent-lo aleshores com a petit i limitat articulador d'actors —transnacionals i organismes internacionals—, a més d'aliances publicoprivades als àmbits nacional, regional i local.

En aquest context, la governabilitat, el neoliberalisme i l'estat mínim han anat forjant l'ordre que ha perdurat a Xile des del 1973.

Respecte al primer d'aquests elements, la governabilitat va ser compresa des de l'òptica trilateral com a democràcia limitada.¹ L'ordre constitucional de la dictadura del general Augusto Pinochet (1915-2006)

1 El 1975, la Comissió Trilateral finançada per David Rockefeller (1915-2017) va editar un informe amb la següent anàlisi: l'expansió de la democràcia genera igualtat, insubordinació, crítica i desconfiança en l'autoritat i les institucions, expandint una ciutadania cada vegada més exigent que, de forma creixent, exigeix a l'estat majors drets socials, polítics i civils. Això provocaria la sobrecàrrega dels governs, que per satisfer les demandes ciutadanes il·limitades, tendirien a generar l'alça d'impostos i major despesa social, minvant el creixement i provocant inflació. Per això, per a garantir l'estabilitat i governabilitat, s'havia de limitar la democràcia i l'expansió de l'estat. Vegeu l'informe complet a: CROZIER; WATANUKI; HUNTINGTON, *The crisis of democracy: on the governability of democracies*. Per a una anàlisi crítica vegeu: MONEDERO, «El programa de máximos del neoliberalismo: el Informe a la Trilateral de 1975»; COMOU, «El Discurso sobre la Crisis de Gobernabilidad de las democracias capitalistas avanzadas: Una revisión del informe de la comisión trilateral (1975-2010)».

va generar una sèrie d'enclavaments autoritaris i forrellats constitucionals,² que un cop superada la dictadura, van provocar que els partits polítics perdessin la seva capacitat d'intervenir entre Estat i societat. Així es va conformar un sistema polític rígid, incapaç d'expressar majories, i impeding la realització de canvis legals, ajustaments, procediments i adaptacions de l'ordre.

Al seu torn, aquest marc hauria accentuat la crisi de la democràcia i la representació pròpies del marc mundial de l'època, el que també es va veure aprofundit amb la liquiditat i indiferenciació política provocada després de la caiguda dels socialismes reals. D'aquesta manera, la postdictadura xilena va estar marcada per un sistema bipartidista —

2 FERNÁNDEZ, «La constitución del 1980: enclaves autoritarios y cerrojos institucionales». En aquesta publicació es defineix els «enclavaments autoritaris» com: 1) Paper de les Forces Armades i Carabiner com a garante de l'ordre institucional; 2) Inamovibilitat dels Comandants en Cap; i 3) Atribucions del Consell de Seguretat Nacional. Pel que fa als «forrellats institucionals» destaca: 1) Senadors designats no escollits democràticament; 2) Sistema binominal majoritari que genera empat; 3) Quòrums súper-majoritaris de 3/5 parts; 4) Tribunal constitucional antidemocràtic amb capacitat d'anul·lar reformes legals del congrés; 5) Absència de mecanismes populars constituents. Tot i que alguns d'aquests forrellats van ser reemplaçats el 2005, altres encara estan vigents.

Es va configurar a la transició una governabilitat conduïda per una elit política aliada amb una classe dirigent

en aquest cas de dues coalicions— en què els marcs del debat polític estaven constrets a: la defensa o crítica de la dictadura, no necessàriament de la seva obra; aspectes de valors —progressistes o conservadors—; i accents sobre el disseny de polítiques públiques —majors o menors nivells de focalització i despesa social. Amb això, el debat esquerra-dreta a Xile, com a gran part del món va quedar diluït i sense discussions substantives respecte al model de societat.

D'altra banda, aquest procés de desvinculació de partits, Estat i societat va anar acompanyat d'un procés d'elitització que va donar pas a «enclavaments transicionals».³ Amb tots aquests elements, es va configurar a la transició una governabilitat conduïda per una elit política aliada amb una classe dirigent dominant, conformant un conjunt d'actors transversals als partits polítics, orientats a consolidar una estabilitat política i econòmica continuadora del projecte de la dictadura i oposada a les transformacions.

3 SIAVELIS, «Enclaves de la transición y democracia chilena».

Pel que fa al segon element de l'ordre, el neoliberalisme, el recorregut també ens remunta a la dictadura. Durant aquest període, cap a finals dels anys 1970 els «Chicago Boys»⁴ van prendre l'hegemonia de l'economia política, desplaçant els sectors corporativistes i estatistes influïts pel feixisme. D'aquesta manera, van començar a implementar mesures com la reducció de la despesa fiscal, la liberalització, la desregulació, la flexibilitat laboral, les polítiques antisindicals, la privatització de drets socials —salut i educació—, entre altres elements clàssics del programa que, una dècada després, s'implementaria a la resta d'Amèrica Llatina a partir del Consens de Washington.⁵

4 Des de 1956 es va implementar un sistema de beques per estudiants d'economia de la Universidad Católica que van anar a estudiar a la University of Chicago. Així es va formar un ampli grup d'intel·lectuals en les idees del monetarisme de Milton Friedman (1912-2006).

5 El Consens de Washington, és una expressió encunyada per l'economista britànic John Williamson (1937-2021) i es refereix als deu components bàsics d'un programa econòmic aplicable a economies en desenvolupament en situacions de crisi de pagaments internacionals. Aquestes recomanacions representaven «el que els organismes financers multilaterals (OFM) amb seu a Washington DC —el Fons Monetari Internacional (FMI) i el Banc Mundial— més el Departament del Tresor dels Estats Units, exigien als països en desenvolupament com a condi-

En aquest marc, un element fonamental va ser la privatització del sistema de pensions, transitant des d'un model de repartiment vers un altre de capitalització individual. Així, els estalvis de la classe treballadora van passar a ser administrats per fons privats amb la funció d'invertir al mercat de capitals, permetent la liquiditat suficient perquè una nova classe capitalista aconseguís un procés d'acumulació a partir de l'obtenció de «crèdits tous» provinents del sistema de pensions, per a la compra —a preus simbòlics— d'empreses de l'Estat. D'aquesta manera durant la dictadura es van privatitzar més de 725 empreses públiques.

Aquest procés, emmarcat en el relat econòmic creat a la dècada de 1980, de l'acumulació per desposseïció del cicle neoliberal,⁶ va configurar un model econòmic centrat en la fusió de capitals nacionals i transnacionals forjadors, d'una banda, d'un capitalisme primari exportador ex-

ció per a atorgar-los crèdits i ajuda financera». Veure MORANDÉ, «A casi tres décadas del Consenso de Washington ¿Cuál es su legado en América Latina?».

6 HARVEY, «Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo».

tractiu, i de l'altre, d'un capitalisme financer comercial que ha tingut el principal element d'acumulació en el consum intern ancorat a l'endeutament. Com a resultat, Xile té un salari mínim de 385 euros, amb un 50% de la classe treballadora amb ingressos de menys de 473 euros mensuals, mentre que la mitjana de les pensions de jubilació rondan els 253 euros. Segons xifres de la Comissió Econòmica per Amèrica Llatina i el Carib (CEPAL) «*mentre que el 50% de les llars menys afavorides tenia, el 2017, només un 2,1% de la riquesa neta del país, el 10% més ric concentrava dues terceres parts —66,5%— i l'1% més ric el 26,5%*».⁷ D'aquesta manera, Xile hauria construït un model de creixement sustentat en l'extrema concentració de la riquesa, creant alhora un procés de politització oligàrquica.⁸ Amb això, l'ordre estaria compost per grans conglomerats econòmics concentradors, juntament amb una elit política dirigencial tancada. Tot plegat consagrat en un ordenament polític que sustenta aquesta he-

gemonia a partir de concessions, exempcions tributàries, subsidis i una sèrie d'ordenaments jurídics que consoliden el model de relacions econòmiques i polítiques.

Pel que fa al tercer element, l'estat mínim, aquest va tenir una expressió molt clara en l'àmbit social a Amèrica Llatina i a Xile. Les conseqüències dels ajustos estructurals i els processos de liberalització econòmica i privatització van implicar una reducció de la despesa social i de les prestacions a la població, instal·lant-se un model de política social subsidiària.⁹ A Xile el paper de l'Estat es va modificar retirant-se d'alguns àmbits tradicionals com l'educació, la salut i la previsió social, atès que les reformes havien privatitzat gran part d'aquests serveis, disminuint la seva participació en llur provisió i distribució.¹⁰ A més, a partir dels

anys 1990, les polítiques socials van experimentar diverses modificacions que van significar un nou canvi de paradigma en aquesta matèria,¹¹ concentrant els seus objectius, focalitzant-se en la superació de la pobresa —un 48,3% de la població.¹² Així mateix, es va acabar amb el monopoli estatal de la gestió i el finançament de les polítiques socials en incloure nous actors, promovent l'aplicació de mecanismes de selecció i focalització de beneficiaris i processos de descentralització, entre d'altres aspectes.¹³ En aquest marc, es va voler donar protecció al capital físic i humà prioritzant el consum bàsic d'aliments i els programes d'ocupació mínima, sorgint així programes com els Fons d'Emergència o els Fons d'Inversió Social a la dècada de 1990, i després els Programes de Transferència Condicionada —transferència monetària a canvi de

Sectoral and National Channels in the Making of a New Order».

11 FRANCO, «Los paradigmas de la política social en América Latina».

12 CEPAL, *Panorama Social de América Latina, 2001-2002*.

13 FRANCO, «Los paradigmas de la política social en América Latina»; SOTTOLI, «La política social en América Latina: Diez dimensiones para el análisis y diseño de políticas».

7 CEPAL, Programa Social de América Latina.

8 RUIZ, «Octubre Chileno. La irrupción de un Nuevo Pueblo».

9 ROBLES, «Persistencias de la pobreza y esquemas de protección social en América Latina y el Caribe».

10 La privatització de sectors com l'educació, salut i certs serveis bàsics com l'electricitat i aigua, ha generat en anys posteriors la necessitat de regulació per a assegurar la provisió dels serveis i la qualitat d'aquests. Veure JORDANA; LEVI-FAUR, «The Diffusion of Regulatory Capitalism in Latin America.

A bona part de Llatinoamèrica, la crisi política i el neoliberalisme van ser el teló de fons de processos de reconfiguració de l'àmbit popular en un marc de noves matrius ideològiques

compliment d'assistència a educació i a controls de salut.

D'altra banda, durant aquest període, de la transició fins al moment de pre-pandèmia, ha estat possible observar dues prioritats estratègiques en els programes de govern i les polítiques públiques implementades: el creixement econòmic i el pagament del deute social. Així doncs, tenint com a lema «Creixement amb Equitat»,¹⁴ es va optar per entrar activament en el mercat capitalista globalitzat, juntament amb la focalització en els més vulnerables i la igualtat d'oportunitats a l'àmbit social.¹⁵ En termes de polítiques socials, es van realitzar importants modificacions a propòsit de la creació i l'enfortiment de la institucionalitat social. Tot i les iniciatives, hi ha hagut un predomini des de l'àmbit econòmic —el Ministeri d'Hisenda— per controlar el nivell de despesa de les iniciatives

sectorials,¹⁶ i així les reformes socials només han estat possibles en la mesura que l'objectiu de l'equitat fos compatible amb el manteniment de l'equilibri fiscal.¹⁷

La crisi de l'ordre

Durant aquest mateix període, a bona part d'Amèrica Llatina la crisi política i el neoliberalisme van ser el teló de fons de processos de reconfiguració de l'àmbit popular en el marc de les noves matrius ideològiques. D'aquesta manera, van començar a proliferar experiències territorials i resistències anti-neoliberals: les comunitats indígenes andines, els «Caracoles» zapatistes a Chiapas, les lluites del «Movimiento Piquetero» a l'Argentina, o els «Sem Terra» al Brasil. En aquest marc, amb el canvi de segle, es van desenvolupar grans i massius processos de mobilitzacions i revoltes en països com Bolívia, l'Equador, Veneçuela i l'Argentina, donant pas

a diferents processos de reconfiguració de l'ordre establert a partir de projectes progressistes, reformistes i també al voltant del denominat socialisme del segle XXI, els quals de diferents maneres i profunditats van modificar o detenir l'aprofundiment neoliberal.

En el cas de Xile, l'esquerda a l'ordre es va anar obrint de forma lenta i gradual. Els informes de 1998, 2000 i 2004 del Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) van començar a caracteritzar diferents elements de crisi. La hipòtesi va ser que el model de desenvolupament econòmic hauria generat un procés de modernització econòmica provocant la desintegració i fragmentació social, problemes de cohesió social, individualisme, consumisme i desafecció, entre altres. Aquests serien, al seu torn, factors de desencadenament d'una creixent desconfiança, bastint el malestar social. A més, si bé part de l'aparent virtut del model econòmic se sustentava en la disminució de la pobresa i en el creixement econòmic, la crisi asiàtica va generar un important impacte en una economia oberta i extractiva-exportadora, arri-

14 BOENINGER, «Políticas Públicas en Democracia. Institucionalidad y experiencia chilena 1990-2006».

15 BOENINGER, «Políticas Públicas en Democracia. Institucionalidad y experiencia chilena 1990-2006»; RACZYNSKI; SERRANO, «Derechos sociales básicos, superación de la pobreza y protección social ante la vulnerabilidad»; LARRAÑAGA; CONTRERAS, «Las Nuevas Políticas de Protección Social en Chile».

16 BOENINGER, «Políticas Públicas en Democracia. Institucionalidad y experiencia chilena 1990-2006».

17 PRIBBLE, «Welfare and Party Politics in Latin America».

El model de desenvolupament econòmic hauria generat un procés de modernització econòmica, provocant la desintegració i fragmentació de l'esfera social

bant a un decreixement del 0,4% del PIB del 1999.¹⁸

Per part de l'elit governant, en el pla polític, cap a finals dels anys 1990 s'hi observa un gradual esgotament: en primer lloc, a través de discussions i tensions sobre el caràcter ideològic de la transició així com de l'herència neoliberal i constitucional,¹⁹ i després, al cap d'uns anys, per trencaments i ruptures; en segon lloc, la pèrdua de suport popular a l'elit política i una creixent crisi de les institucions democràtiques. Des d'aleshores, l'alta abstenció electoral,

superior al 50%, ha estat un tema freqüent d'anàlisi i debat.

Ahora, en aquest període es va començar a evidenciar un canvi gradual en la valoració de la societat xilena respecte al conflicte social. Informes com el del PNUD de 2004 mostraven una creixent valoració del conflicte social, element que va ser interpretat com un dels primers símptomes de «pèrdua» de por als disset anys de dictadura i a un canvi generacional.

En aquest marc de crisi al si de l'elit transicional, del qüestionament gradual al model econòmic i polític, l'abstenció, la crisi de les institucions i la creixent valoració del conflicte, el 2006 va iniciar-se un fenomen nou marcat per l'expressió del «malestar» als carrers a partir de la Revolució Pingüina.²⁰ Aquesta conflictivitat va augmentar significativament a partir del 2011. Segons mostra el PNUD de 2011, el nombre de manifestacions va augmentar de 1773 el 2009 a 6938 el 2011²¹ i

les alteracions a l'ordre públic van incrementar-se de 237.572 el 2009 a 2.194.973 el 2011.²²

A partir d'aleshores, es van desenvolupar conflictes sociopolítics, expressats en una pluralitat de temàtiques, entre les quals hi ha: moviments per l'ampliació de drets socials —educació, salut, habitatge i pensions—; increment de lluites per drets territorials i autonomia indígena; conflictes socioterritorials per drets ambientals, contra l'extractivisme i per la defensa dels béns comuns; conflictes a ciutats o regions per drets polítics i descentralització a zones endarrerides; lluites per drets laborals al voltant de la subcontratació, reforma laboral i moviments feministes i lluites per drets sexuals i reproductius i pels drets LGTBIQ+.

Amb tot, després de tretze anys de mobilitzacions creixents, no va haver-hi canvis substantius a l'àmbit econòmic i polític, i és així com en aquest marc general es va desencadenar l'esclat social del 18 d'octu-

18 La crisi asiàtica es va iniciar al juliol de 1997 a Tailàndia, i es va expandir a Indonèsia, Malàisia i Filipines, entre d'altres països de l'est i sud-est asiàtic. La contracció econòmica i devaluació de llurs monedes va afectar específicament les exportacions xilenes i el preu del coure, i en general les borses i mercats llatinoamericans. Veure: CEPAL, «Impacto de la Crisis Asiática en América Latina».

19 Part d'aquests debats van quedar establerts en dos documents signats per un gran nombre de dirigents polítics, socials i intel·lectuals. D'una banda «Renovar la Concertación. La Fuerza de Nuestras Ideas» que manifestava els grans assoliments i avanços polítics i econòmics de la transició, assenyalant que s'havia de continuar per aquest camí reeixit i defensar l'obra; mentre que, per una altra banda, el document «La gente tiene razón: Reflexiones sobre las responsabilidades de la Concertación en los tiempos presentes» establia crítiques al projecte, qüestionant les continuïtats en el neoliberalisme i l'ordre polític constitucional, manifestant que el projecte de la transició havia d'inclinar-se cap a majors transformacions i reformes.

20 Se'n va dir així a les mobilitzacions realitzades pels estudiants d'educació primària i secundària, atès l'uniforme que utilitzen per a assistir als centres d'educació.

21 PNUD, «Desarrollo Humano en Chile 2012. Bien-

estar subjetivo: el desafío de repensar el desarrollo».

22 PNUD, «Auditoría a la Democracia. Más y mejor democracia para un Chile inclusivo».

Durant mesos, la revolta es va definir pel seu caràcter massiu, arribant a concentrar entre un i dos milions de persones a Santiago

bre de 2019. D'aquesta forma, es van unir —sense líders, estratègies o programes— els dos principals elements de la crisi de l'ordre establert: el rebuig generalitzat a les institucions i partits polítics; i una àmplia i diversa lluita pels drets o contra les formes neoliberals. Durant mesos, la revolta es va definir pel seu caràcter massiu, arribant a concentrar entre un i dos milions de persones a Santiago.²³ A més, destaquen episodis d'acció directa contra la propietat pública i privada com a asseguradores de salut, institucions privades de pensions i transport públic. Així mateix, es van registrar violacions dels drets humans: 34 morts, 3.765 ferits, 445 persones amb trauma ocular, 2.122 ferits per trets i 10.365 detinguts, dels quals 1.835 van denunciar violacions dels Drets Humans, 197 violències sexuals i 520 tortures.²⁴

Pel que fa a les causes, han estat nombroses les interpretacions. Per

alguns autors —seguint els enfocaments de privació relativa i crisi de les expectatives— un cop assolit cert nivell de creixement, benestar i consum, els sectors mitjans estarien demanant més i millor accés al mercat de béns i serveis.²⁵ Amb això, el conflicte és propi del procés de modernització, que genera un increment en les expectatives i una distància entre els temps i els recorreguts del procés de modernització en les diferents classes socials.

Per altres, emfatitzant l'àmbit polític institucional, els problemes de funcionament institucional haurien provocat una democràcia de baixa intensitat i l'expressió conflictiva de la política fora dels marcs institucionals.²⁶ A més, això s'emmarcaria en

25 En aquesta línia argumental és possible situar autors com PEÑA, «Pensar el malestar. La crisis de octubre y la cuestión constitucional»; TIRONI, «El desborde. Vislumbres y aprendizajes del 18-O»; ROJAS-MAY, «La revolución del malestar. Tiempos de precariedad psíquica y cívica».

26 Autors com Manuel Antonio Garretón (1943) han plantejat les dificultats en el funcionament democràtic i mediacions Estat-societat a la societat moderna, emfatitzant en el cas xilè i els seus enclavaments autoritaris i la constitució dictatorial. Aquesta línia argumental desenvolupada de forma primerenca a obres com «La posibilidad democrática en Chile» i «Transición incompleta y régimen consolidado. Las paradojas de la democratización chilena» va ser represa per l'autor en diversos documents a partir

un procés d'època mundial vinculat a una crisi de la democràcia representativa, els processos de subjectivació i les dificultats de la modernitat per generar mediacions.

Per part seva, un grup important d'autors assigna una centralitat al neoliberalisme com l'estructurant del conflicte.^{27 28}

de l'expansió del conflicte social el 2011 a «La gran ruptura: Institucionalidad política y actores sociales en el Chile del siglo XXI» i després de la revolta a «Chile despertó: antecedentes y evolución del estallido social en Chile».

27 En aquesta perspectiva és possible situar a autors com PÉREZ-ROA, «Consumo, endeudamiento y economía doméstica: una historia en tres tiempos para entender el estallido social»; BOCCARDO, «30 años de política neoliberal en Chile. La privatización de los servicios públicos: su historia, impacto sobre las condiciones de vida y efectos sobre la democracia»; RUIZ, «Octubre Chileno. La irrupción de un Nuevo Pueblo»; MAYOL, «Big bang. Estallido social 2019».

28 Autors com Franck Gaudichaud a «Les fissures del neoliberalisme xilè» han plantejat que, a més de l'eix capital-treball estudiat pel marxisme centrant-se en l'exploació i la plusvàlua, l'expansió del capital genera una sèrie de conflictes, encerclaments —veure GALAFASSI, «Revitalización del debate sobre la acumulación primitiva y la reproducción ampliada. Su aplicación para el análisis de la conflictividad social en América Latina»—, o espoli —HARVEY, «Seventeen Contradictions and the End of Capitalism»— vinculats a: 1) les dificultats per a la reproducció de la vida a causa dels processos de privatització i mercantilització; 2) la continuïtat de processos d'acumulació originària generant la reconversió forçada de comunitats i la destrucció de fonts de subsistència de petits productors; 3) la destrucció de la naturalesa a partir del extractivisme i altres processos productius. En aquest sentit, bona part de

23 GUERRA, «Marcha histórica: Más de un millón de personas se manifestaron en Santiago a una semana del estallido social»; CNN CHILE, «Día de la Mujer: Coordinadora 8M cifra en más de 2 millones las asistentes a la marcha y Carabineros en 150 mil».

24 Instituto Nacional de Derechos Humanos.

La generació d'una nova Constitució redactada per primera vegada per la ciutadania és un fet únic a la història de Xile

Finalment, per altres autors, aquesta és una crisi de sentit o sufocació individual, en què el malestar pot tenir diferents continguts simbòlics i detonants, els quals si bé poden ser suspesos o modificats —exemple: aturar l'alça de tarifes del transport públic o implementar reformes profundes—, continuen presents a la societat contemporània.²⁹

La veritat és que, independentment de la tesi explicativa, en un marc general de crisi, l'ordre a Xile es troba en una crisi múltiple en registres, nivells i intensitats.

Canvi? Reconfiguracions, continuïtats i límits

La sortida institucional a la pressió de la revolta social va ocórrer el 15 de novembre 2019, quan el govern conservador de Sebastián Piñera (1949) i la majoria dels partits polítics van generar l'«Acord per la Pau i una nova Constitució», en el que

es va acordar el procés per reformular la Constitució de la dictadura encara en vigor, malgrat la transició. L'acord contemplava un primer plebiscit on es va consultar l'aprovació o el rebuig —el «Apruebo o Rechazo»— a una nova Constitució, i el tipus d'òrgan que l'havia d'elaborar: Convenció Mixta Constitucional o Convenció Constitucional. També es va establir la celebració d'un segon plebiscit on es ratificarà o rebutjarà la nova Constitució.

El plebiscit inicial, amb un 50,95% de participació electoral, va tenir com a resultat un 78,28% per a l'opció «Apruebo» —canviar la constitució— i un 79% favorable a una convenció constitucional paritària —i amb escons reservats per a pobles originaris—³⁰ elegida íntegrament per la ciutadania.

L'elecció de la Convenció es va realitzar el 15 i 16 de maig del 2021. Els resultats de l'elecció, que va comptar

amb un 43,4% de participació electoral, va conformar un cos de 155 constituents paritaris —49,7% dones per 50,3% homes— i amb un nombre important de constituents independents.³¹ A més a més, cap de les llistes —ni de partits ni d'independents— va obtenir 2/3 de la votació, quòrum requerit per a l'aprovació dels nous preceptes constitucionals, ni més de 1/3 per oposar-s'hi. Això implica que cap sector compta a priori amb avantatge ni poder de veto davant dels diferents temes a acordar.

La Convenció va ser inaugurada el passat 4 de juliol de 2021 i tindrà nou mesos —amb una pròrroga de tres mesos— per elaborar la proposta de carta magna.³² La generació d'una nova Constitució redactada per primer cop per la ciutadania és un fet únic en la història de Xile.³³ Tot i així,

la literatura amplifica o complementa la contradicció capital-treball, plantejant una contradicció capitalisme-vida, argumentant la incompatibilitat i insostenibilitat del model amb el futur de la humanitat.

29 MARTUCCELLI, «El largo octubre chileno».

30 Els mecanismes per a assegurar la paritat a la Convenció i els disset escons reservats per a pobles originaris van ser inclosos posteriorment a l'acord de novembre de 2019 a partir de propostes de diverses organitzacions de la societat civil, acadèmiques, dirigents dels pobles originaris i representants de partits polítics.

31 Del total de convencionals, 105 d'ells no militen en partits (67,7%), encara que 40 d'ells es van presentar a llistes auspiciades per partits. Veure FUENTES, «Trayectorias constituyentes: caracterización de la Convención».

32 Van ser elegits Elisa Loncón (1963), dirigent i acadèmica d'origen maputxe com a Presidenta i l'advocat Jaime Bassa (1977) com a vicepresident.

33 Aquest article es va redactar el juliol de 2021. La Convenció Constituent ja es troba actualment en

Considerant el relat exposat i els desafiaments estructurals que afronta Xile, a diferents nivells, registres i intensitats, aquest moment històric també presenta complexitats i límits

tenint en compte el relat exposat i els desafiaments estructurals que afronta Xile, a diferents nivells, registres i intensitats, aquest moment històric també presenta complexitats i límits.

Pel que fa a la crisi de governabilitat descrita, la Convenció constitucional i el període obren un espai d'integració al debat a sectors que han estat històricament exclosos —dones en paritat, representants de la societat civil, pobles originaris—, revitalitzant i regenerant la discussió política. L'elecció d'una dona d'origen maputxe com a presidenta de la Convenció és una fita inèdita i curulla de significació per a la història de Xile. Ara bé, el desafiament futur és com assegurarà el sistema la possibilitat de participació d'aquests actors, grups, sectors i territoris. En aquest context, el procés constituent i, en general, el programa de les forces polítiques elegides, si bé apunta cap a l'obertura de processos de democratització, s'esdevé tot plegat en un marc internacional i nacional de crisi de mediació, juntament amb baixos nivells de legitimitat del sistema

polític i de confiança vers institucions com el Congrés, els partits polítics i d'altres.

D'altra banda, les mobilitzacions han exigint una sèrie de reformes estructurals a l'entorn de polítiques socials i públiques, les que s'insereixen en el debat del procés constituent. Emergirà una Constitució que assegurí drets socials, o que reconegui un Estat plurinacional i estableixi l'administració per part de l'Estat dels drets de l'aigua, avui en mans de privats? Des d'una nova Constitució haurien de quedar establertes les bases per a un abordatge diferent d'aquestes temàtiques, però no seran resoltes de forma cabal per aquest procés. Això torna, doncs, l'atenció al punt anterior, a la crisi de governabilitat i als actors polítics, i que requereix ser abordada per a avançar en polítiques transformadores en aquest i altres àmbits.

Respecte a l'àmbit social, s'observa una crítica profunda a l'excessiva focalització, provisió privada, i finançament de la demanda que implica una modificació de paradigmes socials cap a una cerca de major universalització, provisió pública i assegu-

rament de garanties en matèria de drets socials. Juntament amb això, la creixent inseguretat i vulnerabilitat davant les crisis —globals, nacionals i regionals— econòmiques, socials i sanitàries, eleva la demanda per un sistema de protecció. Una nova Constitució pot deixar instal·lades les bases essencials per a avançar en aquest sentit, eliminant per exemple l'actual rol subsidiari de l'Estat, però es requerirà també la seva reconfiguració i el creixement en un format que encara és un desafiament substantiu d'època. Dit en altres paraules, com és possible un estat benefactor/ protector/cuidador o garantista — debat en curs— per a Xile i els països llatinoamericans en ple segle XXI?

Així mateix, el procés constituent produeix dos desafiaments més en relació amb la crisi i la conformació d'un nou ordre. D'una banda, tal com s'ha assenyalat, tot i que una nova constitució ha estat una demanda important des de la fi de la dictadura, no és l'únic marc de la revolta social i la crisi generalitzada del sistema i, per tant, no és l'única causa que emmarca el malestar i tensions. Què succeirà amb aquests altres fenòmens? D'altra banda, correspondria

funcionament. Es pot revisar tota la informació oficial a <www.chileconvencion.cl>.

Tot i que una nova constitució ha estat una demanda important des del final de la dictadura, no és l'únic marc de la revolta social i la crisi generalitzada del sistema

parar esment a les expectatives que generarà el procés de reforma en els sectors populars i actors que sí s'han sentit apel·lats a una nova constitució, i si aquestes expectatives aconseguiran ser satisfetes en els pròxims mesos o anys.

Finalment, si bé han estat presents en el debat les matèries de drets socials i democratització, punts fonamentals de la crisi, els aspectes relatius al model econòmic s'han deixat enrere, no s'han inclòs en les deliberacions temes vinculats als drets de propietat, i encara menys la possibilitat de construcció d'un projecte alternatiu. Sobre aquest punt tornem de nou al problema d'època. Les crisis capitalistes cada vegada més recurrents, el conflicte ambiental, i en l'àmbit conjuntural, la pandèmia de la Covid-19, han posat en el centre de la discussió la necessitat d'establir nous projectes i debatre sobre què significa el post-neoliberalisme. Tot i així, què implica aquesta pregunta? Existeix un horitzó més enllà d'una discussió entre més mercat o més estat? O és que l'horitzó utòpic no s'escapa d'un marc capitalista regulat com la socialdemocràcia, l'Estat de benestar

o el neo-desenvolupisme llatinoamericà?

Sens dubte estem vivint, tant a Xile com en el món sencer, un període regirat, en el qual amb assajos i errors es forjaran les bases d'un nou ordre. Avui a Xile, es viuen períodes de canvi, incertesa, conflicte i esperança. ■

■ Bibliografía

BOENINGER, Edgardo. *Políticas Públicas en Democracia. Institucionalidad y experiencia chilena 1990-2006*. Santiago de Xile: Uqbar Editores, 2007.

BOCCARDO, Giorgio. *30 años de política neoliberal en Chile. La privatización de los servicios públicos: su historia, impacto sobre las condiciones de vida y efectos sobre la democracia*. Santiago de Xile: Fundación Nodo XXI, 2020.

CNN CHILE. «Día de la Mujer: Coordinadora 8M cifra en más de 2 millones las asistentes a la marcha y Carabineros en 150 mil» [en línea]. A *CNN Chile*, de 8 de març del 2020. Disponible a: <www.cnnchile.com>.

COMOU, Antonio. *El Discurso sobre la Crisis de Gobernabilidad de las democracias capitalistas avanzadas: Una revisión del informe de la comisión trilateral (1975-2010)*. La Plata: Universidad de la Plata, 2010.

FRANCO, Rolando. *Los paradigmas de la política social en América Latina*. A *Revista de la CEPAL*, núm. 58, 1996.

CEPAL, *Panorama Social de América Latina, 2001-2002*. Santiago de Xile, 2002.

CEPAL, *Programa Social de América Latina*. Santiago de Xile: ONU, 2018.

CEPAL, *Impacto de la Crisis Asiática en América Latina*, Santiago de Xile, 1998.

CONVENCIÓN CONSTITUYENTE. Disponible a: <www.chileconvencion.cl>.

FERNÁNDEZ, Francisco. «La constitución del 80: enclaves autoritarios y cerrojos institucionales». A COCHA, Hugo (coord.). *Sistema Representativo y Democracia Semidirecta*. Memoria del VII Congreso Iberoamericano de Derecho Constitucional, 2002.

FUENTES, Claudio. *Trayectorias constituyentes: caracterización de la Convención* [en línea]. A *Plataforma Contexto +*, 2021. Disponible a: <www.plataformacontexto.cl>.

GALAFASSI, Guido. «Revitalización del debate sobre la acumulación primitiva y la reproducción ampliada. Su aplicación para el análisis de la conflictividad social en América Latina». A CUEVAS, Hernán; DASTEN, Julián; ROJAS, Jorge (eds.) *América Latina: Expansión capitalista, conflictos sociales y ecológicos*. Santiago de Xile: Editorial RIL, 2018.

GARRETON, Manuel Antonio. *La posibilidad democrática en Chile*. Santiago de Xile: FLACSO, cuadernos de difusión, 1989.

GARRETON, Manuel Antonio. «Transición incompleta y régimen consolidad. Las paradojas de la democratización chilena». A *Revista de Ciencia Política*, vol.16, pàg.1-2, 1994.

GARRETON, Manuel Antonio. *La gran ruptura: Institucionalidad política y actores sociales en el Chile del siglo XXI*. Santiago de Xile: Lom Ediciones, 2016.

GARRETON, Manuel Antonio. «Chile despertó: antecedentes y evolución del estallido social en Chile». A DE LA FUENTE, Gloria; MLYNARZ,

Danae. *El Pueblo en Movimiento del malestar al estallido*. Santiago de Xile: Editorial Catalonia, 2020.

GAUDICHAUD, Franck. *Las fisuras del neoliberalismo chileno*. Santiago de Xile: Editorial Quimantú, 2015.

GUERRA, Ignacio. «Marcha histórica: Más de un millón de personas se manifestaron en Santiago a una semana del estallido social» [en línea]. A *Emol*, de 25 d'octubre del 2019. Disponible a: <www.emol.com>.

HARVEY, David. *Diecisiete contradicciones y el fin del capitalismo*. Madrid: Traficantes de sueños, 2014.

JORDANA, Jacint; LEVI-FAUR, David. «The Diffusion of Regulatory Capitalism in Latin America. Sectoral and National Channels in the Making of a New Order». A *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 598 (1), 2005.

LARRAÑAGA, Osvaldo; CONTRERAS, Dante (ed.). *Las Nuevas Políticas de Protección Social en Chile*. Santiago de Xile: Uqbar Editores, 2010.

MARTUCCELLI, Danilo. «El largo octubre chileno. A Bitácora sociológica», pàg. 369-476. A ARAUJO, Katty (ed.). *Hilos Tensados. Para leer el octubre chileno*. Santiago de Xile: Editorial Usach, 2019.

MAYOL, Alberto. *Big bang. Estallido social 2019. Modelo derrumbado-sociedad rota-política inútil*. Santiago de Xile: Editorial Catalonia, 2019.

MONEDERO, Juan Carlos. *El programa de máximos del neoliberalismo: el Informe a la Trilateral de 1975*. A *Revista Sociología Histórica*, pàg. 289-310, 2012.

MORANDÉ, L. Felipe. *A casi tres décadas del Consenso de Washington ¿Cuál es su legado en América Latina?* [en línia]. A *Estudios internacionales (Santiago)*, núm. 48 (185), pàg. 31-58, 2016. Disponible a: <www.dx.doi.org>.

PEÑA, Carlos. *Pensar el malestar. La crisis de octubre y la cuestión constitucional*. Santiago de Xile: Editorial Taurus, 2020.

PÉREZ-ROA, Lorena. «Consumo, endeudamiento y economía doméstica: una historia en tres tiempos para entender el estallido social». A ARAJO, Kathia (ed.). *Hilos Tensados. Para leer el octubre chileno*. Santiago de Xile: Editorial USACH, 2020.

PNUD. *Desarrollo Humano en Chile 2012. Bienestar subjetivo: el desafío de repensar el desarrollo*. Santiago de Xile: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo, 2012.

PNUD. *Auditoría a la Democracia. Más y mejor democracia para un Chile inclusivo*. Santiago de Xile: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo, 2014.

PRIBBLE, Jennifer. *Welfare and Party Politics in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

RACZYNSKI, Dagmar; SERRANO, Claudia. *Derechos sociales básicos, superación de la pobreza y protección social ante la*

vulnerabilidad. Santiago de Xile: Asesorías para el Desarrollo, 2003.

ROBLES, Claudia (et al.). *Persistencias de la pobreza y esquemas de protección social en América Latina y el Caribe*. Buenos Aires: CLACSO, 2013.

ROJAS-MAY, Gonzalo. *La revolución del malestar. Tiempos de precariedad psíquica y cívica*. Santiago de Xile: Ediciones El Mercurio, 2020.

RUIZ, Carlos. *Octubre Chileno. La irrupción de un Nuevo Pueblo*. Santiago de Xile: Editorial Taurus, 2020.

SIAVELIS, Peter. *Enclaves de la transición y democracia chilena*. A *Revista de ciencia política*, vol. 29 (1), pàg. 3-21, 2009.

SOTTOLI, Susana. *La política social en América Latina: Diez dimensiones para el análisis y diseño de políticas*. A *Papeles de Población*, pàg. 43-63, 2002.

TIRONI, Eugenio. *El desborde. Vislumbres y aprendizajes del 18-O*. Santiago de Xile: Editorial Planeta. 2020.

finestra

Sarah Kurnick

“Els alienígenes van construir les piràmides
i altres absurds de la pseudoarqueologia”

Conferència celebrada a TED Denver a l'agost de 2020

Fotografia: TEDxMileHigh

Sarah Kurnick, estatunidenca, és doctora en antropologia i divulgadora. Ha basat la seva recerca en com entendre el passat i com aquest pot generar canvis en el present, així com en la creació i perpetuació de les desigualtats. Ha dut a terme nombroses campanyes arqueològiques, entre d'altres llocs, al Yucatan a Mèxic, estudiant la civilització maia. Actualment, és professora a la University of Colorado.

Fa anys, un estranger que seia al meu costat a l'avió em va preguntar què feia per guanyar-me la vida. Li vaig respondre que era arqueòloga i estudiava l'antiga civilització maia. «*Ostres, m'encanta l'arqueologia*», em va dir, i em va explicar com s'emocionava amb la notícia de nous descobriments. Aleshores em va explicar com n'era, d'increïble, que alienígenes del planeta Nibiru haguessin vingut a la Terra i establert l'antiga cultura sumèria a Mesopotàmia. Tinc aquesta mena de converses molt sovint a avions, llibreries i bars. La gent vol parlar amb mi de pseudoarqueologia, una cosa que sembla arqueologia però que no ho és. Vol dir fer extravagants afirmacions sense proves sobre el passat humà, coses com ara que els alienígenes van construir les piràmides o que els supervivents del continent perdut de l'Atlàntida van inventar l'escriptura jeroglífica.

És clar, la majoria de nosaltres sabem que aquesta mena d'afirmacions no tenen cap base i són francament absurdes. Però les trobem a tot arreu. Als programes de televisió, a les pel·lícules i als llibres. Penseu en

la sèrie de History Channel *Ancient Aliens*, que actualment va per la seva quinzena temporada, o en la darrera pel·lícula d'*Indiana Jones* sobre el regne de la calavera de cristall, o el clàssic d'Erich von Däniken (1935) *Chariots of the Gods?* I aquí rau la qüestió crucial. A qui li importa? No és més que entreteniment, oi? No és una bonica manera d'escapar de la realitat i una manera divertida de pensar el món? Doncs no, no ho és. La majoria de la pseudoarqueologia és racista i xenòfoba i, com altres formes d'entreteniment, influeix en la nostra cultura de manera molt real. Permeteu-me oferir-vos-en un exemple.

És comú escoltar als pseudoarqueòlegs afirmar que grups com els antics egipcis o els antics maies van assolir fites increïbles, però només amb l'ajuda de grups externs, com els alienígenes o el poble de l'Atlàntida. El que ja no escolteu dir tant als pseudoarqueòlegs és, posem per cas, que els romans van rebre ajuda per construir el Coliseu o que els grecs la van rebre per construir el Partenó. Per què? Per als pseudoarqueòlegs, els europeus han assolit totes les seves fites per si mateixos,

El passat es modifica per justificar el racisme present o per presentar una versió més amable de la història

però els no-europeus han hagut de rebre alguna mena de guiatge exterior. Aquesta mena d'afirmacions no només són indignants: són ofensives. En aquests i en molts altres exemples, la pseudoarqueologia manté els mites del supremacisme blanc, menysprea els no-europeus i descredita els èxits dels seus ancestres.

M'he passat els darrers dotze estius fent treball arqueològic de camp a la regió maia. Anys enrere m'hostatjava a un petit municipi a la frontera de Belize-Guatemala. Em passava dia rere dia al laboratori, mirant minúscules peces de ceràmica marrons i erosionades. L'home maia que vivia a l'altra banda del carrer feia gravats en pissarra per vendre'ls als turistes. De tant en tant passava pel laboratori per fer-la petar. Un dia va venir amb un gravat en pissarra, i era la imatge de la tapa del sarcòfag del rei maia Pakal als voltants de la seva mort, el 683 d.C. Aquesta imatge és increïble i complexa. Mostra el rei traspassat emergint de la gola del submón per a renéixer com a deïtat. En el centre hi ha un arbre del món estilitzat que s'estén del submón al reialme dels vius fins al món dels déus. Als marges hi ha una banda

celestial amb símbols per al sol, la lluna i les estrelles.

Jo volia parlar amb el meu veí sobre l'antiga religió, cosmologia i iconografia maia. Ell, en canvi, volia parlar sobre l'episodi d'*Ancient Aliens* que havia vist. Un sobre la civilització maia. I em va dir que aquesta imatge era la d'un astronauta als controls d'una nau espacial. Em va sobtar. En comptes de meravellar-se pels seus propis avantpassats, es meravellava per un alienígena fictici. Fins i tot em va dir que algun dia esperava poder donar el seu gravat a Erich von Däniken, pare del fenomen dels alienígenes de l'antiguitat.

La pseudoarqueologia perjudica, sense cap mena de dubte, als seus propis subjectes, amb freqüència pobles indígenes, com els maies, però també als espectadors. Ens perjudica a tots. Com altres formes de racisme, exacerba la desigualtat i ens prevé a l'hora d'apreciar la diversitat humana i beneficiar-nos-en.

El que fa por és pensar que la pseudoarqueologia és una petita part d'un problema molt més gran. És només un exemple de gent malinterpre-

tant la història a propòsit, de gent canviant fets arqueològics i històrics a consciència. Per què faria algú una cosa així? Passa sovint que el passat es modifica per justificar el racisme present o per presentar una versió més amable de la història, una versió de la història de la qual puguem enorgullir-nos-en.

Fa sis anys, Jefferson County, un poble de Colorado, va convertir-se en el camp de batalla sobre com ensenyar història dels EUA a estudiants d'institut. El programa acadèmic s'havia ampliat per incloure coses com l'expulsió dels nadius americans a les reserves i l'augment de l'extrema desigualtat econòmica. Els membres del consell d'ensenyament local van posar el crit al cel. Van protestar enèrgicament contra els canvis, argumentant que el nou programa no feia prou per promoure el capitalisme o l'excepcionalisme estatunidenc.

Ara mateix ens trobem al bell mig d'un abrandat debat sobre els monuments públics a personatges controvertits. Personatges com Robert E. Lee (1807-1870) i Cristòfol Colom (1451-1506). Caldria deixar

aquests monuments, destruir-los o exposar-los a museus? I què hauria de fer-se amb els manifestants que porten a terme actes de vandalisme cap a aquests monuments? Hauríem d'elogiar-los per ajudar-nos a acabar amb els mites de la supremacia blanca? O hauríem de castigar-los per saltar-se la llei i actuar pel seu propi compte? D'escenes com aquestes, que n'hem de fer?

Per a mi, els debats sobre el programa acadèmic i els monuments apunten a problemes similars. En primer lloc, que el passat és polític. Allò que escollim recordar i oblidar es relaciona directament amb preocupacions polítiques actuals. En segon lloc, que necessitem considerar qui presenta el passat, qui escull el contingut dels llibres de text d'història i el tema dels monuments públics. Imagineu-vos com en seria, de diferent, la nostra comprensió de la història si fos explicada pels marginats en comptes dels poderosos. Podem ajudar a combatre el racisme i la xenofòbia actuals canviant com pensem el passat. Els arqueòlegs necessitem fer dues coses. La primera, hem de fer que la nostra disciplina sigui més inclusiva. Necessitem tre-

ballar amb i per als descendents de les persones que estudiem.

El treball de Richard M. Leventhal a Tihosuco, a Mèxic, ens obre un nou món, si em permeteu la broma. Durant més d'un segle, els arqueòlegs estrangers han viatjat a la regió maia per excavar coses que pensaven que eren interessants. Sobretot temples i piràmides. Leventhal va decidir abordar-ho d'una altra manera. En comptes d'això, ell pregunta als maies contemporanis de Tihosuco què pensen que els interessa, i el resultat és que no els interessen gaire els temples o les piràmides. Els interessa la guerra de castes, una rebel·lió maia durant el període colonial poc estudiada.

En segon lloc, hem de fer que l'arqueologia sigui més accessible. El darrer cop que vaig entrar a una llibreria vaig preguntar on podia trobar els llibres d'arqueologia. El depenent em va portar a una secció que portava el nom de «Misteris antics i coneixement perdut». Tenia llibres amb títols com *Experiències extraplànetàries*. I el que és totalment absurd és que l'arqueologia real, l'arqueologia basada en fets científics i context

històric, és fascinant. No necessiteu alienígenes per fer les coses interessants. És cosa nostra, dels arqueòlegs, trobar noves vies per compartir el nostre treball amb el públic.

I això acostumava a ser la norma. A la dècada de 1950 hi havia un concurs a la CBS anomenat *What in the world?* [Què en el món?]. El presentador mostrava un objecte, un artefacte, i els concursants, arqueòlegs, tractaven d'endevinar què era aquell objecte i d'on procedia. El programa era divertit i interessant i mostrava als espectadors la diversitat de les cultures humanes.

A partir de la dècada de 1960, l'arqueologia va desplaçar el seu centre d'atenció. En comptes de concentrar-se en arribar al públic, els arqueòlegs van començar a treballar junts per professionalitzar la seva disciplina. Gràcies a això ara tenim l'anàlisi bayesiana per a la datació basada en el carboni i perspectives teòriques com els nous materialismes. Però en el procés l'arqueologia deixà al públic enrere. Programes com *Què en el món?* van deixar de ser habituals i la pseudoarqueologia va aparèixer per ocupar aquest buit.

Cada afirmació sobre el passat és una declaració d'intencions sobre el present

Però tots nosaltres podem contribuir a canviar com pensem el passat. Quan veieu una afirmació pseudoarqueològica, sigueu escèptics i sapigueu que si pengeu a les xarxes socials alguna cosa sobre l'Atlàntida o els alienígenes de l'antiguitat, si envieu un clip sobre un programa de televisió sobre pseudoarqueologia, fins i tot si no és la vostra intenció, esteu promovent el racisme i la xenofòbia. Sapigueu, també, que el passat viu. És polític, està en modificació constant i influeix les nostres vides en el present de maneres significatives. Així que el proper cop que mireu History Channel, llegiu un llibre d'arqueologia o veieu un monument públic, recordeu que cada afirmació sobre el passat és una declaració d'intencions sobre el present.

Gràcies. ■

1934 · 1939

PIONERES

DEL MUNICIPALISME FEMINISTA

EXPOSICIÓ ITINERANT

FUNDACIÓ

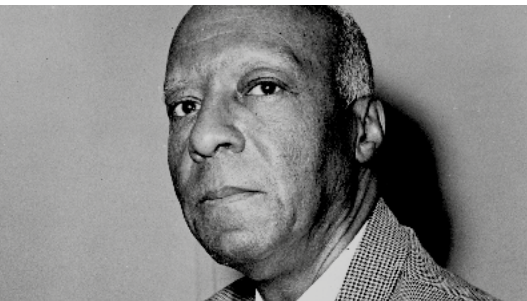

JOSEP IRLA

clàssic

Asa Philip Randolph

Sindicalista i activista
pels drets civils
(1889-1979)

«Discurs a la Marxa a Washington»

La Marxa a Washington de 1963 representa un dels èxits del moviment pels drets civils als EUA i va ser clau per promoure l'aprovació de lleis bàsiques com la dels drets civils (1964) o la llei del dret a vot (1965). La Marxa històricament és recordada pel discurs *I have a dream*, de Martin Luther King (1929-1968), però va reunir molts més oradors. Un d'ells va ser Asa Philip Randolph (1889-1979), líder sindicalista afroamericà i figura clau en el moviment pels drets civils. La seva lluita política unia la defensa de la justícia social amb la racial, com a dues cares d'una mateixa moneda. L'activisme promogut per Randolph va ser clau per acabar amb la segregació als llocs de treball i a les forces armades dels EUA.

Ens reunim aquí per fer la manifestació més gran de la història d'aquesta nació. Que la nació i el món coneguin el significat del nostre nombre.

No som un grup de pressió, no som una organització ni un grup d'organitzacions, no som una turba. Som l'avantguarda d'una revolució moral massiva pel treball i la llibertat. Aquesta revolució reverbera per tot el país i toca tota ciutat, tota vila i tot poble on els homes negres són segregats, oprimits i explotats. Però aquesta revolució pels drets civils no es limita als negres, ni tampoc als drets civils, perquè els nostres aliats blancs saben que no poden ser lliures mentre nosaltres no ho siguem.

I sabem que no tenim futur en una societat en la qual sis milions de blancs i negres estan a l'atur i milions més viuen en la pobresa. Tampoc l'objectiu de la nostra revolució pels drets civils és merament l'aprovació d'una legislació pels drets civils. Sí, volem que tots els allotjaments públics siguin oberts a tota la ciutadania, però aquests allotjaments significaran poc per aquells que no se'ls poden perme-

tre. Sí, volem una Llei de pràctiques laborals justes,¹ però de què servirà si l'automatització, pensant només en els beneficis, destrueix els llocs de treball de milions de treballadors, tant negres com blancs?

Volem escoles públiques integrades, però això vol dir que també volem ajudes federals a l'educació, per a totes les formes d'educació. Volem una societat lliure i democràtica dedicada a l'avenç polític, econòmic i social de l'home, seguint principis morals. Ara bé, sabem que la llibertat real requerirà molts canvis en les filosofies i les institucions polítiques i socials de la nació. Per una banda, hem de destruir la noció que els drets de propietat de la senyora Murphy² incloguin el dret d'humiliar-me pel color de la meva pell.

La reverència per la propietat privada ha d'ocupar un segon lloc vers la

reverència per la persona humana. Correspon als negres reafirmar aquesta apropiada prioritat de valors, perquè als nostres avantpassats els van transformar de persones humanes en propietats privades. Ens correspon exigir noves formes de planificació social, de crear plena ocupació i de posar l'automatització al servei de les necessitats humanes, no pas al servei dels beneficis, perquè som les majors víctimes de l'atur. Els negres actualment estem al capdavant del moviment per la justícia social i racial perquè sabem que no podem esperar la realització de les nostres aspiracions a través de les mateixes velles institucions i filosofies socials antidemocràtiques que sempre han frustrat les nostres aspiracions.

Així doncs, hem portat la nostra lluita al carrer tal com l'ha portat al carrer el moviment obrer, talment com dugué Jesucrist la multitud pels carrers de Judea. El fet és, clarament i senzillament, que fins que no vam sortir al carrer, el govern federal ha estat indiferent a les nostres demandes. No ha estat fins que es van omplir els carrers i les presons de Birmingham, que el Congrés ha

començat a pensar en legislar sobre drets civils. No va ser fins que milers de persones es van manifestar al Sud, que es van admetre negres als restaurants i a altres locals públics. No va ser fins que els «Freedom Riders» van ser brutalment atacats a Alabama, que es va aplicar la sentència del Tribunal Suprem de 1946 que prohibia la segregació en el transport de viatgers interestatal, i no va ser fins que es van establir piquets a les obres de construcció al Nord, que s'hi van contractar treballadors negres. Aquells que critiquen els nostres activistes, que aconsellen paciència en nom d'una pau falsa, de fet donen suport a la segregació i l'explotació. Prefereixen la pau social a costa de la justícia social i racial. Els preocupa més alleujar la tensió racial que no pas aplicar la democràcia racial.

Els propers mesos i anys es veuran noves mostres de masses en moviment per la llibertat. La marxa a Washington no és pas la culminació de la nostra lluita, sinó un nou començament, no només per als negres, sinó per a tots els nord-americans que tenen set de llibertat i d'una vida millor. Busqueu els enemics de

1 Les «Fair Employment Practices Acts» eren lleis estatals que prohibien a empreses i sindicats discriminar els empleats o els sol·licitants de llocs de treball en funció del seu color, origen o, religió. No és fins a la dècada del 1980, que aquest dret queda codificat en el Codi Laboral.

2 Nota de l'edició: El cognom Murphy és irlandès, per tant d'ètnia blanca, i podria ser estereotípicament de la mestressa d'una pensió, per exemple.

Medicare,³ de la pujada del salaris mínims, de la Seguretat Social,⁴ dels ajuts federals a l'educació, i allà hi trobareu l'enemic del negre, la coalició de Dixiecrats⁵ i els republicans reaccionaris que volen dominar el Congrés.

Hem de desenvolupar la força per poder donar suport al programa de drets civils del president Kennedy. En la lluita contra aquestes forces, tots hauríem d'estar preparats per sortir al carrer. L'esperit i les tècniques que van constituir el moviment obrer, que van fundar esglésies, i que ara guien la revolució dels drets civils, han de ser una croada massiva, s'han de llançar contra la impia coalició dels Dixiecrats i dels racistes que intenten ofegar el Congrés. Els que estem aquí avui només som la primera onada. Quan marxem, serà per a continuar amb la revolució dels drets civils a

casa nostra i a tots els racons del país, i tornarem una vegada i una altra a Washington en nombre creixent fins que la llibertat total sigui nostra. No ens conformarem amb menys, i vulgui Déu que tinguem el coratge, la força i la fe en aquesta hora de prova de foc per no vacil·lar mai.

3 El «Medicare» és un sistema federal estatunidenc d'assegurança mèdica per a persones majors de 65 anys.

4 Als EUA, la «Social Security» és el programa federal de pensions per la vellesa i asseguradora per incapacitats.

5 Els coneguts com els «Dixiecrats», va ser una escissió pro-segregació del Partit Demòcrata anomenat State's Rights Democratic Party [Partit Demòcrata dels Drets dels Estats].

Relat Recerca Reflexió Realitat Resposta Revista

**Per gaudir, entendre i aprendre.
Les revistes t'acompanyen sempre, per fer camí.**

L'APPEC representa les editorials de revistes
i mitjans digitals en llengua catalana.

Més de 200 capçaleres de 30 temàtiques diferents.

www.iquiosc.cat

tribut Alice Munro

Clara Queraltó

Esriptora

@clara_queraltó

És difícil, escriure bons contes. No és difícil escriure contes, però és difícil escriure'n de memorables. Diuen que escriure un conte és com llançar una fletxa. Has de tenir bon pols, mà ferma. Has de saber on apunta perquè cal, des del principi, saber la direcció correcta. Un bon conte només té un final apropiat i, si no el tens, no tens conte. El lector no té la mateixa paciència que amb les novel·les. No pots entretenir-lo amb detalls accessoris. Li has d'agafar la mà i l'has d'arrossegar fins a la darrera línia. Alice Munro (1931) n'és una mestra absoluta. Una arquera finíssima de fletxes literàries que després, quan hagi passat el temps, encara sentiràs allà clavades.

Munro va guanyar el premi Nobel de Literatura el 2013. Una autora

canadenca amb una obra formada per onze reculls de relats i una novel·la de joventut. El conte, almenys en la nostra tradició literària, no té el valor de la novel·la. I és una llàstima. Potser no en sabem prou, de llegir contes. Passa amb tots en general i amb els de Munro en particular. No els pots engolir un darrere l'altre. Els llibres de contes tenen un altre tempo de lectura. Perquè entres dins de tot un món de ficció nou cada vegada. Un nou espai, uns nous personatges. Però d'aquest món només se'n mostra una part petita, un moment catalitzador, revelador, que fa prendre sentit a tot el que s'explica. La precisió de Munro és fascinant, és prodigiosa amb tot, amb el què i amb el com. L'has de llegir molt a poc a poc i molt atent, perquè tot compta. Fa allò tan complicat que mentre vas llegint el relat t'adones que passa alguna cosa que encara no veus. Alguna cosa amagada, que corre per sota. Res és obvi, res és grandiloqüent. I després l'acabes i veus com n'era, d'important. Munro t'acosta al dal·tabaix i t'hi passeja sense que siguis conscient de la tragèdia. Escriu un món quotidià, rural, familiar. Mons petits amb les desgràcies i les meravelles més comunes. Hi juga un

El conte, almenys en la nostra tradició literària, no té el valor de la novel·la. I és una llàstima. Potser no en sabem prou, de llegir contes

pes la tradició, el que diran els altres. I els anhels de llibertat i felicitat d'uns personatges tan grisos com autèntics.

N'hi ha molts, que voldria explicar. *Joc de nenes*, per exemple, que protagonitzen dues dones que de petites van cometre un acte terrible en un llac, durant uns campaments. És un secret que comparteixen i que el lector triga a saber. Però realment això no és l'important —que també ho és molt i que et fa glaçar l'espina. L'important és com sap explicar-te què les unia; la por i el rebuig infantil a allò diferent i, sobretot, a allò que som incapaços d'entendre, justament el que fa que entenguem tant què sentien aquelles nenes. També *Dimensions*, la història d'una dona que es muda per agafar un autobús que la portarà a la presó on hi ha el seu marit. La dona ara es muda, però la veurem desesperada, omplint-se la boca de terra per ofegar el dolor dels crims que ha comès el seu home. Tots dos són de *Massa felicitat*, el primer recull que va aparèixer en català. Munro té una escriptura depurada, un narrador que pren distància i que fa que augmenti la cruesa del que descriu. Com la de les

nenes del conte que escriuen cartes d'amor anònimes a la seva mainadera o la de la noia que pateix una agressió sexual durant un trajecte en tren. Tot en silenci, mentre mira el paisatge canviant darrere el vidre de la finestra.

I el millor, el més sublim, és que no hi ha ni un moment ensucrat, en tot el que explica. Ni una frase efectista. Això la fa tan brillant, que tot hi és tan natural, que tot té la mesura justa. Que no sembla buscat. Diu la Maria Bohigas (1969), que l'edita a Club Editor, que el seu llenguatge llisca com una serp. Passa en anglès i en català, que ha traduït la Dolors Udina (1953). I és ben bé així. Els canadencs la consideren la seva Txékhov. A mi els seus contes em van empenyer a fer el salt a l'altra banda, a la de l'escriptora. Llegir-la em va fascinar i em va obsessionar. És complicadíssim fer-ho ni la meitat de bé que ella. Però és bonic emmirallar-se en una de les grans, en la mestra del relat contemporani, que deien els acadèmics que li van atorgar el Nobel. Aspirar a l'excel·lència, al seu pols. Al tir net i veloç d'una fletxa que va directe a un punt vital.

Massa felicitat **Alice Munro**

Club Editor
Barcelona, 2010

Considerada la mestra de la novel·la curta contemporània, Alice Munro s'ha erigit en una creadora de contes que a través de la quotidianitat de les seves narracions, exposa diferents relacions vitals. Va començar a escriure contes al 1950 i des de llavors no s'ha aturat. Una producció literària que s'ha vist premiada amb diversos guardons, el més important el Nobel de literatura de 2013. ■

filmoteca

Chavalas

Laura Grau

Creadora de continguts digitals
i locutora

@inflowenser

***Chavalas*, un film dirigit per Carol Rodríguez Colás (1982) i protagonitzat per Vicky Luengo (1990), Carolina Yuste (1991), Elisabet Casanovas (1994) i Ángela Cervantes narra el moment vital de la Marta, una jove a la trentena que es troba immersa en una crisi existencial després de perdre la feina com a fotògrafa en un estudi de prestigi i veure com se li tanquen les portes de la trajectòria professional somiada.**

És en aquest context quan arrenca una intensa tornada al seu barri natal a la perifèria de Barcelona, on les amigues i la família no dubten en oferir-li una gran acollida. Qui sí que dubta, però, és la pròpia beneficiada: la Marta ve d'un temps aïllada de les seves arrels, que tot d'una li són tan estranyes que fins i tot li generen vergonya aliena.

La trama de *Chavalas* gira al voltant de la reconexió de la Marta amb el barri i il·lustra a la perfecció la influència de tots els agents implicats a la seva vida: els veïns de sempre, la mare sobreprotectora, les excompanyes de l'escola que semblen haver-se quedat atrapades en el

temps i els excompanyys de feina a qui encara necessita impressionar.

El que brilla per la seva absència en aquesta obra plena de protagonistes femenines són els homes i els interessos romàntics en general. Una grata sorpresa a la qual les comèdies espanyoles no ens tenen gens acostumades, i que fa centrar el nus de la narració en tots els matisos de l'amistat, substituint per fi el clàssic dilema amorós sovint carregat de masclisme subliminal.

Les converses entre les quatre amigues conviden a reflexionar sobre la identitat, la globalització, el sentiment de classe i l'orgull de barri amb un gran sentit de l'humor. El costumisme que llança *Chavalas* a través de la pantalla és autèntic i realista, i l'actuació de les quatre joves actrius afavoreix la ràpida identificació fins i tot amb les situacions més recargolades.

El film sencer resulta una magnífica caricatura generacional sense paternalismes ni exageracions: joves que no troben el seu lloc i, després d'alguns fracassos, s'adonen de la importància i el privilegi de tenir

El film sencer resulta una magnífica caricatura generacional sense paternalismes ni exageracions

llocs on tornar. Lluny de caure en la fàcil dicotomia centre-perifèria, Rodríguez Colás aconsegueix aprofundir en els dilemes dels nascuts a la dècada de 1990 i llança un missatge contra l'estigmatització de la classe treballadora. Estigmatització que massa sovint es retroalimenta dins la pròpia classe obrera, tal i com es mostra a través de les contradiccions de la Marta: d'una banda retorna al barri buscant refugi després de fracassar, i de l'altra el menysté, dèrrosera de tornar a estar en contacte amb el *glamour* de les altes esferes culturals.

La moralina de *Chavalas* és clara. El sistema capitalista ens obliga a buscar constantment el reconeixement d'unes elits sostingudes per la reproducció de classes, fins al punt d'oblidar-nos completament de qui som i convertir-nos en els seus millors aliats. Sovint ens cal un cop de realitat per adonar-nos que treballar fent fotos de comunitat pot representar una millor qualitat de vida que la pressió i l'autoexplotació laboral que suposen les exposicions d'alt prestigi, que no hi ha restaurant que pugui competir amb el menjar de casa i que sovint un casament al

bar del barri acaba sent molt més divertit que un acte pompós del més alt nivell.

Per criticar alguna cosa, es troba a faltar un tancament una mica més profund d'aquesta reivindicació, amb un tractament de la polarització de classes des d'un punt de vista més polític i crític. Les joves tenim por del futur, estem precaritzades i romanitzem els barris d'on venim per pur amor propi, però també som capaces d'elaborar discursos transformadors i organitzar-nos per millorar la nostra qualitat de vida i la de les nostres veïnes. Cal que fem notar una mica més que, tal i com diu la sàvia Desi a la protagonista: «*la noia pot marxar del barri, però el barri mai pot marxar de la noia*». ■

Chavalas

Carol Rodríguez Colás

2021

llibreria

Ferides d'exili

Mònica Hernández i Roger Tugas

Lleida, 2021

Pagès Editors

L'exili català no és una novetat històrica. Al llarg dels segles milers de catalans i catalanes han hagut de buscar refugi en altres països arran de la persecució i repressió política duta a terme per l'Estat espanyol. L'objectiu d'aquest llibre és recopilar les experiències polítiques i personals de les persones que en les últimes dècades, des del tardofranquisme i la Transició fins als anys del procés i l'1 d'octubre, han sofert exili, per tal d'evitar que la memòria de la repressió quedi oblidada.

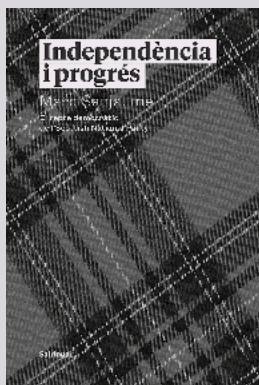

Hilda Agostini. Les armes de la raó d'una mestra republicana, protestant i maçona

Cèlia Cañellas i Rosa Toran

Barcelona, 2021 - Edicions 62

Aquest llibre recupera la vida d'una dona excepcional, fent sortir a la llum la figura de Hilda Agostini: mestra, protestant i maçona que es compromet amb la lluita social i feminista i amb el republicanisme catalanista durant les primeres dècades del segle XX, tot participant en les transformacions socials, polítiques i educatives de l'època. Una biografia que permet conèixer i tenir una visió particular d'un temps on tot semblava possible.

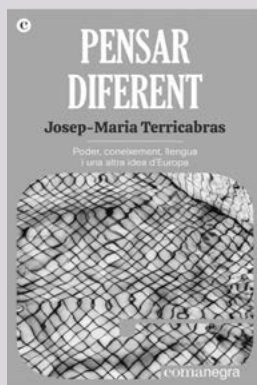
***Independència i progrés.
El repte democràtic de l'SNP***

Marc Sanjaume

Barcelona, 2021

Saldonar

Com pot un partit independentista passar de la marginalitat a l'hegemonia política? Aquest és el tema del llibre, a partir d'una exploració de la història de l'Scottish National Party. S'identifiquen els elements que han permès aquest partit afrontar el trilema de l'independentisme democràtic: governar bé; guanyar eleccions i avançar cap a la independència. Un repte difícil de resoldre, però que l'SNP ha aconseguit gestionar de forma reeixida, combinant un independentisme gradualista amb un programa socialdemòcrata i progressista.

***Pensar diferent. Poder,
coneixement, llengua
i una altra idea d'Europa***

Josep-Maria Terricabras

Barcelona, 2021 - Comanegra

El filòsof i ex-eurodiputat Josep Maria Terricabras reflexiona sobre els grans temes del nostre temps: el model capitalista, la pobresa, la importància de les ideologies i la democràcia, o la necessitat de reforçar la consciència lingüística del nostre país. Un conjunt de reflexions des d'una visió crítica, però alhora, esperançada.

Quan cridem els nostres noms

Alba Alfageme

Barcelona, 2021

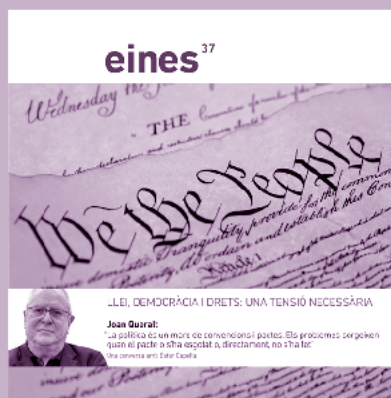
Univers Llibres

Aquest llibre, a partir de casos reals, mira de posar davant del mirall les conseqüències que té el patriarcat en la vida de les dones. Mitjançant un estil directe i clar s'aborden temes que configuren la realitat social actual, com ara l'hipersexualització dels cossos femenins, la perversió del missatge, o el #metoo, així com d'altres àmbits com la interseccionalitat o l'autodefensa feminista. ■

eines

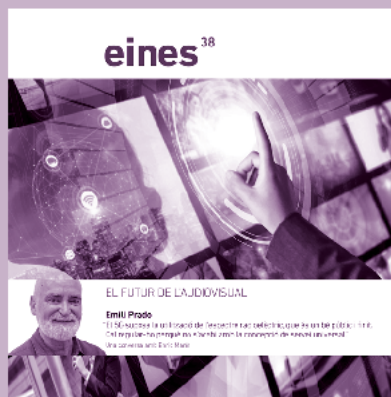
**ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS**

eines@irla.cat

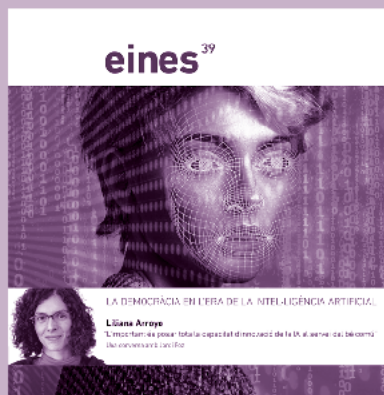
JULIOL 2020

**LLEI,
DEMOCRÀCIA
I DRETS:
UNA TENSIO
NECESSÀRIA**

SETEMBRE 2020

**EL FUTUR
DE L'AUDIOVISUAL**

DESEMBRE 2020

**LA DEMOCRÀCIA
EN L'ERA DE LA
INTEL·LIGÈNCIA
ARTIFICIAL**

MAIG 2021

**SALUT
I JUSTÍCIA SOCIAL**

SETEMBRE 2021

**ENTENDRE
(I COMBATRE)
LES DESIGUALTATS**

eines⁴²

PORTAL

**Aprendre per enfortir-nos;
enfortir-nos per vèncer**

Oriol Junqueras

CONNEXIONS

**Balanç provisional d'uns anys
intensos: quatre anys després
de l'U d'Octubre**

Jordi Muñoz

**Les formes, les bases
i la qüestió de la legitimitat**

Carol Galais

**Unió en la diversitat: cultura,
llengua i republicanisme**

Sergi Morales-Gálvez

**Idealisme pràctic: criteris
per a una agenda internacional
independentista**

Marta Brik

NAVEGADOR

**Per un independentisme científic:
una lectura comparada dels casos
de Quebec i Escòcia**

Marc Sanjaume-Calvet

FÒRUM

Ismael Peña-López

**“L'independentisme ha de
percebre's com un instrument
útil de progrés, al marge de les
adscripcions polítiques”**

Una conversa amb Marta Rovira

VARIABLES

**Perdre el poder i canviar el partit:
el viatge de l'esquerra demòcrata
dels EUA**

Jaume Martorell

FULL DE CàLCUL

**El «com» i el «perquè»
de l'avaluació de les polítiques
públiques**

Elena Costas Pérez

ARXIU

**Antonio Gades:
ètica, compromís i llibertat**

Jordi Tormo

EXPLORADOR

**Ordre, crisi –i canvi?– a Xile:
reflexions en el marc d'una crisi
mundial que fa època**

Cecilia Osorio

Francesco Penaglia

FINESTRA

**“Els alienígenes van construir
les piràmides i altres absurds
de la pseudoarqueologia”**

Sarah Kurnick

CLÀSSIC

**«Discurs a la Marxa
a Washington»**

Asa Philip Randolph

TRIBUT

Alice Munro

Clara Queraltó

FILMOTECA

Chavalas

Laura Grau

LLIBRERIA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA